

Doktori (PhD) értekezés

MIRK SZIDÓNIA-KATA

**Felekezeti és etnikai vegyes házasságok
három Csík-megyei településen**

**Debrecen
2006**

**Debreceni Egyetem
Néprajzi Tanszék**

MIRK SZIDÓNIA-KATA

**Felekezeti és etnikai vegyes házasságok
három Csík-megyei településen**

Témavezető: dr. Kotics József egyetemi docens

2006

Debrecen

FELEKEZETI ÉS ETNIKAI VEGYES HÁZASSÁGOK HÁROM CSÍK-MEGYEI TELEPÜLÉSEN

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a néprajz tudományágban

Írta:MIRK SZIDÓNIA-KATA..... oklevelesetnográfus.....

Készült a Debreceni Egyetem
Multidiszciplináris Bölcsészettudományok Doktori Iskolája
(Néprajz és kulturális antropológiai tudományok programja) keretében

Témavezető: Dr. ... *Kovács József*
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr. ... *Udvary Zoltán*
tagok: Dr. ... *Bódi Erzsébet*
Dr. ... *Lovás Kiss Antal*

A doktori szigorlat időpontja: 2008. június 12.

Az értekezés bírálói:

Dr. ... *Biczó Gábor*
Dr. ... *Keményi Róbert*
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr. ... *Udvary Zoltán*
tagok: Dr. ... *Biczó Gábor*
Dr. ... *Keményi Róbert*
Dr. ... *Gecse Annabella*
Dr. ... *Lovás Kiss Antal*

A nyilvános vita időpontja: 2008. június 12.

Én, Mirk Szidónia-Kata teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült.

Mirk

1

TARTALOM

I. BEVEZETÉS.....	1
1.1. A téma körülhatárolása.....	1
1.2. Kutatástörténeti előzmények.....	3
1.3. Kutatási kérdés, kutatási hipotézis.....	14
1.4. Alkalmazott kutatási módszerek.....	15
1.5. Használt fogalomrendszer.....	19
II. CSÍK VÁRMEGYE ETNODEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI.....	25
2.1. Csík vármegye etnikai arculatának változása (1850–2002).....	25
2.2. Csík vármegye népességének felekezeti összetétele (1850–2002).....	38
III. FELEKEZETI ÉS ETNIKAI VEGYES HÁZASSÁGOK.....	47
3.1. A vegyes házasság és a rítusváltoztatás szabályozása (egyházjogi és állami rendeletek).....	47
3.2. Esettanulmányok.....	61
3.2.1. Csíkszentkirály.....	61
3.2.1.1. A faluról általában.....	61
3.2.1.2. A felekezeti és etnikai vegyes házasságok összefüggései az anyakönyvek tükrében.....	65
3.2.1.3. Magyar-román vegyes házasságok a faluban.....	71
3.2.1.4. Esetek az esetben.....	74
3.2.2. Csíkszentdomokos.....	86
3.2.2.1. A faluról általában.....	86
3.2.2.2. A felekezeti és etnikai vegyes házasságok összefüggései az anyakönyvek tükrében.....	88
3.2.2.3. Magyar-román vegyes házasságok a faluban.....	94
3.2.2.4. Esetek az esetben.....	96
3.2.3. Vasláb.....	101
3.2.3.1. A faluról általában.....	101
3.2.3.2. A felekezeti és etnikai vegyes házasságok összefüggései az anyakönyvek tükrében.....	104
3.2.3.3. Magyar-román vegyes házasságok a faluban.....	110
3.2.3.4. Esetek az esetben.....	111
IV. ÖSSZEGZÉS.....	117
IRODALOM.....	127
MELLÉKLETEK.....	138
ABSTRACT.....	141

I. BEVEZETÉS

1.1. A téma körülhatárolása

A felekezeti és etnikai vegyes házasságok jelenségének vizsgálata egyre fontosabb helyet foglal el a magyar társadalomtudományi kutatásokban. Maga a jelenség nem új keletű, hiszen a többnemzetiségű és többfelekezeti Magyarországon az etnikailag, illetve felekezeti területeken, a családon belüli bezárkózás (etnikai, illetve felekezeti endogámia) mellett már a XIX. században találkozunk a kifele való nyitással is (vagyis az etnikai, illetve felekezeti exogámiával).

Az utóbbi évtizedekben jelentősen megnövekedett tudományos érdeklődés háttérben egyrészt az áll, hogy a XX. század második felében mintegy tiltott témának számított, másrészt pedig az, hogy a kutatók felismerték: a jelenség jóval elterjedtebb, mint eddig sejtették. Ennek eredményeképpen számottevő néprajzi, antropológiai, szociológiai, nyelvészeti kutatás szerveződött e tematika köré.

A kezdeti, XX. század eleji kutatások, tanulmányok főleg nemzetföltő szándékkal íródtak, érdemük inkább az összegyűjtött adathalmazokban, s nem a kutatási hipotézisük felállításában, illetve ennek igazolásában rejlik. A század végi demográfiai, szociológiai elemzések leginkább a népszámlálási, népmozgalmi adatokra támaszkodva vizsgálják a családok nemzetiségi és felekezeti összetevőit. Az utóbbi évek kutatásai arra is irányultak, hogy az interetnikus folyamatokat olyan közösségi szinten vizsgálják, mint a család. Az elemzők úgy gondolták, hogy ezáltal lehetővé válik két, vagy több mikrotársadalom kapcsolatrendszerének bonyolultságának áttekintése is. Véleményem szerint ezek a kutatások lehetővé teszik az etnikai kapcsolatok dinamikájának aprólékos elemzését, ugyanakkor hitelesebb képet alkothatunk a vizsgált jelenség jellemzőiről. A párválasztás, a házasság ugyan egyéni döntés függvénye, de meglátásom szerint a párválasztási preferenciák tükrözik egyben azokat a közösségi normákat is, amelyek szabályozzák a csoportok közti együttélést.

Jelen értekezésben azt vizsgálom, hogy milyen párválasztási stratégiákat alkalmazott az utóbbi 150 év folyamán, illetve alkalmaz napjainkban két egymás mellett

élő, de szocio-kulturális adottságaiban különböző etnikum: a magyar és a román. A vizsgálatban rávilágítok a felekezeti és etnikai endogámia összefüggéseire, felmérem, milyen hatással van a tágabb és szűkebb földrajzi-etnodemográfiai környezet, az egyes településeken belüli nemzetiségi kisebbségi vagy többségi lét a házassági preferenciákra. A kutatás során választ kerestem arra is, hogy az etnikai identitás különböző elemei miként strukturálódnak, milyen mechanizmusok alapján öröklődnek a vegyes családokban született gyermekek esetében.

Több szempontból is kihívásnak éreztem, hogy a felekezeti és etnikai vegyes házasságok, ezen belül pedig a magyar-román házasságok kérdésével foglalkozzam. A XX. század folyamán a székelyföldi románok és a magyarok együttélése elsősorban politikai síkon, de a tudományosság keretein belül is egyik fontos kérdése volt – és ma is az – a román-magyar diskurzusnak. Kíváncsi voltam arra, hogy a főleg politika által generált és gyakran hangoztatott ellentétek, konfliktusok, csoportelhatárolódások hogyan jelentkeztek, jelentkeznek a mindennapi élet szintjén, a határok merevebbek-e vagy átjárhatóbbak ehhez viszonyítva. A vegyes házasságok kapcsán az etno-kulturális zártság, illetve nyitottság mértéke is „mérhető”, s meggyőződésem, hogy a jelenség vizsgálatával egyben árnyaltabb képet adhatunk a két etnikum egymás mellett éléséről is.

Másodsorban kihívásnak tekintettem, mert az élet egy nagyon intim területét helyeztem nagyító alá, az interjúalanyok privát szférájába kívántam betekinteni.

A dolgozatomban összehasonlító elemzés útján három csíki, két magyar többségű (Csíkszentkirály, Csíkszentdomokos) és egy román többségű (Vasláb) településen végzett terepmunka eredményeit foglalom össze.

A települések kiválasztása a következő tényezők figyelembevételével történt: az egykori Csík vármegye területén fekszenek; az XIX. századi népszámlálások alapján vegyes felekezeti és nemzetiségűek legyenek; a vizsgálathoz elégséges statisztikai adat álljon rendelkezésemre (hozzáférhetőek legyenek a polgári anyakönyvek kötetei is a községekben). Hangsúlyoznom kell, hogy a kiválasztott három település nem reprezentálja az egész Csík vármegye etnodemográfiai jellemzőit, ezért nem

törvényszerűségek megállapítása volt a célom, hanem árnyalt következtetések és tendenciák megfogalmazása.

Az esettanulmányok bemutatása előtt ismertetem a települések tágabb környezetének, Csík vármegyének etnodemográfiai jellemzőit, ezek alakulását az utóbbi 150 év folyamán, kitérek a vegyes házasságokra, illetve rítusváltoztatásokra vonatkozó egykori és jelenlegi egyházi szabályokra. Az esettanulmányokon belül felvázolom anyakönyvek (polgári és egyházi) alapján az utóbbi 150 év házassági kapcsolatait, külön fejezetben foglalkozom a magyar-román házasságok kérdéskörével, majd ismét külön fejezetben ismertetem a vegyes házasságban, illetve családban élő személyekkel készített interjúk eredményeit. A vegyes családban született gyermekek etnikai identitásának vizsgálatakor arra voltam kíváncsi, hogy a csoport-identitás strukturális jegyei hogyan épülnek egymásra különböző személyek esetében.

1.2. Kutatástörténeti előzmények

A felekezeti és etnikai vegyes házasságok kérdéskörét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy 1990 előtt nagyon kevés tanulmány – legyen az néprajzi, szociológiai vagy demográfiai vizsgálat eredménye – született e témában. Nem bővelkedhetünk sem magyar, sem román részről ilyen tárgyú írásokban. A romániai statisztikai hivatal a II. világháború után néhány kivételes esettől eltekintve sem publikált nemzetiségi részletezésű népmozgalmi adatsorokat.

A két világháború közötti időszakból kiemelkedik Petru Râmneanțu *Problema căsătoriilor mixte în orașele din Transilvania în perioada de la 1920–1937 (A vegyes házasságok problémája az erdélyi városokban 1920–1937 között)* című tanulmánya,¹ amely anyakönyvi felméréseken alapul. A szerző „kiváló minőségű adatanyagát” sajnos csak fajbiológiai szempontból elemezte.² Fő problémája tulajdonképp az volt, hogy a

¹ Petru Râmneanțu: *Problema căsătoriilor mixte în orașele din Transilvania în perioada de la 1920–1937 (A vegyes házasságok problémája az erdélyi városokban 1920–1937 között)*. In: *Buletin eugenic și biopolitic*. 1937. Nr. 8-9. 317–338.

² Szintén az ő nevéhez fűződnek azok a vérvizsgálatokon alapuló kutatások, melyek a székelyek és a moldvai csángók román eredetét kívánták bizonyítani. Lásd bővebben P. Râmneanțu-P. David: *Cercetări*

vegyes házasságok közül leggyakoribbnak bizonyuló román–magyar keveredés további kibontakozását megelőzze, nehogy – úgymond – a „magyar nők befurakodhassanak a román családokba, s ahelyett, hogy maguk asszimilálódnának, ahogy normális lenne, érzelmi világukat és nyelvüket gyakran családjukra és gyermekeikre kényszerítsék.”³

Râmneanțu adatainak zsidó vonatkozású jellegzetességeit Karády Viktor hasznosította a zsidó-keresztény házasságok dinamikájáról szóló társadalomtörténeti elemzésében.⁴

Mikó Imre is 1932-ben megjelent tanulmányában⁵ külön fejezetet szentel a „kétnemzetiségű családoknak.” Kilenc erdélyi vegyes nemzetiségű községet vesz kiindulópontul Kolozs- és Szamosmegye határán, s a vizsgált községek házassági kimutatásait (1910 és 1930 között) az egyházi anyakönyvekből állítja össze.⁶ Kitér ugyanakkor a vegyes családban született gyermekek nemzetiségi hovatartozásának kérdésére is.⁷

Szintén falusi, szórvány környezetben vizsgálja a magyar-román vegyes házasságokat 1898 és 1938 között Kállay Ernő,⁸ mintegy reflektálva Râmneanțu 1937-ben megjelent írására.⁹ Szolnok-Doboka vármegye négy községében végzett kutatás az állami anyakönyvek adataira támaszkodik, és leginkább az utódok nemzetiségi hovatartozásának alakulására összpontosít. Vizsgálatai alapján megállapítja, hogy a magyar apa – román anya esetében a házasságok 68,2%-ából származik magyar nemzetiségű gyermek, román apa – magyar anya esetében pedig a házasságok 21,6%-ból, tehát különösen a magyar anyákon keresztül vesztett a magyarság.

asupra originii etnice a populației din sud-estul Transilvaniei pe baza compoziției serologice a sîngelui. In: Buletin eugenic și biopolitic. VI. 1935. 36–66.

³ Râmneanțu, P. 1937. 338.

⁴ Karády Viktor: *Csoportközi távolság, réteghelyzet, a zsidó-keresztény házasságok dinamikája Erdélyben a világháborúk között.* Korunk. 3. f. II, 1991. 8. sz. Ugyancsak ő vizsgálta a házassági mobilitás és a felekezeti vegyes házasságok kérdéskörét a két világháború közötti Budapesten. Lásd: *Rétegmobilitás, státuszmobilitás és felekezeti vegyesházasság Budapesten a két világháború között.* In: Szociológiai Szemle. 1993/2. 3–44.

⁵ Mikó Imre: *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998.

⁶ Megjegyzi, hogy a vegyes házasságok aránya nem változott a vizsgált időszak alatt, és jelentős részükben a menyasszony román. Mikó I. 1998. 113.

⁷ Mikó I. 1998. 110–116.

⁸ Kállay Ernő: *Magyar-román vegyesházasságok négy erdélyi községben.* In: Hitel. IX. 1944/3. 149–162.

⁹ Kállay a kolozsvári fajbiológiai intézet igazgatójának ösztönzésére kísérli meg a vegyes házasságokból születő gyermekek nemzetiségének kérdését megvizsgálni. „Csak így vet fényt a magyarságnak és a románságnak Erdélyben folytatott biológiai küzdelmére.” Kállay E. 1944. 150.

Összefoglalva a két világháború közötti tanulmányokról elmondhatjuk, hogy a kutatók elsősorban a kvantitatív módszereket részesítették előnyben. Az elemzési szempontok hasonlóak a fent említett tanulmányok esetében, de nem különböznek a célkitűzés szempontjából sem: a vizsgált jelenséget mint nemzetüket fenyegető, baljós árnyat mutatják be, sőt intézkedéseket is javasolnak ennek visszaszorítására.¹⁰

Példa nélküli az az 1942 és 1944 között elvégzett észak-erdélyi szociológiai felmérés, melynek anyagát a 80-as évek közepén fedezték fel.¹¹ A kérdőíves felmérés Észak-Erdély 709 településén 12 852 családot érintett. A családlapok alapján meg lehetett állapítani, hogy a vizsgálat a magyar és a vegyes (magyar–román, román–magyar) családokra terjedt ki.

A feldolgozás eredményeiről Tóth Pál Péter 1996-ban számolt be első ízben,¹² majd 1999-ben külön kötetben ismerteti ezeket.¹³ A korabeli családlapok, községi törzslapok és betétívek, valamint az ún. kérdőpontok alapján a szerző öt szempont mentén összesíti és értékeli az életkereteket jellemző adatokat: megkérdezettek demográfiai jellemzői, az anyanyelv és az otthon használt nyelv, a vallásosság, az iskola, foglalkozás, egészségügy, valamint a vagyoni helyzet.¹⁴

¹⁰ Râmneanțu például azt javasolja, hogy az utódokat csak román iskolába kéne iratni, és megfelelő felvilágosítást kell nyújtani a népnek a románság magasabbrendűségéről. Kállay szerint védekezni lehetne azzal, ha öntudatos magyar nőket nevelnének.

¹¹ Nem lehet megállapítani, hogy ki/kik, milyen célból és célkitűzés érdekében, mikor döntöttek úgy, hogy a Magyarországhoz visszacsatolt észak-erdélyi területen egy széles körű (szociológiai) vizsgálatot kell elvégezni. Nem lehet tudni, hogy a felméréssel kapcsolatos döntést mely hivatalban, intézményben és hol – Budapesten vagy Kolozsvárott – hozták meg. Nem ismeretes, hogy kinek a javaslatára kezdték meg a családlap elkészítésével kapcsolatos előmunkálatokat. Valójában nem ismeretes az sem, hogy hasonló célkitűzésű vizsgálatot ezt megelőzően vagy ezzel párhuzamosan, a korábban, illetve majd a későbbiekben visszkapott területeken megvalósítottak-e, terveztek-e.

¹² Tóth Pál Péter: *A magyar és a vegyes (magyar–román, román–magyar) családok szociológiai-demográfiai helyzete Észak-Erdélyben 1942–1944 között*. In: Erdélyi Múzeum 58. kötet. 1996/3-4. 271–314.

¹³ Tóth Pál Péter: *Szórványban*. Püski Kiadó, Budapest, 1999.

¹⁴ Az adatokból leszűrte minket érdeklő fontosabb megállapítások a következők: az átlagos gyermekszám a tisztán magyar családokban alacsonyabb, mint a vegyesekben. A vegyes házaspárok összetételében a magyar férfiak felülreprezentáltak. Mind a magyar, mind a vegyes családokban az anyák nagyobb arányban használják otthon anyanyelvüket, mint az apák. A református vallás sokkal inkább nemzeti (magyar) vallásnak tekinthető, mint a római katolikus. (Érdekes, hogy ennek ellenére a három vizsgált időszak mindegyikében a református vallást hagyták el a legtöbben). Vallástól és családtípustól függetlenül a nőknél sokkal gyakoribb az egy másik vallásra való áttérés, mint a férfiaknál. A magyar családok tagjainak iskolai végzettsége mindazonáltal valamivel magasabb, mint a vegyes családokban élőké. A magyar családok kb. kétharmada birtokol magyar kulturális „terméket”, könyvet, újságot, képet stb., s ez az arány a vegyes családok esetén 47,6%. A korabeli adatfelvevők (katolikus papok, református lelkészek, tanítók, jegyzők stb.) a magyar és vegyes családok családfőinél azonos szintű munkaképességet regisztráltak (kétharmaduk volt munkaképes). A minta egyheted része bizonyult munkaképtelennek, viszont

A II. világháború utáni időszakból magyar részről Vetési László tanulmányait említjük, aki egy dél-erdélyi magyar szórvány-közösségben vizsgálja az interetnikus házasságok szociodemográfiai összetevőit. Korábbi írásában inkább a történeti szempontból elemzi a jelenséget,¹⁵ a későbbiben vizsgálata kiterjed az asszimilációs folyamatokra is.¹⁶

Az 1992. évi népszámlálás adatai lehetőséget nyújtottak a kutatóknak, főleg demográfusoknak és szociológusoknak, hogy a háztartások és családok nemzetiségi összetevőit elemezhessek, ezek főbb jellemzőit ismertessék.

Néhány évre rá, 1996-ban lát napvilágot Varga E. Árpád könyvtáros, demográfus tanulmánya a családok nemzetiségi és felekezeti összetételéről,¹⁷ mely tanulmány mind a mai napig irányadó e tematikában. Az 1992. évi népszámlálási adatokat feldolgozó összetett elemzésből megismerhetjük a vegyes nemzetiségű házasságok összes házasságon belüli arányát, a házastársak nemzetisége szerinti arányt, a települési környezet szerinti arányukat. A nemzetiségi exogámia mértékére vonatkozóan megtudhatjuk, mely nemzetiségek körében fordul elő gyakrabban ez a típusú házasság. A szerző emellett nagy hangsúlyt fektet a az utódok nemzetiségi és felekezeti hovatartozásának kérdésére. S mivel szerinte az asszimiláció egyik legfontosabb színtere az interetnikus családi közösség, érdemesnek tartja megvizsgálni az egyes nemzetiségek nyereségét, illetve veszteségét a gyermekek nemzetisége, felekezete alapján a családok száma és a települési környezet szerint.

Az 1992. évi népszámlálási adatok alapján azonban a vegyes házasságok időbeni változásait nem lehetett vizsgálni, mert az előző évtizedekben nem publikáltak

közülük a hadirokkantak aránya a magyar családoknál sokkal magasabb, mint a vegyeseknél. Nem meglepő, hogy a családok ún. megbízhatósági rátája a tisztán magyaroknál magasabb, mint a vegyeseknél, viszont érdekes, hogy a legtöbb megbízhatatlannak talált személy azok közül került ki, akik a magyart és románt egyaránt anyanyelvüknek vallották. A vagyoni helyzet tekintetében a legjellemzőbb adat: miközben a földművelés volt a felmérés idején az uralkodó gazdasági ágazat, a családok 47,3%-a egyáltalán nem rendelkezett földtulajdonnal. A jövedelmek tekintetében nagyjából azonos (alacsony) szinten állt a két csoport, a vegyes családok egy árnyalatnyi előnyével.

¹⁵ Vetési László: *Mobilitás a bürkösiek párválasztásában*. Változó valóság. Szociográfiai tanulmányok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 73–92.

¹⁶ Vetési László: *Szász-magyar etnikai folyamatok Bürkösön*. Korunk évkönyv 1982. Kolozsvár-Napoca, 1982. 64–98.

¹⁷ Varga E. Árpád: *A családok nemzetiségi és felekezeti összetétele Romániában az 1992. évi népszámlálás eredményei alapján*. In: Regio 7. évf. 1996/3. 81–138.

házasságkötésekre vonatkozó nemzetiségi adatsorokat. Így feldolgozásukkal csak egy helyzetképet kapunk arról, ami több évtized alatt felhalmozódott.

Az etnikai vegyes házasságok vizsgálata és problematikája egyik kulcskérdésévé vált annak a romániai magyarság demográfiai helyzetéről kialakult szakmai vitának, mely a következő, 2002. évi népszámlálás adatainak megjelenése után „robbant ki.”¹⁸ A romániai magyarság 1992-2002 között bekövetkezett számbeli csökkenését elemző szakértők alapvetően egyetértettek abban, hogy a népességfogyás egyik oka az asszimiláció. A kutatók elsődleges fontosságúnak tartották az asszimiláció fogalmának meghatározását, oly módon, hogy azt később a demográfiai modellekbe be tudják építeni, tehát a fogalom statisztikailag rögzíthető vonzatait próbálták inkább megragadni.

Varga E. Árpád az asszimilációt egyfajta reziduumként (népmozgalmi adatokkal le nem fedett és fogalmilag tisztázatlan részként) határozta meg, a „mérleg-módszer” segítségével. Statisztikai szempontból Szilágyi N. Sándor szerint az asszimiláció elvben három dolgot jelenthet: 1. a korábbi auto-identifikáció megváltozását, vagyis nemzetiségváltást (valaki, aki az előző népszámláláskor magyar etnikumúként regisztráltatta magát most román etnikumúként regisztráltatja); 2. a korábbi hetero-identifikációval nem egyező auto-identifikációt (valaki, akit korábban kiskorúként a szülei magyar etnikumúként regisztráltattak, most – nagykorúvá válva – román etnikumúként regisztráltatja magát); 3. az etnikai reprodukció csökkenése egy másik etnikum javára.

Szilágyi N. Sándor szerint Erdélyben az asszimiláció döntően inter-generációs folyamatként, a vegyes házasságokon keresztül jelentkezik, s az asszimiláció feltehető mértékére a vegyes házasságokban született gyermekek nemzetiségi regisztrációjából próbál következtetni. Megfogalmazásában az asszimiláció e fajtája azt a kérdést érinti hogy, „a magyar nők által szült gyermekek közül végülis hány lett magyar.”

¹⁸ A Magyar Kisebbség folyóirat 2004/4. számát a 2002. évi romániai népszámlálásnak szentelte. A vitaindító tanulmány Varga E. Árpád: A romániai magyar népesség csökkenésének okairól. Néhány demográfiai szempont a 2002. évi népszámlálás előzetes közleményének értékeléséhez című írása. A hozzászólók között volt többek között Szilágyi N. Sándor (Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról, különös tekintettel az asszimilációra), Veres Valér (A romániai magyarok 2002. évi lélekszámáról), Horváth István (A migráció hatása a népesség előszámítására), Kiss Tamás (A népességfogyás „kontextusa”), Sebők László (Hozzászólás VEÁ vitaindító előadásához).

Az asszimilációnak betudható „népességfogyás” kérdésköréhez szánja adalékul *Az etnikailag vegyes házasságok az erdélyi magyar lakosság körében: 1992-2002* című tanulmányát Horváth István.¹⁹

A szerző az erdélyi megyék házassági statisztikáit dolgozta fel, nemzetiségi²⁰ (csak a román, magyar, roma és német nemzetiségekre), megyesoros, éves (1992-2002 között), illetve településtípus (falu, város) szerinti bontásban, és arra a következtetésre jutott, hogy az elemzett időszakban „a házasságkötési kedv érezhetően csökkent, de ez nem hatott ki a vegyes párválasztások alakulására, ezek éves aránya habár fluktuál, az évtized során inkább növekvő, mint csökkenő irányt mutat, és ez nem kizárólag adott térségekre, hanem nagyon kevés kivétellel minden erdélyi megyére jellemző.”

Ugyancsak Varga E. Árpád és Szilágyi N. Sándor problémafelvetésére reagálva, de Horváth István fenti tanulmányára is gyakran hivatkozva fejti ki véleményét Kiss Tamás szociológus az interetnikus házasságoknak és az asszimilációnak a demográfiai modellekben betöltött helyéről szóló előadásában.²¹ Szerinte az asszimiláció fogalma „egy olyan lineáris és egyirányú folyamatot láttat, melynek során a kisebbségben élő csoport, vagy egyén az egyik ideáltipikusan konstruált, tiszta etnikai állapotból egy másikba kerül. A tiszta etnikai állapot (amihez a tudományos leírások a tényleges etnikai helyzeteket viszonyítják) természetesen nem csak a weberi értelemben vett ideáltípus, hanem egyben társadalmi norma is. Itt a tiszta etnikai állapot normájából kiinduló elemzések a köztes nyelvi helyzeteket valamiféle kultúra nélküli állapotnak tekintik. Az, hogy a tudományos leírásokon keresztül (is) gyakran az etnicitás tisztaságára vonatkozó normatívák termelődnek újjá, számunkra önmagában nem hordoz sem negatív sem pozitív értéktartalmat. A kérdés szociológiai szempontból nem az, hogy ez a gyakorlat „jó” vagy „rossz”, hanem hogy a társadalom különböző rétegeiben, szintjein milyen a legitimitása és a beágyazottsága/magától értetődősége. Egyrészt – legalábbis a kulturális és társadalomtudományos elit szemszögéből – úgy tűnik, hogy ezt a normát és az

¹⁹ Horváth István: *Az etnikailag vegyes házasságok az erdélyi magyar lakosság körében: 1992-2002*. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2004. 235–256.

²⁰ A házasságkötés előtt a házaspár számára kötelezően kitöltendő regisztrációs lapok alapján összesíti az adatokat a statisztikai hivatal. Ezek nyilvánosak, és az érdeklődők megvásárolhatják.

²¹ Kiss Tamás: *Az interetnikus vegyes házasságok és az asszimiláció a demográfiai modellekben betöltött helye*. Kézirat. Elhangzott a Regionalitás, közösségépítés, szörványgondozás című konferencián, Zsobokon 2006. június 8–11.

újratemeléséhez kötődő praxist egy társadalmilag jól beágyazott intézményes és nyelvi rend támogatja. Ennek egyik fontos eleme, hogy a köztes identitásoknak, amelyeket definíció szerint ideiglenesnek tekintünk, nincs diskurzív helyük. Léteznek/léteztek ugyan (leginkább román részről) olyan diskurzusok, amelyek a köztes identitás valamilyen formáját propagálják/propagálták, azt azonban valójában maguk is ideiglenes állapotnak tekintetik/tekintették. Ide soroljuk azon magyarországi liberális diskurzusokat is, amelyek az erdélyi magyarok nyelvi-kulturális integrációját²² szorgalmazzák. Ennek a szemléletnek emblematikus alakjai Csepeli György és Örkény Antal. Ezek a szerzők – például, amikor elemzésükben a román nyelvű iskoláztatást konzekvensen „kétnyelvű oktatásként” emlegetik – olyan nyelvi/intézményes fikciókban gondolkodnak, amelyeket a létező intézményes/diskurzív rend nem támogat. Az említett szerzők és erdélyi társadalomtudósok az nyelvi kulturális integrációval/asszimilációval kapcsolatos vitája során két ellenkező értékpremisszájú, de egyformán normatív, mi több hasonló fogalmakkal operáló narratíva feszült egymásnak.”²³

A szerző továbbiakban a házassági mozgalmat a házasság etnikailag heterogén/homogén jellegének szempontjából tárgyalja, ebből kíván a vegyes kapcsolatban született gyermekek arányára vonatkozó következtetéseket leszűrni. Eredményei szerint 1992-ben a magyar párú vegyes házasságban élő gyerekek 29,7%, 2002-ben pedig 32,3 %-át regisztrálták magyarként, tehát összességében így 1992 és 2002 között nőtt azon vegyes családok aránya, ahol a gyermek(ek)et magyarként regisztrálták. Érdekes módon egyéként legnagyobb mértékben a magyar nőktől származó magyarként regisztrált gyermekek aránya nőtt.²⁴

Benedek Gyula az asszimiláció²⁵ méréséhez statisztikai mutatókat alakít ki. Javaslatait empirikus adatokon mutatja be, szerinte az asszimiláció fő okai a vegyes házasság, a nyelvvesztés és az iskolaválasztás.

²² A fogalmakhoz kapcsolódó képzetek miatt természetesen nem mindegy, hogy integrációról vagy asszimilációról beszélünk. Az említett diskurzusok integráció címszó alatt ugyanazokat a jelenségeket tárgyalják, amelyek az erdélyi etno-demográfiában asszimilációként jelennek meg, nevezetesen a nyelvváltást, az iskolaválasztást és a házasság homogén/heterogén jellegét.

²³ A nevezett vita a Csepeli-Örkény-Székelyi féle Kárpát-projekt kapcsán zajlott le. A projektről lásd Csepeli-Örkény-Székelyi 1999., illetve a vitáról Péntek 2001., Horváth 2003., Kiss 2003.

²⁴ A szerző miután ismerteti a vegyes házasságok arányát és a vegyes családok összetételét, következtet ezekből az etnikai reprodukció és a női termékenység arányára, illetve az asszimilációs veszteségre.

²⁵ Az asszimiláció fogalmát a következőképpen határozza meg: „a rendszerint többségi státusú nép azon képessége, hogy magába fogadja, a maga képére alakítsa át a rendszerint kisebbségi státusban levő, vele

A néprajzi és antropológiai asszimilációs kutatások közül a teljesség igénye nélkül Gyáni Gábor,²⁶ Bindorffer Györgyi²⁷ és Biczó Gábor tanulmányaira hívom fel a figyelmet. Az asszimilációkutatás elméletén belül Biczó Gábor a fenomenológiai megközelítés lehetőségeiről értekezik,²⁸ az asszimilációs helyzet négy strukturális alaptípusát különböztetve meg.²⁹ Meglátása szerint ezek az altípusok alkalmasak az individuális asszimilációs esetek leírására, tipizálására, csoportosítására.

A magyar néprajzi és antropológiai kutatások közül fontos kiemelni Örsi Julianna munkásságát, aki több tanulmányában házassági anyakönyvek alapján vizsgálja a magyarországi házassági szokásokat. Tanulmányaiban kitér az endogámia és exogámia időbeli változására, ezek arányának változásaira, a születés és lakóhely szerinti, a vallási és nemzetiségi endogámia kérdéseire.³⁰ Egyik későbbi tanulmányában egy nemzetiségi falu családi viszonyait vizsgálja, szintén az anyakönyvi adatok feldolgozásával.³¹

Meg kell említenünk a KAM (Regionális és Antropológiai Kutatások Központja) által végzett kutatásokat is, főleg a magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokat elemzőket, melyek külön kötetben láttak napvilágot.³² Biro A. Zoltán – Gagyi József szerzőpáros a román-magyar interetnikus kapcsolatok vizsgálatán belül kitér a vegyes házasságok kérdésére is, azt a következtetést vonva le, hogy 1989 előtt e téren jobban

együtt élő népet. Fontos megjegyezni, hogy az asszimiláció kölcsönös: a kisebbség is asszimilálja a többséget, ha kisebb mértékben is.” In: Benedek Gyula: *Az asszimilációról mint statisztikus*. In: Magyar Kisebbség. Új sorozat 2003/1. sz. Forrás: <http://www.hhrf.org/magyar-kisebbsseg/m030124.html>

²⁶ Gyáni Gábor: *Az asszimiláció fogalma a magyar társadalomtörténetben*. In: Valóság, 1993/4. 18–28. Uő: *Etnicitás és akkulturáció a századfordulós Budapesten*. In: Regio 6. évf. 1995/1-2. 101–113.

²⁷ Bindorffer Györgyi: *Asszimiláció és túlélés*. In: Kovács Nóra-Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás témaköréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. 11–31.

²⁸ Biczó Gábor: *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 96. Budapest, 2004.

²⁹ 1. Befogadó asszimiláló többség – idegen asszimilálódó kisebbség (a középkori Magyarországon élt mohamedán népek esete); 2. Befogadó asszimiláló kisebbség – idegen asszimilálódó többség (Maros megyei evangélikus cigányok esete); 3. Befogadó asszimilálódó kisebbség és idegen asszimiláló többség (Quebecből New Englandbe bevándorló franciák); 4. Befogadó asszimilálódó többség – idegen asszimiláló kisebbség (honfoglaló magyarok és a szláv többség). Biczó G. 2004. 19–21.

³⁰ Örsi Julianna: *Karcag házassági kapcsolatai a 18-19. században*. In: Szolnok megyei Múzeumok Évkönyve. Szolnok, 1978. 203–213.; *Endogámia és exogámia Magyarországon a XVIII-XX. században*. In: Novák László-Ujváry Zoltán (szerk.): *Lakodalom. /Folklór és etnográfia 9./* Debrecen, 1983. 31–54.

³¹ Örsi Julianna: *A magyarországi szlovákok családi viszonyai Pilisszentlászló adatai alapján*. In: *Interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1996. 155–173.

³² *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról*. KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996.

megfogalmazódtak az előítéletek, a szándékok és követelmények. 1990 után ez az elhatárolódás gyengébb, viszont a tényleges eltávolodás jóval nagyobb.³³

Erdélyi együttélési modellek vizsgálatának keretén belül került sor a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság³⁴ és a bukaresti szociológiai tanszék közös kutatására 1999-ben, melynek eredményeit egy román nyelvű kötetben foglalták össze.³⁵ A háromszéki Zabolán folytatott kutatások közül egy a román-magyar házasságok időbeni változásait ismerteti, egyházi és polgári anyakönyvek adatai alapján.³⁶

Kitüntetett figyelmet érdemelnek Ilyés Zoltán tanulmányai, melyekben a csíki görög katolikusok körében lezajlott identitásváltás folyamatát vizsgálja. Számunkra ezek közül legérdekesebb *Az exogámia hatása három román eredetű Csík megyei havasi telep anyanyelvi állapotára és etnikus identitására* című,³⁷ melyben a szerző a csíkszépvízi görög katolikus egyházközséghez tartozó, az erdélyi székelység és a moldvai románság közötti ritkán lakott kontaktövezetben – a Csíki havasokban fekvő három község: Kostelek, Bükklok és Lóvész házassági anyakönyveinek feldolgozásával vizsgálja közel 100 év házassági szokásait, s ezek hatását az akkulturációra.

A szerző irányításával íródott az a szakdolgozat is,³⁸ mely a Beszterce-Naszód megyei Tekén vizsgálja a vegyes házasságokat. A dolgozatíró a vegyes házasságokban generálódott konfliktusforrásokat állítva középpontba, azt kívánta feltárni, hogy ezek a konfliktusok kívülről ható tényezők hatására alakulnak, vagy csupán a standard élethelyzetek által kreált okok működnek katalizátorként.

Végül, nem nem utolsó sorban kell megemlítenünk a felvidéki és vajdasági kutatásokat, melyek az általunk vizsgált témakört érintik. Gyurgyík László pozsonyi szociológus a csehszlovák statisztikai hivatal kiadványai alapján a szlovákiai vegyes

³³ Biró A. Zoltán- Gagyí József: *Román-magyar interetnikus kapcsolatok Csíkszeredában: az előzmények és a mai helyzet*. In: Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról. KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996. 45–113.

³⁴ Meg kell jegyeznünk, hogy a KJNT alakulása óta fontos szerepet játszik az erdélyi néprajzi és társadalomtudományi kutatásokban. Vezetőjével, Pozsony Ferencsel együtt számos, más kutatóintézetekkel is kolaboráló, projekteket valósítottak meg.

³⁵ *Modele de conviețuire în Ardeal*. Asociația Etnografică Kriza János, Cluj, 1999.

³⁶ Mirk Szidónia-Kata: *Căsătoriiile mixte româno-maghiare din Zăbala*. In: *Modele de conviețuire în Ardeal*. Asociația Etnografică Kriza János, Cluj, 1999. 53–71.

³⁷ Ilyés Zoltán: *Az exogámia hatása három román eredetű Csík megyei havasi telep anyanyelvi állapotára és etnikus identitására*. In: *Demográfia* 41. évf. 1998. 2–3. 285–299.

házasságok demográfiai vonatkozásaira világít rá 1949-től napjainkig.³⁹ A tanulmányban nyomon követhetjük a vegyes házasságok számának évenkénti alakulását, ezen belül a válások arányának alakulását, valamint a vegyes házasságokban született gyermekek arányának változását. Későbbi tanulmányaiban a vegyes házasságok kérdéskörét az asszimiláció-kutatásai keretén belül tárgyalja.⁴⁰

Marta Batíkova mikrovizsgálata témájául egy olyan család példáját választotta, melynek egy rokonsági körön belüli etnikai útját követhetjük nyomon az elmúlt 150 év folyamán.⁴¹ A kutatás lehetőséget adott a szerzőnek, hogy a generációk etnikai tudatát, nyelvhasználatát, az ezekben bekövetkezett változásokat „lemérhesse,” és végigkövethesse.

A mikrovizsgálat kapcsán meg kell említenünk Ilyés Sándor tanulmányát is,⁴² melyben a szerző egy élettörténet tükrében vizsgálja a magyar-román vegyes házasság jelenségét. Szerinte a vegyes házasságok esetében „az élettörténetek éppen arról árulkodnak, hogy egy általánosan észlelhető folyamatot, hogyan lehet léptécsökkentéssel szegmentálni, vagyis elemeire, konkrét esetekre bontani.”⁴³ Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy az etnicitással kapcsolatos megállapítások, csak az élettörténet kontextusában fogalmazódtak meg.

A vajdasági kutatások közül Mirnics Károly tanulmányait emeljük ki, amelyek a vegyes házasságok és a kétnyelvűség, valamint az asszimilációs tényezők problematikájával foglalkoznak.⁴⁴ Szerinte az asszimiláció az etnikai vegyes házasságokban és családokban lejátszódó nemzedékváltás, illetőleg a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásának szűkítése, vagy arról való önkéntes lemondás miatt következik be.

³⁸ Zana Ágnes: *Vegyes házasságok vizsgálata a kevert etnikumú Tekén*. Miskolc – KVAT, 2000. Szakdolgozat.

³⁹ Gyurgyík László: *A szlovákiai vegyes házasságok demográfiai vonatkozásai 1949-től napjainkig*. In: *Regio*. 9. évf. 1998/2. 131–151.

⁴⁰ Gyurgyík László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. In: *Regio* 13. évf. 2002/1. 121–151. Az asszimilációs folyamatok vizsgálatában egy négydimenziós modellt alkalmazott, ebbe építi be a 12 településen 728 felvett kérdőív adatait.

⁴¹ Marta Batíkova: *Vegyesházasságok Pozsony környékén*. In: *Regio*. 5. évf. 1994/1. 118–127.

⁴² Ilyés Sándor: *Magyar-román házasság Kolozsváron az élettörténet tükrében*. In: *Korunk*, 16. évf. 2005/3. 117–120.

⁴³ Ilyés S. 2005. 117.

Kutatásunk szempontjából kiemelkedő fontosságúak az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének kutatási programjai, illetve kiadványai, melyek 2001 óta mintegy „összefogják”, szinte koordinálják a kárpát-medencei magyar társadalomkutatásokat.⁴⁵

Az etnikai és felekezeti vegyes házasságok jelensége nem került el a román társadalomkutatók figyelmét sem.

Az interetnikus házasságot mint együttélési formát vizsgálja falusi környezetben (Maros megyében) Valentina Negroțioiu.⁴⁶

Radu Halus az 1992. évi népszámlálás adatai alapján végzett kutatásának eredményeit összegzi 1996-ban,⁴⁷ megyénként is részletezve a vegyes nemzetiségű családok 1992. évi számát és arányát.

2005-ben látott napvilágot Aradon egy 16 tanulmányt tartalmazó kiadvány, melyet teljes egészében ezt a témakört járja körül.⁴⁸ Találunk benne egyházi kérdésekkel foglalkozót, felméréseken alapulókat és elméleti írásokat. Lényeges és fontos volt számunkra az, hogy ezáltal megismerhettük „a másik oldal” álláspontját is bizonyos kérdésekben.

⁴⁴ Mirnics Károly: *Kétnyelvűség a vajdasági vegyes házasságokban*. In: Regio. 5. évf. 1994/4. 117–127. Uő: *Asszimilációs tényezők és asszimilációs politika Jugoszláviában (Vajdaságban)*. In: Regio. 9. évf. 1998/2. 41–63.

⁴⁵ A teljesség igénye nélkül néhány a kiadványok közül: Bakó Boglárka (szerk.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003.; Kovács Nóra, Osvát Anna, Szarka László (szerk.): *Etnikai identitás, politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötelezettségek*. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet évkönyve 4. Budapest, 2005.; Bakó Boglárka, Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Budapest, Gondolat Kiadó - MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2006.; Bakó Boglárka, Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Budapest, Gondolat Kiadó - MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2006.

⁴⁶ Negroțioiu Valentina: *Forme de conviețuire interetnică în județul Mureș*. Viitorul social, 1973. Nr. 3. 640–650.

⁴⁷ Halus, Radu: *Caracteristici ale componenței gospodăriilor și familiilor după naționalitate*. Revista Română de Statistică. XLV, 1996. Nr. 10.

1.3. Kutatási kérdés, kutatási hipotézis

Kutatásom során, amint már jeleztem az 1.1. fejezetben, több kérdésre is választ szeretnék találni. A kérdésekhez egy-egy hipotézis is társul.

A kutatás első fázisában azt fogom megvizsgálni, hogy milyen hatással van a mindenkori politikai helyzet, a tágabb és szűkebb földrajzi-etnodemográfiai környezet, az egyes településeken belüli nemzetiségi kisebbségi vagy többségi lét a párválasztási preferenciákra.

Először is azzal a feltételezéssel élek, hogy az utóbbi 150 év folyamán a helyi párválasztási szokások többnyire visszatükrözik a hatalmi viszonyokat. Másodszor azt feltételezem, hogy azokon a magyar többségű településeken, ahol egykoron a román eredetű görög katolikus lakosságnak saját temploma, egyházi vezetője volt, ott a vegyes házasságok száma és aránya alacsonyabb, mint azokon a településeken, melyek csak filiák voltak.

Harmadsorban feltételezem, hogy összefüggés van a vegyes házasságok aránya valamint aközött, hogy a román lakosság identitásváltási folyamata lassabban vagy gyorsabban ment végbe. És negyedszer azt, hogy a többségben román lakosságú települések lakosai főleg házassági kapcsolataik révén tudták megőrizni etnikai identitásukat.

Az esettanulmányok és az interjúk során arra kerestem választ, hogy az etnikai identitás különböző elemei miként strukturálódnak, milyen mechanizmusok alapján öröklődnek a vegyes családokban.

Azt feltételezem, hogy a szűkebb környezet (a település) etnodemográfiai jellemzői alapvetően, és nagyobb mértékben befolyásolja a vegyes családok, ezen belül is főleg a gyermekek etnikai identitásának alakulását, mint a tágabb környezet. Ugyanakkor azt is feltételezem, hogy a legszűkebb kör, a család, a családtagok értékrendje, mentalitása fontos szerepet játszanak a nyelvmegőrzésben, hatással lehetnek a nyelvcsereire, esetleg nyelvvesztésre és az identitásra.

⁴⁸ Ioan Bolovan-Corneliu Pădurean (coord.): *Căsătorii mixte în Transilvania, secolul XIX și începutul secolului XX*. (Erdélyi vegyes házasságok a XIX. század végén XX. század elején) Edit. Univ. Aurel Vlaicu, Arad, 2005.

Az identitást befolyásoló tényezők közül kiemelt fontosságúként kezelem az iskolaválasztást és a párválasztását. Feltételezésem szerint mindkettő lényegesen kihat identitásuk végső meghatározására.

Végül arra voltam kíváncsai, hogy ezek az etnikai identitást befolyásoló tényezők elkülönülnek-e egymástól, vagy inkább egymásra épülve fejtik ki hatásukat, és arra, hogy lehetséges-e, hogy valamely tényező esetleg hozzájáruljon az identitás megváltoztatásához.

1.4. Alkalmazott kutatási módszerek

Jelen kutatásban arra vállalkozom, hogy az eddig inkább demográfiai vagy néprajzi szempontból történt feldolgozásokkal szemben kvantitatív és kvalitatív módszerekkel egyaránt megvizsgáljam a felekezeti és etnikai vegyes házasságok kérdéskörét. A kvantitatív és kvalitatív paradigmák szembeállítás helyett arra törekedtem, hogy ezeket kombinálva jussak el a jelenség elemzéséhez.

Abból indultam ki, hogy a felekezeti és etnikai vegyes házasságok „egyszerre strukturális és szocio-kulturális meghatározottságú jelenségek:”⁴⁹ strukturálisak, mert statisztikailag is leírhatóak, szocio-kulturálisak, mert értékrendről, identitásról, csoportkohézióról is szólnak, pontosabban arról, hogy a párválasztásban milyen mértékben fontos a házastárs felekezete, illetve nemzetisége.

A kutatás kiindulópontjaként felhasznált kvantitatív adatokat a *magyar és a román népszámlálások, helységnévtárak településszintű nemzetiségi, anyanyelvi és felekezeti számsorai* jelentették. Az eltelt másfél évszázad során tizenöt hivatalos népesség-számbavételt hajtottak végre az általam vizsgált területen.

Meg kell jegyeznünk, hogy a népszámlálásokat nem egységes adatsorok alapján hajtották végre, van olyan eset, hogy csak a felekezetet tüntették fel, vagy a felekezetet és a

⁴⁹ Horváth István: *Az etnikailag vegyes házasságok az erdélyi magyar lakosság körében: 1992-2002*. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2004. 235–256.

nemzetiséget. Négy alkalommal jegyezték fel mindhárom fontos mutatót: az anyanyelvet, a felekezetet és a nemzetiséget.⁵⁰

A népszámlálások mellett másik fontos hivatalos forrást a *Román Statisztikai Hivatal (Institutul Național de Statistică – INS) publikus, de eddig nem publikált adatsorai* jelentették, melyek a választott településeken az etnikai vegyes házasságok számát tartalmazzák a legutóbbi két népszámlálás időpontjában: 1992-ben és 2002-ben.⁵¹

Az *állami, vagy más néven polgári anyakönyvek házassági adatai* 1895-től állnak rendelkezésünkre,⁵² 1948-ig a házastársak felekezeti, utána pedig a nemzetiségi hovatartozását tüntetve fel.

A fent említett hivatalos adatok mellett pedig *az egyházi anyakönyvek házassági adatsorai*, és a *Historia Domusok* e témára vonatkozó bejegyzései képezték a legfőbb forrásokat. Az egyházi anyakönyvek adatai „a hagyományos azonosságtudat egyik elemét, a vallásfelekezeti hovatartozást egyénekre, illetve a házaspárokra nézve nagy tömegben, tehát elvben a hivatalos statisztikák léptékében részletezi.”⁵³

Az egyházi anyakönyvek esetében igyekeztem a település jelenlegi és egykori minden felekezetének anyakönyveit áttanulmányozni. A házassági anyakönyvek kiértékelése a népszámlálási adatok egyidejű figyelembevételével történt, mert igazán így nyílt lehetőségem arra, hogy megragadjam a hosszabbtávú párválasztási stratégiák jellemzőit.⁵⁴

Meggyőződésem, hogy a lakosság házassági preferenciája a felhasznált forrásokból mérhető, számszerűsíthető, s az így kapott adatok elemezhetőek. Az adatok feldolgozásával így pontosabb képet kaphatunk a vizsgált jelenségről.

A magyar-román vegyes házasságok jelenlegi számának megállapításánál elsősorban az anyakönyvek (polgári és egyházi) és a statisztikai hivatal adatait vettem figyelembe. A terepmunka során emellett a társadalomkutatásokban gyakran használt hólabda-módszert alkalmaztam. A módszer lényege az, hogy a lakosság néhány általunk

⁵⁰ Lásd bővebben a II. fejezetben.

⁵¹ Ezeket a statisztikai hivatal által központosított adatokat nem hozzák nyilvánosságra, de az igénylők megvásárolhatják.

⁵² A múlt század végéig az egyházak feladata volt az anyakönyvek vezetése. A polgárosodás során azonban, az állam és az egyház szétválasztására való törekvés eredményeképpen, ennek bevezetésével megteremtették az állami nyilvántartás alapjait.

⁵³ Tóth Zoltán: *Város és etnicitás. Mit olvaszt az „olvasztótégely”?*. In: *Regio*. 6. Évf. 1995/1-2. 78–100.

kiválasztott tagját megkérjük, azonosítsa azokat a személyeket, akik az általunk meghatározott kritériumok alapján egy csoportba tartoznak (jelen esetben a vegyes családban, házasságban élőket). Az ő kapcsolataikon továbbhaladva addig folytatjuk a kutatást, amíg a kapcsolati hálók összeérnek. A kiinduláskor kiválasztott személyek közé tartoztak az egyházak képviselői, a helyi jegyző, néhány esetben egy tanügyi káder, illetve a családorvos.

A kutatás második fázisában a kvalitatív kutatások kapták a főszerepet. Ezek az eredmények kevésbé számszerűsíthetőek, mérhetőek, mint a kutatás első fázisában, de ugyanakkor mélyebb, árnyaltabb ismeretek megszerzésére irányulnak.

Hipotéziseim ellenőrzéséhez azzal a feladattal kellett megbirkóznom, hogy valamilyen módon megragadhatóvá tegyem azokat az összefüggéseket, amelyek a különböző identitáselemek között fennállnak.

A kutatás e fázisban elsősorban a falubeliekkel kialakított kapcsolaton alapult, ami lehetővé tette a probléma empirikus, antropológiai szempontból történő kutatását. Az alkalmazott módszerek közül a résztvevő megfigyelés és az interjúk kapták a főszerepet.

A résztvevő megfigyelésről beszélve Raymond Gold négy helyzetet különböztet meg a kutató lehetséges szerepeinek kontinuumában: egészen részt vevő, megfigyelőként részt vevő, résztvevőként megfigyelő és egészen megfigyelő.⁵⁵ Ezt a kategorizálást véve alapul kutatásomban a megfigyelőként részt vevő helyzetet alkalmaztam, hiszen ebben a szerepben a kutató részt vesz a vizsgált csoport életében, cselekvéseiben, de nyíltan megvallja, hogy közben kutatást is végez.

Az esettanulmányokban az etnikailag vegyes házasságban, vegyes családban élő személyekkel készített interjúk, csoport-interjúk, személyes beszélgetések kapták a főszerepet. A kutatás e fázisában alapvető kutatási egységnek a családot tekintettem, ezért a településeken kiválasztottam 2-3 családot (Szentkirályon 3, Szentdomokoson 2, Vaslábban szintén 3).

Az interjútipusok közül a félig strukturált és a strukturálatlan interjúkat részesítettem előnyben: félig strukturált interjú esetében a kérdéseimből egy vázlatot

⁵⁴ Lásd Ilyés Zoltán és Keményfi Róbert írásait az *Előadások az etnikai statisztika finomítási lehetőségeiről* című füzetben. Magyar Földrajzi Társaság. 1999.

⁵⁵ A helyzetek jellemzéseit lásd bővebben: Earl Babbie *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest, 1999. 308–310.

készítettem, és ennek alapján haladtunk előre a beszélgetésben, ám nem ragaszkodtam csak a kérdésekhez, és arra törekedtem, hogy ne kelljen félbeszakítanom az adatközlőket.

A vázlatomban szereplő kérdések döntő többségben nyitott kérdések voltak, és három nagyobb tematikába sorolhatók:

1. Nyelvi attitűdökre, nyelvhasználatra vonatkozó kérdések. Ezek közül legfontosabbak: gyermekkori nyelvhasználat, családon belüli, településen belüli nyelvhasználat, különböző szituációk nyelvhasználata, milyen tannyelven végezték tanulmányaikat, milyen mértékben használják a két nyelvet, olvasási szokások.

2. Etnikai identitásra vonatkozó kérdések: milyen nemzetiségűnek vallja magát; ha kettőt is megjelöl, akkor rákérdeztem arra, hogy melyikhez milyen mértékben; mit jelent magyarnak, illetve románnak lenni; ön szerint mi, mik befolyásolják a nemzeti hovatartozást leginkább; ugyanezt megismételtem mint zárt kérdést, megadva a következő válaszlehetőségeket: anyanyelv, család, hagyomány, kultúra, iskola, származás, vallásosság; szülők esetében megkérdeztem fontosnak tartják-e gyermekeik nevének választását ebből a szempontból, a gyermekeknek is feltettem a kérdést, hogy saját nevükhöz hogyan viszonyulnak, egyetértenek-e a szülők névadásával (mármint azzal, hogy magyar, illetve román nevet adtak neki); a két kultúrához való viszonyulás, melyikkel tud azonosulni leginkább.

3. Vallásosság: milyen felekezetű, mennyire vallásos (itt a templombajáráásra és az imádkozásra kérdeztem rá), fontos-e a vallásosság a nemzeti identitásban.

A strukturálatlan interjúk készítésekor minimális irányítással beszélgettem az adatközlőkkel.

A kisebb mértékben formalizált interjúk lehetőséget adtak arra, hogy a többszöri találkozások alkalmával jobb, mélyebb kapcsolatot tudjak kialakítani a válaszadókkal, sőt arra is, hogy a kutatás végéhez közeledve ezekből az interjúkból mélyinterjúk válhassanak. Fontosnak tartottam a közelebbi kapcsolatok kialakítását, mivel szerintem az egyén, jelen esetben főleg a szülők értékrendje és az arra alapuló attitűdök szerepet játszanak úgy a nyelvmegőrzésben, mint az utódok etnikai identitásának alakulásában.

Az interjú célrendszere szerint narratív és mélyinterjúkat készítettem. A narratív interjú során az egyén életével kapcsolatos eseményeket, élményeket osztott meg velem,

a mélyinterjúk pedig hozzásegítettek ahhoz, hogy a személy intim szférájának a kutatásomban is fontos részeit feltárhassam. Ezekből az interjúkból sikerült többek között felvázolnom az egyének családi hátterét, a nagyszülők és a tágabb család viszonyulását a vegyes házassághoz, ezeknek esetleges változását, alakulását.

Az interjúban résztvevők száma szerint készítettem egyéni és csoportos interjúkat. Igyekeztem a lehetőségekhez igazodva, hogy a vegyes családok minden tagjával, férjjel, feleséggel, gyermekekkel külön-külön elbeszélgetni, majd úgy is, hogy a család minden tagja részt vegyen egy beszélgetésben. Feltételeztem, hogy az egyéni interjúkban az interjúalany közlései többnyire saját maga igazságát tükrözték. Lehetek ezek hamis állítások is, de itt az elemzés fókuszában a saját igazság felderítése állt. A csoportos interjúknak ezért egyben ellenőrző funkciója is volt, hiszen ezáltal lehetőségem adódott az egyéni igazságok hitelességének felmérésére.

Szintén ellenőrző funkciójuk volt azoknak a beszélgetéseknek, interjúknak is, melyeket néhány falubeli kulcsszemélyiséggel készítettem: az egyházak képviselőivel, a családorvossal, tanárokkal.

A különböző típusú interjúk segítségével sikerült igazán kutatási problémánkat „operacionalizálni,” vizsgálhatóvá tenni, hiszen a beszélgetés olyan természetű forrásokat biztosít a néprajzi és antropológiai elemzés számára, amelyek élmény- és eseményközeli szinten engednek betekintést az etnikai kapcsolatok „hétköznapi” működésébe.

Az adatok feldolgozását megelőzte a néprajzi, antropológiai szakirodalomban való tájékozódás, amely kiterjedt az etnikai statisztika lehetőségeire, az interetnikus kapcsolatok elméleti és módszertani problémáira, az identitás-probléma nemzetközi és hazai kutatásaira.

1.5. Használt fogalomrendszer

Az értekezésben használt fogalomrendszer legfontosabb komponensei a következő fogalmak: etnikum, identitás, etnikai identitás, identításelemek, akkulturáció, asszimiláció, endo- és exogámia, értékrend, attitűd, kétnyelvűség.

E fogalmak döntő többsége már bevonult a hétköznapi nyelvbe is, sőt közbeszéd részét is képezik, többnyire anélkül, hogy jelentésük nyilvánvaló volna. A tudomány diskurzusaiban is általában több értelmezésük ismert, több irányból és más szempontok alapján közelítik meg. Éppen ezért szükségesnek látszik annak tisztázása, hogy a kutatás, az értekezés megírása során hogyan értelmezem e fogalmakat.

Etnikum alatt egy nép jellegzetes sajátosságainak összességét, közös kultúrájú és hagyományú népközösséget értek. Tagjait összeköti az azonos eredettudat, a kultúrát, a történeti és mindennapi tapasztalatokat közösen birtokolják, és ezek alapján közös, meghatározott identitással, összetartozás-tudattal rendelkeznek.⁵⁶ Keményfi felhívja a figyelmet, hogy a fogalmat ebben az értelemben nem használhatjuk a XVIII. századra nézve, csupán a definíció első felét, mert a közös eredettudat csak a nemzetté válással párhuzamosan alakult ki.

Az **identitás** fogalma E.H. Erikson révén került be a társadalomtudományokba. Felfogásának lényeges pontja, hogy a pszichológiai én-t megkülönbözteti a szociális én-től. Az én-identitás fogalma átfogja az egész én-rendszert, tehát mind személyes, mind társadalmi identitást. Ennek tartalmi összetevőit nevezte Erikson **identitáselemek**nek. Azonosságtudata nem csak egyéneknek, hanem csoportoknak is van, s az identitáselemek a csoport legfontosabb, sajátos jegyeinek kiválasztási folyamatában kapnak helyet.

Mérvadó számomra Pataki Ferenc az identitás konstruálódására vonatkozó megállapítása is, mely így hangzik: „bár az identitás mindig reflexív és többnyire interaktív módon közvetített, továbbá szimbolikus formákban konstruálódik, ezek a folyamatok meghatározott, dinamikus társadalmi struktúrákban, az azonosulási kategóriák és támpontok, az identitásmodellek történetileg konkrét »készletének« alapján mennek végbe. Az identitás nem egyszerűen egy interpszichológiai helyzetben, hanem egy történetileg konkrét szociális térben helyezi el az egyént, illetve az egyén is így helyezi el önmagát.”⁵⁷

Az etnikai identitás fogalmának meghatározásában fontos szerephez jutnak az identitáselemek, melyeket komponenseknek, kategóriáknak is szokták nevezni. A kutatók

⁵⁶ Keményfi Róbert: *A történeti Gömör és Kishont vármegye etnikai rajza. A vegyes etnicitás és az etnikai határ kérdése.* Gömör Néprajza L. Debrecen, 1998. Ujváry Zoltán: *Identitás és etnikum.* In: Eperjessy Ernő-Krupa András (szerk.): *Nemzetiség – Identitás.* Békéscsaba-Debrecen, 1991. 13–17.

⁵⁷ Pataki Ferenc: *Az én és a társadalmi azonosságtudat.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1982. 216.

abban egyetértettek, hogy ezek tudás-elemek, s ezeket az elemeket a kultúra szimbólumai hordozzák, jelenítik meg.

Az **etnikai identitás** fogalmának értelmezései közül Fredrik Barth⁵⁸ koncepciója tűnt a leghasználhatóbbnak számomra. Barth szerint az etnikai identitás a társadalmi szerveződés velejáráója, s minthogy társadalmi csoport kérdése, a kulturális különbségek társadalmi szerveződésének problémájaként határozza meg. „Az etnikai csoportok és ezek jellemzői mindig sajátos interakciós, történelmi, gazdasági és politikai körülmények között jönnek létre; más szóval mindig rendkívül szituációfüggőek, nem pedig eleve adottak.”⁵⁹ A tagság szintén identitás kérdése, ezért besoroláson és önbesoroláson kell alapulnia. Ugyanakkor azok a kulturális különbségek játszanak szerepet, amelyekkel az illető csoport saját különállóságát és határait jelzi (nem pedig az elemző szerinti legjellemzőbb vonások). Elengedhetetlen annak a határnak a tudatosítása, mely a saját etnikum tagjai és mások között húzódik. Az etnikai identitás tehát egyrészt a közösség által a külvilág felé kialakított „társadalmi ön-kép, másrészt tagjai felé közvetített erkölcsi, viselkedési és szokásbeli normarendszer.

Az etnikum meghatározásában Sárkány Mihály is Barth-hoz közeli álláspontot képvisel: szerinte az etnikum rokonsági illetve fiktív rokonsági kapcsolatoknál tágabb rendszer, tagjai összetartozásuk tudatában vannak, ezt ki is fejezik, etnonim használatával különböztetve meg magukat más közösségektől.⁶⁰

A vallás és az etnikai identitás közötti kapcsolatokról mérvadóak számomra Bartha Elek tanulmányai, amelyekben a szerző szól az egyházak szerepéről a nemzetiségi kultúra megőrzésében, az etnikus különbségekről és a vallás integráló erejéről.⁶¹ Szerinte a vallás, mint etnikai kohéziós erő, elsősorban akkor jöhet számításba, ha az adott etnikum vallásában eltér környezetétől. A közösségi tudat fenntartására és kifejezésére a vallás gyakorlati oldala a legalkalmasabb, különösen annak közösségi formái. Etnikai szempontból ugyanakkor megnő a jelentősége a vallásgyakorlás anyanyelvűségének is.

⁵⁸ Fredrik Barth: *Régi és új problémák az etnicitás elemzésében*. In: Regio, 7. évf. 1996/1. 3–26.

⁵⁹ Barth, F. 1996. 4.

⁶⁰ Sárkány Mihály: *Kalandozások a XX. századi kulturális antropológiában*. Budapest, 2000. 95.

⁶¹ Bartha Elek: *Etnikus különbségek és a vallások integráló ereje*. In: Kunt E.-Szabadfalvi J.-Viga Gy. (szerk.) *Interetnikus kapcsolatok Északkelet Magyarországon*. Miskolc, 1984. 97–102.; *A vallás és a nemzeti kisebbségek néprajzi kutatása*. In: Ujváry Z. (szerk.): *Nemzetiség – Identitás*. Békéscsaba – Debrecen. 1991. 47–49.

A csíki görög katolikusok identitásváltásában bekövetkezett változások vizsgálatában az **akkulturációt** Ilyés Zoltán definíciója szerint értelmezem: „az akkulturáció egy adott kultúrának más kultúrával való érintkezése nyomán bekövetkezett változása, ahol társadalmi csoportok (népek, közösségek, egyének) egy más kultúrával való érintkezés révén átveszik annak kulturális elemeit és megváltoznak.”⁶² Az akkulturáció lehet kölcsönös, amikor az érintkező kultúrák egyszerre mintaadók és befogadók, s lehet egyirányú, amikor a befogadó kultúrára valamely domináns kultúra gyakorol hatást. Ha ez a hatás nagymértékű, kultúraváltást eredményez, amely tágabb értelemben az **asszimiláció** fogalomkörével írhatunk le.

Gyáni Gábor szerint is az asszimilációt megelőzi az akkulturációs szakasz, amelyben sor kerül a közösség nyelvének átvételére, kulturális kódjainak elsajátítására, majd a szerkezeti és társadalmi integráció szakasza következik, mikor az integráló mechanizmusok túlsúlyba kerülnek a beilleszkedőkkel szemben.⁶³

Egyetértek Bindorffer Györgyivel abban, hogy minél zártabb egy közösség, annál erősebb az etnikai kultúra megőrzésének tendenciája, annál kevésbé teszi lehetővé tagjai számára a csoportból való kiszakadást. Minél nyitottabb, asszimilációja annál gyorsabban következik be.⁶⁴ Nem férhet hozzá kétség, hogy a párválasztás bizonyos szinten kifejezi azokat a ténylegesen ható közösségi normákat, amelyek szabályozzák a csoportok közti együttélés normáit és a csoportra jellemző etno-kulturális nyitottság-zártság mértékét. Ezért a vegyes házasságok aránya, ennek változása egy kevert etnikumú, felekezetű településen mindenképpen összefüggésben áll az asszimilációs folyamatokkal is.

Statisztikai szempontból Szilágyi N. Sándor szerint az asszimiláció elvben három dolgot jelenthet: 1. a korábbi auto-identifikáció megváltozását, vagyis nemzetiségváltást (valaki, aki az előző népszámláláskor magyar etnikumúként regisztráltatta magát most román etnikumúként regisztráltatja); 2. a korábbi hetero-identifikációval nem egyező auto-identifikációt (valaki, akit korábban kiskorúként a szülei magyar etnikumúként regisztráltattak, most – nagykorúvá válva – román etnikumúként regisztráltatja magát); 3.

⁶² Ilyés Zoltán: „Magyarul beszélünk...” *Etnikai identitás, akkulturációs stratégiák a csíkszépvízi görög katolikus egyházközösség hívei körében a 19. század közepétől 1948-ig.* In: Változó társadalom. KJNT, Kolozsvár, 1999. 17.

⁶³ Gyáni Gábor: *Az asszimiláció fogalma a magyar társadalomtörténetben.* In: Valóság, 1993/4. 18–28.

⁶⁴ Bindorffer Györgyi: *Asszimiláció és túlélés.* In: Kovács Nóra-Szarka László (szerk.): Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás témaköréből. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. 11–31.

az etnikai reprodukció csökkenése egy másik etnikum javára. Kutatásom szempontjából leginkább a harmadik kategória fontos.

A néprajzi szakirodalomban az **endogámia** nem más, mint társadalmi szokás, javaslat vagy követelés, hogy a párválasztás egy körülhatárolható csoporton belül történjék.⁶⁵ Az endogám csoport lehet társadalmi, gazdasági vagy lokális. Vegyes nemzetiségű vagy vallású falvakban a II. világháborúig az azonos nemzetiségűek és vallásúak házasodtak csak össze, vagyis saját csoportjukon belül házasodtak, mentek férjhez. Ilyen esetekben vallási, nemzetiségi endogámiáról beszélhetünk. A különböző endogám tendenciák általában együttesen jelentkeznek, a vallási, vagyoni, lokális csoportok gyakran egybeestek. Az endogámia ellentéte az **exogámia**.

A csíki görög katolikusok párválasztási stratégiáinak vizsgálatakor ez a hagyományosnak nevezhető definíció némi kiegészítésekre szorult. A vallási-kulturális exogámia megragadhatóbbnak bizonyult az etnikai-nyelvi meghatározásnál, mivel a vizsgált közösség nyelvéllapota és etnikus identitása igen eltérő formákban jelentkezett.⁶⁶

A kutatás további fázisaiban a néprajzi irodalomban használt fogalompárost alkalmazzuk. A társadalomtudományi, főleg szociológiai kutatásokban újabban az etnikailag vegyes házasságok esetében az exogámia-endogámia fogalompáros helyett inkább a heterogámia-homogámia terminusokat részesítik előnyben, mi mellőzzük ennek használatát.

A vegyes családban született gyermekek identitásának vizsgálatában gyakran használom a **kétnyelvűség** fogalmát, melynek a szintén több definíciója ismeretes a szakirodalomban.⁶⁷ Empirikus kutatásomban elsősorban az egyéni kétnyelvűség problémáival foglalkozom, a csoportos kétnyelvűség kérdését, helyzetét csak röviden érintem. A definíciók közül a nyelvhasználat gyakoriságát és szükségességét hangsúlyozó meghatározást alkalmazom, mely szerint „a kétnyelvűség két (vagy több) nyelv

⁶⁵ Magyar Néprajzi Lexikon.

⁶⁶ Ilyés Zoltán megfogalmazott terminuspárosok bizonyultak a legmegfelelőbbnek számomra. Lásd: Ilyés Zoltán: *Az exogámia hatása három román eredetű Csík megyei havasi telep anyanyelvi állapotára és etnikus identitására*. In: *Demográfia* 41. évf. 1998. 2–3. 285–299.

⁶⁷ Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései – beszélők és közösségek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.; Csiszár Rita: *A kétnyelvűség szociolingvisztikai dimenziói a bajorországi Európai Magyar Gimnáziumban (Kastl)*. In: *Kisebbségkutatás*. 2004/1. 51–65.; Kontra Miklós (szerk.): *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*. Magyarorsággutató Intézet, Budapest, 1991.; Győri Nagy Sándor-Kelemen Janka (szerk.): *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében II*. Pszicholingva Nyelviskola-Széchenyi Társaság, Budapest, 1992.

rendszeres használata, kétnyelvűek pedig azok az emberek, akiknek mindennapi életük során szükségük van két (vagy több) nyelvre, és ezeket használják is.” A nyelvelsajátítás idejétől függően korai (óvodáskor elején kialakított) és kései (iskolást követően kialakított) kétnyelvűséget különböztethetünk meg. A két elsajátításának egymáshoz viszonyított időpontjától függően egyidejű és egymás utáni kétnyelvűségről beszélhetünk. Az egyéni kétnyelvűség mellett a kétnyelvű családok tipológiájára is kitérek.⁶⁸

Az **attitűd** fogalma Allport révén került a szociálpszichológiából a társadalomtudományok fogalomkészletébe. Ő az attitűdöket úgy fogja fel, mint a tapasztalaton keresztül szerveződött mentalitás és idegi készenléti állapotot. Ez irányító és/vagy dinamikus hatást gyakorol az egyén összes vele kapcsolatos tárgyra, vagy helyzetre való reagálásra. Az attitűd jellegzetes viselkedést vált ki, mely lehet megszerző vagy hártó, pozitív illetve negatív. 1935 óta, mikor Allport publikálta e tanulmányát számos más meghatározás született, de mindégükben közös jellemző, hogy a reakcióra való készenlétet is magába foglalja. Inkább kezdeti és előkészítő, mint nyílt és befejezett. Az attitűd, ha hipotetikus változóként fogjuk fel, mérhető akár a vélekedések, akár a viselkedési intenciók figyelembevételével.

Az **értékrend** alatt olyan értékek halmazát értem, amelyet a személy viselkedésében, döntéseiben követ, meghatározónak tart. Pontosabban, hogy a különböző szituációk értékelésekor mit tart fontosnak, mit tart pozitívnak és negatívnak, illetve, hogy mennyire tartja annak. Az értékrend szorosan összefügg a személy céljaival, erkölcsével.

⁶⁸ Jarovinszkij feleleveníti a Harding-Riley-féle osztályozást, amely a kétnyelvű családokat 5 típusra bontja: 1. A két szülő különböző anyanyelvű, az egyiké azonos a környezeti nyelvvel, a szülők saját anyanyelvükön beszélnek a gyermekükkel; 2. A szülők eltérő anyanyelvűek, az egyiké azonos a környezeti nyelvvel, a szülők nem használják a környezeti nyelvet, de a gyermekek hűzön kívül elsajátítják azt; 3. A szülők anyanyelve azonos, a környezeti ettől eltérő, a szülők anyanyelvükön beszélnek a gyermekekkel; 4. A szülők különböző anyanyelvűek, a környezeti nyelv ezektől eltérő, a szülők anyanyelvükön beszélnek gyermekeikkel; 5. Azonos a szülők anyanyelve, a domináns nyelv is ugyanez, de az egyik szülő egy másik nyelvet használ a családban. Lásd: Jarovinszkij A.: *Gyermekkori kétnyelvűség: hátrány vagy előny?* In: Regio. 1994. 5 évf./4. 66–76.

II. CSÍK VÁRMEGYE ETNODEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

2.1. Csík vármegye etnikai arculatának változása (1850–2002)

Ebben a fejezetben az egykori Csík vármegye etnikai arculatának változását követjük végig a jól dokumentálható 1850-től napjainkig terjedő időszakban, röviden kitérve a korábbi statisztikai adatok használhatóságának kérdésére.

Csík vármegye a történelmi Magyarország Beszterce-Naszód, Moldva, Háromszék, Udvarhely és Maros-Torda vármegyék által határolt része volt. 1876-ban jött létre, amikor a széki intézményrendszert polgári vármegyékké alakították át. E területrendezéskor Csík széket majdnem azonos határokkal Csík vármegyévé szervezték. Magyarország 63 vármegyéje közül területileg a 19., népességileg a 48., népsűrűségét tekintve a 63. volt.

A vármegye etnikai viszonyairól hivatalos adatokat elsőként az 1850. évi, az osztrák hatóságok által lebonyolított népszámlálás szolgált számunkra. Ennek alapján magyar, román, cigány, örmény, német és elenyésző számú más nemzetiségű lakta a vidéket. Az etnikai összetétel az utóbbi 150 év folyamán többször is változott, de mindvégig magyar többségű maradt.

A terület őshonosainak tekintett magyarok, illetve székelyek letelepedése, megtelepedése problémájának történetiségét teljesen mellőzzük, figyelmünk inkább a többi etnikum megjelenésére, térhódítására, illetve eltűnésére, és persze a nemzetiségi számarányok alakulására irányul.

A korábbi századokból katonai, adóügyi⁶⁹ és egyházi összeírások állnak rendelkezésünkre, amelyekből csak megbecsülni tudjuk a nemzetiségek számarányát. Az

⁶⁹ Az 1332–37-es pápai tizedjegyzék és az 1567-es 25 dénáros adóösszeírás adataiból csak a csíki települések lakosainak létszámát lehet hozzávetőlegesen megállapítani, az előbbi esetében legfeljebb a plébános által fizetett tizedadó összegéből, az utóbbinál pedig a kapuk, illetve a családfők számából.

Az 1703. 1767., 1808., 1821. évi adóösszeírásokból főleg a székely székek lakosságának társadalmi összetételét ismerhetjük meg és hasonlíthatjuk össze. Lásd bővebben: Imreh István: *A rendtartó székely falu*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.

előbbiek adataiból főleg a névanyag elemzése során, az utóbbiak esetében pedig a vallási megoszlásból következtethetünk a népesség etnikai tagozódására. Mindkét esetben óvatosan kell bánnunk az információkkal.

A katonai összeírások közül talán a legfontosabb az 1614-es Bethlen-féle összeírás, ami egyben a románság csíki megtelepedéséről is elsőként szolgáltat adatokat. Bár katonai szemlét utána többször is tartottak, hasonló mélységű összeírásra nem került sor. Az összeírás csak a családfőkre terjedt ki. A lustra névanyagát több történész is elemezte,⁷⁰ közülük Szőcs János megkísérelte kimutatni is a román etnikumú neveket, egyéneket.⁷¹

Az összeírás magyar és román elemzői azonos álláspontot képviselnek a románok betelepése idejének kérdésében. Szerintük a székelyföldi románok többsége az 1614-es évhez közeli időszakban költözött, került akkori lakóhelyére, társadalmilag pedig jobbágyságok, zsellérek és szolgák közé tartozott.⁷²

Az egyházi összeírásokból a görögkeleti és a görög katolikus vallású népességre vonatkozóak fontosak számunkra. A történészek általában három XVIII. századi összeírásra szoktak hivatkozni. Ezeket a román szakirodalom következetesen „román összeírások”-nak tekinti és nevezi,⁷³ azt a látszatot keltve, mintha azok etnikai összeírások lettek volna, pontosabban, mintha a román népesség összeírására irányult volna. A valóságos cél azonban nem az etnikai, hanem a vallásfelekezeti viszonyok felderítése volt, és arra akartak többek között választ kapni, hogy milyen eredményeket ért el a vallási unió, valamint hol és milyen mértékben maradt ez sikertelen.⁷⁴ A három

Az 1720–21. évi népességi viszonyokról Acsádi Ignác szolgáltat adatokat. In: Endes Miklós: *Csík-, Gyergyó-, Kászonszék (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Reprint. Budapest, Akadémiai Könyvkiadó, 1994. 381–382.

⁷⁰ Takács Éva: *Csík-Gyergyó-Kászonszék személynevei a XVII. század elején*. In: Nyelvészeti tanulmányok. Bukarest, 1983. 110–177. Imreh István-Pataki József: *A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején*. In: Székely felkelés 1595–1596. Bukarest, 1979. 146–190.

⁷¹ Szőcs János: *A románok megtelepedése, román falvak kialakulása Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben (1614–1850)*. In: *A többség kisebbsége*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 98–157. Szerinte a 4555 összeírt csíkszéki családfő közül 165 román vagy vélhetően román eredetű, ami százalékban kifejezve 3,62%. Kászonszéken 358 családfő közül 26 román, Alcsíkon 1707-ből 37, Felcsíkon 1771-ből 86, Gyergyószeken pedig 719 férfi közül 16 tekinthető nagy valószínűséggel románnak.

⁷² Összesen 165 főből 15 (9,09%) ősjobbág, jobbág, 120 (72,72%) zsellér, 30 (18,18%) külső szolga.

⁷³ Ion I. Russu: *Românii și secuii* (Románok és székelyek). Editura Științifică, București, 1990. 150.

⁷⁴ „Az összeírókat csak az érdekelte: unitus – nonunitus? Ha az etnikai viszonyokat kívánták volna számba venni, akkor egyidejűleg össze kellett volna írni a magyarokat, németeket, zsidókat és egyéb nemzetiségűeket is. Ez azonban nem történt meg. A két görög rítusú egyház híveinek táborában, bár

összeírást bővebben a következő alfejezetben részletezzük, mivel hogy az összeírások anyagát csak mint vallásfelekezeti statisztikát értékelhetjük, és semmiképp nem tekinthetjük nemzetiségi statisztikának.

Szőcs János számításai szerint Csíkban a lakosság összlétszáma a Bethlen-féle összeírás idején nem haladhatta meg a 23 000 főt, 1850-ben pedig elérte a 92 449-es lélekszámot. Ez a szám nagyjából a 1614-bélinek a négyszerese. 1850-ben a románság létszáma 12 834 fő. Az egész szék területén a román etnikum a XVII. század eleji lélekszámának több mint hetvenszerezésére növekedett, Gyergyószékben viszont ez a növekedés mintegy ötszázszoros.⁷⁵

Az 1850. évi összeírás a felekezeti hovatartozás mellett a nemzetiségit is feltüntette. Az erdélyi részek településekre lebontott adatait csak 1983-ban jelentették meg,⁷⁶ de a Csíkkal foglalkozó történészek, kutatók szerencsésebbeknek bizonyultak, mert a székre vonatkozó adatokat Benkő Károly már 1853-ban közölte összefoglaló munkájában.⁷⁷

	Székely	Román	Örmény	Cigány	Német	Egyéb	Összesen
Gyergyó	24 181	9246	1476	451	168	108	35 631
Felcsík	25 914	1980	339	237	255	20	28 763
Alcsík	25 966	1608	52	406	22	1	28 055
Összesen	76 061	12 834	1867	1094	445	129	92 449

1. táblázat. Csíkszék népességének nemzetiségi megoszlása az 1850. évi népszámlálás alapján.

A népszámlálás első értékelője, Dávid Zoltán szerint némi torzítás gyanítható, mert a végrehajtók a görög katolikus és a nagyon csekély létszámú görögkeleti felekezetű lakosokat automatikusan románként írták össze. A szerző a településenkénti adatok

kétségtelenül a románok alkották a többséget, voltak görögök, szerbek, cigányok stb., de ez utóbbiak számát nem tisztázták.” Nyárády R. Károly: *Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig*. Részlet a szerző Erdély népesedéstörténete c. kézirat munkájából. Megjelent: A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének történeti demográfiai füzetei. 3. sz. Budapest, 1987. 7–55. p., Erdélyi Múzeum. LIX, 1997. 1–2. füz. 1–39. p. Forrás: <http://mek.oszk.hu/00900/00983/html/emnyar/htm>

⁷⁵ Szőcs J. 1999. 145.

⁷⁶ Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. I. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó. Budapest-Csíkszereda, 1998. 10.

⁷⁷ Benkő Károly: *Csík, Gyergyó és Kászon. Leírások*. Kolozsvár, 1853.

későbbi alakulását végigkövetve arra a következtetésre jutott, hogy 1850-ben a románok közé sorolt magyar anyanyelvűek száma nem haladhatta meg a tízezer főt.⁷⁸

Orbán Balázs⁷⁹ Csíkszék leírásánál megkísérli, hogy a felekezeti adatokból nemzetiségre vonatkozó megállapításokat is levonjon. Az örmények száma szerinte 1800 körül van, de nem tünteti fel külön a táblázatban, hanem a „katholikus székelyek sorozatába” helyezi.

Az örmény történeti hagyományok úgy tartják, hogy 1668-ban belharcok és török támadás következtében 3000 örmény család menekült Moldvából a Keleti-Kárpátok hegyeibe. Ezek nagy része aztán már nem tért vissza, hanem I. Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől kért letelepedési engedélyt. Apafi 1680-ban szabad kereskedésre is engedélyt adott nekik.⁸⁰ A következő század elején már egyre jelentősebbek lettek az örmények gazdasági pozíciói: üzletek és kocsmák alapításával megszerezték a gyergyói falvak felvevőpiacát, emellett Moldva felé irányuló állatkereskedelemmel és fakereskedéssel foglalkoztak. 1848-ig önálló közigazgatással rendelkeztek.⁸¹ A szépvízi örmények megélhetése az állatokkal való kereskedéssel, illetve az állatok hasznosításával függött össze: iparúzóként mészárosok, tímárok csizmadiák, szűcsök, szappanfőzők, gyertyakészítők voltak, de az ezek mellett kereskedtek mezőgazdasági terményekkel, ruházati cikkekkel, fűszerekkel, fával is.⁸² A szoroson által igen jelentős távolsági állatkereskedelmet bonyolítottak le. Szépvíztől a Kárpátok gerincének irányába eső Gyimesi völgy a XVII–XVIII. században kezdett benépesülni, s a terület meghódításában a helyi örmények is részt vettek.⁸³ Csíkszépvízen működött Bodurján János velencei mechitarista⁸⁴ plébános nyomdája, amely örmény nyelvű könyveket és újságokat adott ki.

⁷⁸ Az 1850. évi erdélyi népszámlálás. KSH Levéltára, Budapest, 1994.

⁷⁹ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetráji s népismei szempontból*. Pest, 1868. Reprint. II. kötet. 6–7.

⁸⁰ Pál Judit: *Az erdélyi örmény népesség számának alakulása és szerkezete a 18. században*. Erdélyi Múzeum LIX (1997) 1-2. sz. 104–120.

⁸¹ Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1996. 82–83.

⁸² Pál Judit: *Az örmények a Székelyföld gazdasági életében a 19. század közepéig*. In: Lipták Dorottya, Ring Éva (szerk.): *Tradíciók és modernitás. Közép- és kelet-európai perspektívák*. (Gazdaság és társadalomtörténeti füzetek, IV). Budapest, 1996. 35–50.

⁸³ A legjobb havasi földeket az örmények bérelték ki, majd vásárolták meg a szépvízi közbirtokosságtól, illetve magánszemélyektől. Itt nemcsak iparral és kereskedelemmel foglalkoztak, hanem gazdálkodással is.

⁸⁴ Sebastiai Mechitár 1700-ban alapította a Machitarista Tanító Rendet, az örmény nép kulturális színvonalának felemelésére. Halála után a rend kettévált, az egyik csoport maradt Velencében, a másik 1810 óta Bécsben működik

Az együttélés során már a XVIII. századtól jól beszéltek magyarul az itteni örmények, és hamarabb elveszítették nyelvüket, mint a szamosújváriak és az erzsébetvárosiak. A XIX. század végére az örmény anyanyelvűek szinte teljes egészében magyar anyanyelvűekké váltak. Az örmény katolikus hívők létszámának csökkenése korántsem volt ilyen mértékű. Az 1910-es népszámláláskor még több ezerre tehető azon magyar állampolgárok (döntően magyar nemzetiségűek) száma, akiket örmény katolikusnak kereszteltek.⁸⁵ Az örménység vallásához erősen ragaszkodott, és a XX. századra döntően a vallás jelentette az örmény etnikai tudatot. Előszeretettel használták a magyar-örmény elnevezést önmagukról szólva a kettős kötődést érző örmény származásúak. Így sajátos módon magyar anyanyelvű, etnikai eredetű társadalmi csoportot képeztek. E magyar-örmények közé sorolhatjuk azokat is, akik már sem nyelvükben, sem vallásukban nem vallották magukat örménynek, de kultúrájuk, származásuk és rokoni kapcsolataik összekötötték őket.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a vármegyében élő cigányokat sem, akiket a XVIII. századi összeírások vallási kritérium alapján a románokkal együtt vettek számba (bár ritkán találunk erre határozott utalást), és az összeírások végeredményeiben megkülönböztetés nélkül mindig mint románok jelentkeznek. Kétségtelen, hogy a XVIII. században és csaknem a XIX. század dereka tájáig a cigányok nemcsak vallásilag, de nyelvileg is a románsághoz csatlakoztak. Ez természetes következménye annak, hogy Havaselvéről vándoroltak be, ahol évszázadokig együtt éltek a románokkal, s ott vették fel a görögkeleti vallást is. A cigányok azonban, szoros vallási és nyelvi kapcsolataik ellenére, etnikailag nem számíthatók a románokhoz. A fent említett három összeírás eredményeiből tehát le kell vonni a cigányok valamiképpen megbecsülhető számát, és csak az ily módon csökkentett értékek fejezhetik ki a román etnikum számerejét. Hasonló problémákkal találkozunk a későbbi összeírások során is mindig, amikor a népességet vallási vagy nyelvi kritériumok alapján veszik számba.⁸⁶

⁸⁵ Több példa akadt arra is, hogy örmény születésű személy latin rítusú pappá lett.

⁸⁶ A cigányság etnikai besorolásáról lásd bővebben Keményfi Róbert tanulmányait: Keményfi Róbert: *Etnikai besorolás és statisztika. Elvi alapvetés a gömöri cigányok három évszázados jelenlétének vizsgálatához*. In: *Regio*, 1991/1. 136–155. Uő.: *A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai rajza. A vegyes etnicitás és az etnikai határ kérdése*. A KLTE Néprajzi Tanszék kiadványa, Gömör Néprajza L. Debrecen, 1998. 31–35.

A XIX. század második felében a statisztikai adatok és más leírások már arról tanuskodnak, hogy a csíki cigányság nyelvében teljesen a magyarsággal azonosult. A cigányság számáról és térbeli elhelyezkedéséről pontosabb képet a hivatalos népszámlálások mellett az 1893. évi magyarországi cigány összeírás eredményeiből kaphatunk. Eltekintve az 1873-ban a belügyminisztérium által elrendelt cigányszámlálástól, amely határozatlan alapon 214 000 cigányt mutatott ki, „ez volt az első számlálás, mely néprajzi és embertani momentumok alapján mutatta ki egy népfajnak a létszámát.”⁸⁷ Az összeírás, amely három cigány kategóriát különböztetett meg: állandóan letelepedett, huzamosabb ideig tartózkodó és vándorcigányokat, egyedülálló a maga nemében, mert inkább a köztudatra támaszkodott, nem házankénti vagy köteles jelentkezés alapján történt. Hasonló összeírásra azóta sem került sor. Ennek alapján legnagyobb arányban Erdélyben éltek, de ezen belül is lényeges eltérések mutatkoznak a régiók között. A keleti részek földrajzi és etnikai viszonyai kevésbé kedveztek a letelepedésre, de ennek ellenére Csíkban tíznél kevesebb azon községek száma, amelyekben cigány egyáltalán nem találtatott. A letelepedettség fő kritériumát a lakás jellege mellett a földhöz való viszony, különösen a földbirtok jelentette. A földművelő cigányok száma némi összefüggésbe hozható az egyes vármegyék gazdasági viszonyaival is. Míg Udvarhely vármegyében 326, Háromszéken 395, addig Csíkban – országszerte is a legkevesebbet – 18 földművelő cigányt írtak össze. Ez azt jelenti, hogy a vármegyében inkább a másik két kategória jelenlétéről beszélhetünk. A kevés és nagyon nehezen megművelhető föld következtében csak kevesen választhatták állandó lakhelyüknek Csíkot. Az összeírás adatait némi fenntartással reálisnak fogadhatjuk el. Kicsi a valószínűsége, hogy nem cigányt cigánynak írtak volna össze, de az valószínű, hogy a cigányok egy nem jelentékeny része kimaradt belőle.

A cigányság számarányát a XIX. század végi és XX. század eleji népszámlálásokból nehezen állapíthatjuk meg, mivel azok csak a felekezeti és az anyanyelvi hovatartozásra kérdeztek rá. A cigány összeírás és a népszámlálások adatait keresztmetszetbe állítva, kiviláglik, hogy a cigány anyanyelvűek még harmadrészét sem teszik ki az összes cigányságnak, míg a cigányul nem tudók több mint felét. A XX.

⁸⁷A Magyarországon 1893. január 31.-én végrehajtott cigány összeírás eredménye. Hermann Antal: A cigányok összes létszáma. In: *Periférián. Roma szociológiai tanulmányok*. Ariadne Kulturális Alapítvány, Nyíregyháza, 1997. 38.

század második felétől pedig – amikor a nemzetiséget is számbavették – számolnunk kell azzal, hogy a letelepedett cigányok már nem vallották magukat cigány nemzetiségűnek. Találón fogalmaz Vécsey Károly, aki rejtőzködő etnikumnak nevezi a cigányságot.⁸⁸

Az 1857. és 1869. évi népszámlálások szintén csak a felekezeti hovatartozásra kérdeztek rá. A népesség vallásfelekezeti megoszlása, valamint egy 1869-ben végrehajtott népiskolai felmérés alapján több kutató is kísérletet tett az etnikai arányok hozzávetőleges meghatározására.⁸⁹ A becült adatok alapján a lakosság 87,2%-a magyar, 12%-a román, 0,3%-a német és 0,5%-a egyéb nemzetiségű volt.

Az 1880. évitől kezdődően a felekezet mellett feltüntetik a anyanyelvet is. Az elemzők az anyanyelvi adatokból nemzetiségiükre következtetve megállapították, hogy az első népszámláláshoz képest a magyarság száma növekedett, a románság száma pedig csökkent. Ez részben azzal is magyarázható szerintük, hogy akik vallásuk miatt magyartól eltérő nemzetiséghez lettek beírva 1850-ben, azok most magyar anyanyelvűeknek vallották magukat.

Csikszék XIX. század végi nemzetiségi viszonyairól Vitos Mózes, csikszentkirályi plébános számol be a Csikmegyei Füzetekben,⁹⁰ és a nemzetiségek⁹¹ részletes bemutatása során az 1880. és 1890. évi népszámlálási adatokra is kitér.⁹² Az előbbi bekezdésben leírt tendencia, miszerint a a magyarság száma növekedett, a románságé csökkent, Csík megyében nem figyelhető meg.⁹³

A itt élő románságot, az oláhokat két csoportra osztva tárgyalja: belföldiekre és határszéliekre. Az előbbiekhöz azok tartoznak, akiket a székely falvakba mint

⁸⁸ Vécsey Károly: *Cigányok a székelyföldi Parajdon*. In: *Regio*. 1995/1-2. szám. 64–77.

⁸⁹ Varga E. Á. 1999. 13–15.

⁹⁰ Vitos Mózes: *Csikmegyei füzetek. I-II. Adatok Csikmegye leírásához és történetéhez*. Hargita Könyvkiadó, Csikszereada, 2003. A szakértők úgy tartják, hogy Benkő Károly és Orbán Balázs munkája után ez az a mű, amely Csík megyét részletesen és tárgyilagosan tárgyalja.

⁹¹ A nemzetiség fogalmát a következőképpen értelmezi: ez nem csupán a nyelvhez van kötve, hanem olyan lényeges kiegészítői vannak, mint a vallás, a fajbéli leszármazás és együvé tartozás érzete, az érzelmek, s végül a típus, életmód és népviselet. A székelyek megőrizték a nemzetiség mindezen jegyeit. Az örményekről (kiknek számát ő is 1800 körülnek becsüli) azt jegyzi fel, hogy teljesen a székelyekhez simultak, elfogadták a magyar nyelvet.

⁹² Ezek alapján a megye lakóinak száma 1881-ben 110 940, 1891-ben 114 110 fő volt. A tíz évi szaporulat 3170 fő, vagyis 2,85%.

⁹³ Itt a magyar anyanyelvűek tíz évi szaporultata 6059 fő (6,52%), a román anyanyelvűeké 1634 fő (12,72%) volt. 1891-ben 98 861 (86,6%) magyar, 14 470 (12,7%) román, 384 (0,33%) német és 395 (0,34%) egyéb anyanyelvű volt a vármegyében. A felekezeti és anyanyelvi adatokat összehasonlítva megállapítja, hogy a magyar anyanyelvűek 94,14%-a római katolikus, 4,06%-a görög katolikus, a román anyanyelvűek 99,17%-a görög katolikus, 0,21%-a ortodox, 0,26%-a római katolikus.

jobbágyokat telepítettek, s akik annyira átidomultak, hogy „rossz néven vennék, ha nem tartanók őket tiszta és jó székelyeknek.”⁹⁴ Ez a csoport oláhul már nem tud, az összeházasodások révén is arra törekednek, hogy a székelyekbe „beolvadjanak”.

Az utóbbiak, akik a moldva-oláhországi szélekre mint haszonbérlelők települtek, szívósan ragaszkodnak nemzetiségükhöz: „oláhul beszélnek, teljesen oláh nemzetiségi módon élnek, viselkednek és a mi nyelvünket egészen ignorálják, s ebből alig tudnak annyit, hogy megértsenek.”⁹⁵ Vitos röviden kitér a csángókra (gyimesi) is, kik mindannyian római katolikusok, s éppen vallásuk megőrzése által tudták anyanyelvüket is megtartani.

A mű talán legbővebben a cigányságot mutatja be, kezdve a származásának kérdésével, népszokásainak bemutatásával, rétegződésével, majd a telepítés, kényszertelepítés tervezetének bemutatásával zárva a sort. Vallásukról annyit jegyez fel, hogy azon vallást követik, melyet azok követnek, kiknek faluhatárán tartózkodnak. Vagyis Csíkban a cigányok mind római katolikusok, de ha bármi érdekük úgy kívánja, akkor könnyen megváltoztatják azt. Ez a megállapítás azonban teljesen ellentmond az 1880. évi népszámlálás adatainak, miszerint a 313 cigány anyanyelvűnek vallott személy közül 264 (84,34%) görög katolikus, és csak 49 (15,65%) római katolikus vallású.⁹⁶ Nyilván számolnunk kell azokkal a cigányokkal is, akik román, vagy magyar anyanyelvűeknek vallották magukat, de feltételezhetjük, hogy közülük sem mindenki vallotta magát római katolikusnak. Ezek alapján beigazolódni látszik a bevezetésben felvázolt kép, miszerint, a cigányság még a XIX. században is vallásilag inkább a románsághoz csatlakozott. A népszámlálási kötetek hozzáteszik, hogy jelentős részük azonban nyelvileg beolvadt azokba a nemzetiségekbe, amelyek között élt, ezért a megbecsülhető eredmény sem fejezi ki valódi számukat.⁹⁷

Vitos Csík megye lakói közül utoljára a zsidókat említi,⁹⁸ kik „inkább csak a vámhivataloknál és az oláh lakossággal bíró vidékeken ütöttek tanyát.”⁹⁹

⁹⁴ Vitos M. 2003. 19.

⁹⁵ Vitos M. 2003. 16.

⁹⁶ Varga E. Á. 1992. 50.

⁹⁷ Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a csatolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez.* Regio Könyvek. Budapest, 1992. 20.

⁹⁸ Vitos M. 2003. 34–35.

⁹⁹ Az 1890. évi népszámláláskor 706 fő izraelita vallásút írtak össze, melyből 51 (7,22%) román, 518 (73,37%) magyar és 137 (19,4%) német anyanyelvű volt. Az izraelita felekezetűek számaránya enyhe növekedést mutat 1910-ig: 1890-ben az összlakosság 0,61%, 1900-ban 1,18%, 1910-ben pedig 1,61%-a tartozott ide. Varga E. Á. 1998. 52–53.

Az említett két népszámlálás adatainak összesítése után, a szerző megállapítja, hogy a román községek száma 15-20 év alatt megkétszereződött, némely községben a létszámuk négyszer nagyobb, mint 1850-ben.

A román anyanyelvűek aránya 1910-ig a következőképpen alakult: 1880-ban 12 836 lélek (az összlakosság 11%-a), 1890-ben 14 470 (12,5%), 1900-ban 15 936 (12,5%) és 1910-ben 18 032 lélek (12%).¹⁰⁰ A román (ortodox és görög katolikus) vallású magyar anyanyelvűek száma a következőképpen alakult: 1880–90 között az általános népmozgalmi tendenciákkal egybevágóan nem növekedett, a román felekezetűek 21%-át tették ki mindkét népszámlálás alkalmával. 1900-ban ez az arány eléri majdnem a 25%-ot, 1910-ben pedig 24% körül maradv.

Az 1890. évi népszámlálás adatai alapján a népszaporulat Székelyföldön volt a leggyengébb, ennek megyéi közül is a természetes szaporulat mutatói Csíkban voltak a legalacsonyabbak. Ehhez még egy jelentékeny romániai kivándorlás is társult.¹⁰¹ Ez főleg a magyar anyanyelvű népesség gyarapodását vetette vissza.

Az 1900-as adatok szerint a reprodukció indexe Csík megyében kiemelkedően magas többi székely megyéhez viszonyítva, ami egyben annak tulajdonítható, hogy csökkent romániai kivándorlás erről a területről és ugyanakkor nőtt a visszavándorlás mértéke. 1910 és 1920 között a népesség száma a vármegye területén lényegesen csökkent.¹⁰² Ez egyrészt az első világháború alatti születéskieséseknek, az emelkedett számú elhalálozásoknak, és nem utolsósorban a hatalomváltás és országhatár módosítás következtében történő tömeges meneküléseknek tudható be.¹⁰³ Az alábbi táblázatban a magyar és a román anyanyelvűek arányait követhetjük végig 1910-től 1941-ig:

	1910	1920	1930	1941
Magyar anyanyelvűek	125 888	108 978	128 412	150 143
Román anyanyelvűek	18 032	28 382	25 871	21 029

2. táblázat. A magyar és a román anyanyelvűek számának alakulása Csík megyében az 1910., 1920., 1930. és 1941. évi népszámlálások alapján.

¹⁰⁰ Endes M. 1938-1994. 459.

¹⁰¹ 4700-an hagyták el ebből a megyéből otthonaikat.

¹⁰² 145 720-ról 140 199 főre.

A magyarok lélekszámát illetően a legszembetűnőbb változást az 1920-as adatoknál tapasztalhatjuk, hiszen létszámuk a tíz évvel korábbihoz képest 5,5%-kal csökkent. Csaknem hasonló arányban nőtt viszont a románság számereje. A magyarság veszteségeit és a románság nyereségeit azonban a fent említett tényezők mellett a számbavétel során alkalmazott módszerek is eredményezték. A románság növekedése csak látszólagos, hiszen a következő népszámlálások már nem igazolták maradéktalanul az előrevetített számarányokat. 1930-ban már tetten érhetjük ezt, hiszen a románok számaránya nemcsak az anyanyelvi, de a nemzetiségi rovatban is alacsonyabb, mint tíz évvel korábban volt. A magyarok aránya ezzel ellentétben erősödött 1920-hoz képest.

1930-ban a román nemzetiség és román anyanyelv alapján végzett összehasonlítások 2432 fős különbséget mutatnak,¹⁰⁴ melynek túlnyomó részét a Kászon és Gyimes magyar anyanyelvű görög katolikusai jelentették.

	Anyanyelv	Nemzetiség
Összesen	157167	157167
Román	25871	28303
Magyar	128412	123938
Német	570	533
Jiddis	1792	2812
Cigány	180	1052
Egyéb	342	529

3. táblázat. Csík megye népességének anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlása 1930-ban. Népszámlálási adatok.

Az 1941-es magyar népszámlálás nem utolsó sorban arra is irányult, hogy felmérje a megnövekedett országtest népességének etnikai jellemzőit. A magyarság számának és arányának növekedését elsősorban a tömeges népességcsere okozta. Romániából több tízezer menekült Észak-Erdélybe,¹⁰⁵ de sokan, az első világháborút követően elköltöztek közül visszatért szülőföldjére. Ugyanakkor románok tömegei hagyták el Észak-Erdélyt.¹⁰⁶ A magyarság számarányának növekedését másodsorban

¹⁰³ „A természetes népmozgalmi tényezőkkel szemben a vándormozgások a nemzetiségi összetételt egyértelműen a magyarság hátrányára befolyásolták,” hiszen a menekülők szinte kivétel nélkül magyarok voltak. Varga E. Á. 1998. 24.

¹⁰⁴ 28 303 román nemzetiségűt és 25 871 román anyanyelvűt vettek számba.

¹⁰⁵ Csíkban 1938 és 1944 között 5429 személy talált menedéket.

¹⁰⁶ A román kormánybiztosság kimutatása szerint 1940–1942 között Csík megyéből 4691-en menekültek el.

pedig a románság és magyarság között ingadozó (főleg görög katolikus vallású) egyének a magyarsággal való azonosulásukkal idézték elő.¹⁰⁷

A második világháborút követően 1948-ban tartottak először népszámlálást Romániában, de csak főbb előzetes adatokat tettek közzé, megyénként és városonként.¹⁰⁸

A magyar, német és egyéb anyanyelvűek száma csökkent, a román anyanyelvűeké nőtt, ami a háborús emberveszteségeknek (beleértve a deportált magyar zsidókat is) és a betelepüléseknek tulajdonítható. Az 1956. és 1966. évi népszámlálási adatokat a Magyar Autonóm Tartomány rajonokra lebontott adatsoraiból összegeztem:

	1956	1966
Összesen	140 184 (100%)	145 628 (100%)
Magyar nemzetiségűek	130 173 (92,85%)	133 696 (91,8%)
Román nemzetiségűek	8498 (6,06%)	10 920 (7,49%)

4. táblázat. A magyar és a román nemzetiségűek száma és aránya az 1956. és az 1966. évi népszámlálások alapján.

A románság növekedési üteme háromszorosa volt az összlakosságénál, és ötször olyan gyorsan szaporodtak, mint a magyarok 1956 és 1966 között. A magyar anyanyelvűek száma nem nőtt ugyanolyan ütemben, mint a magyar nemzetiségűeké.¹⁰⁹

A magyar és román népességfejlődés egyenlőtlensége, s ennek megfelelően az etnikai arányok komolyabb eltolódása területünkön csak a hatvanas-hetvenes évek fordulójára esik, s meg kell jegyeznünk, hogy ez főleg a városi térségekre összpontosult. Az új megyerendszer, az új közigazgatás lehetőséget adott az akkori hatalomnak, hogy tömegesen telepítsen románokat a székelyföldi városokba. Hargita megyében, a többi székely megyétől eltérően 1966 és 1977 között történt a legnagyobb mértékű betelepítés, több mint 13 ezer fős román pozitívum mutatkozik. Az erdélyi városok etnikai arculatában 1910 és 1977 között bekövetkezett változásokat Varga E. Árpád behatóan

¹⁰⁷ Az 1930. évi adatokat az 1941. éviakkal összehasonlítva láthatjuk, hogy a magyar nemzetiségűek aránya 78,9%-ról 87,6%-ra emelkedett, míg a román nemzetiségűeké 18%-ról 11,4%-ra csökkent. A zsidó lakosság száma 2812 (1,8%) főről 389-re (0,2%) apadt.

¹⁰⁸ 1941 és 1948 között a megye népessége közel 13 ezer fővel lett kevesebb.

¹⁰⁹ Gyergyó rajont leszámítva, ahol nőtt a számuk, Csík többi településein csökkent a cigány nemzetiségűek és a cigány anyanyelvűek létszáma is.

elemzi.¹¹⁰ 1977 és 1992 között a többi megyében lényegesen nő a román városlakók száma, Hargita megyében viszont mérséklődik. Az 1977-es népszámlálás sem az anyanyelv, sem pedig a nemzetiség szerint nem adott érdemi tájékoztatást a népesség megoszlásáról.¹¹¹ A népmozgalmi adatok szerint 1977 és 1991 között közel 8000 Hargita megyei lakos távozott hivatalosan az országból.¹¹²

A következő, 1992. évi népszámlálás az anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti kérdőpontokat mind tartalmazta.¹¹³ Ennek adatai szerint Hargita megye népességének nemzetiségi megoszlása a következő:

Nemzetiség	Szám szerint	Százalékban
Magyar	295 104	84,71
Román	48 948	14,05
Cigány	3827	1,09
Német	199	0,05
Egyéb	257	0,07
Összesen	348 335	100

5. táblázat. Hargita megye népességének nemzetiségi megoszlása az 1992. évi népszámlálás adatai alapján

A román anyanyelvűek és román nemzetiségűek közötti 151 fős különbség¹¹⁴ jelentős részét valószínű, hogy a vegyes házasságokban született gyermekek (román anya, magyar apa) teszik ki. Ezt azzal támaszthatjuk alá, hogy a román nemzetiségűek között csak román és magyar anyanyelvűeket találunk. Ugyanakkor a magyarokat tekintve is, több magyar anyanyelvűt írtak össze, mint magyar nemzetiségűt.¹¹⁵

¹¹⁰ Eredményei alátámasztják a fent elmondottakat, miszerint a két székely megyében (Hargita és Kovászna) a román betelepítés 1977-ig nem tudott változtatni a városi lakosság alapvető nemzetiségi arányain. A legkritikusabb, 1977 utáni telepítési politikával párosuló erőltetett városiasítás korszaka 1989-ben véget ért. Varga E. Árpád: *Városodás, vándorlás, nemzetiség*. In: Regio. Különlenyomat, 1991/4. 121–141.

¹¹¹ Habár az adatok felvételekor mindkettőre külön rákérdeztek, a végleges adatokat egy kategória alapján tették közzé: nemzetiség és anyanyelv. Nem lehet tudni, mikét dolgozták fel azokat a válaszokat, melyek eltérő választ adtak a két kérdésre. A kiigazított adatok csak 1990 után láttak napvilágot.

¹¹² A kivándorlás azonban jóval nagyobb méreteket öltött hiszen a legtöbbjük illegálisan hagyta el Romániát. Az ország tényleges vándorlási vesztesége másfélszerese volt a hivatalos nyilvántartottnak. Lásd Varga. 1998. 39.

¹¹³ Az összeírás a nemzetiségi-anyanyelvi, nemzetiségi-felekezeti átfedések számait is tartalmazza, és teljeskörűen tájékoztat az egyes etnikumok demográfiai viszonyairól is (páratlan az eddigi romániai statisztikában).

¹¹⁴ 49 099 román anyanyelvűt és 48 948 román nemzetiségűt jeleznek a táblázatok.

¹¹⁵ A különbség 2429 fő. A magyar nemzetiségűek között találunk viszont a román anyanyelvűek (367 fő) mellett szép számban cigány (125 fő) anyanyelvűeket is, valamint néhány német anyanyelvűt.

A 2002. évi népszámlálási eredmények szerint Hargita megye¹¹⁶ lakosságának 84,6%-a magyar nemzetiségű, akárcsak tíz évvel ezelőtt. A nemzetiségi megoszlás csak egy hajszálnyit változott: a román lakosság részaránya a 2002-es adatok szerint 14,1%, míg azelőtt tíz esztendővel 14%-nyi volt.¹¹⁷ Változatlan maradt a roma nemzetiségű lakosság százalékos aránya is (1,2%). Az 1992-es adatokhoz képest szám szerint 13 fővel többet írtak össze, így összesen 3840-en vallották magukat roma nemzetiségűnek. Eltűntek viszont a közreadott kimutatásból a német nemzetiségűek, akik 1992-ben a megye lakosságának 0,1%-t tették ki.¹¹⁸

A romániai magyarság 1992 és 2002 közötti népességcsökkenésének okait vizsgálva Varga E. Árpád arra a következtetésre jutott,¹¹⁹ hogy népszámlálási veszteségének két döntő összetevője a nemzetközi vándorlásból eredő hiány, valamint a természetes fogyás.¹²⁰

¹¹⁶ A megye lakossága 22 315 fővel csökkent tíz évvel alatt.

¹¹⁷ Összességében a románság lélekszáma 3098-al, a magyarságé 19 314-el apadt.

¹¹⁸ Más nemzetiség kategóriában 608-an szerepelnek, összlakosság 0,1%-t téve ki.

¹¹⁹ Varga E. Árpád: *A romániai magyarság népességcsökkenésének okairól. Néhány demográfiai szempont a 2002. évi népszámlálás előzetes közleményének értékeléséhez.* In: Magyar Kisebbség. Új s. VIII. 2002. 4. sz. 3–16.

¹²⁰ „A migrációs hiány talán nagyobb súllyal esik latba, ám míg a természetes fogyás minden értelemben valóságos veszteségnek vehető, az előbbi nem teljesen az, hiszen jelentős hányadában mozgásban lévő (ámbar részben a végleges távozás útjára lépett) tömeget takar. A természetes fogyás és a vándorlási hiány nagyrészt kiadja a tényleges fogyás összegét, az így számítható viszonylag szerény asszimilációs veszteség tehát csak alárendelt szerepet játszik a magyar nemzetiségűek számbeli fogyatkozásában. Számokban kifejezve: a nemzetközi vándormozgalomból adódó hiány 90 ezer, a természetes fogyás 80 ezer, az asszimilációs veszteség pedig ilyenformán 20 ezer körülire tehető.” Varga E. Á. 2002. 16.

Az asszimilációból eredő veszteség 1977–1992 között volt a legmagasabb, 1992–2002 között ilyen irányú – jelentős számú – kiválás már nem valószínű.

2.2. Csík vármegye népességének felekezeti összetétele (1850–2002)

Csík, Gyergyó és Kászon a római katolikus vallás egyik erdélyi fellegrésztartójának is szokták nevezni. Nem hiába, hiszen a vidék magyar lakossága századokon keresztül, egészen napjainkig hű maradt katolikus hitéhez, s ha kellett fegyvert is fogott ennek védelmére.¹²¹

A római katolikus vallást követők abszolút többsége a románság XVII–XVIII. századi csíki betelepülésével szűnt meg, de az utóbbi két évszázad folyamán is mindig 80–90% között maradt. A betelepülő románság a korabeli történeti adatok alapján egységesen a görögkeleti egyházhoz tartozott, s a XVIII. századi térítések nyomán válik görög katolikussá. A két szomszéd szék – Háromszék és Udvarhelyszék – román lakosaival ellentétben Csíkban a román lakosság szinte kivétel nélkül áttért az új hitvallásra. Háromszéken „egyhangúlag régi vallásuk megtartása mellett törtek lándzsát,”¹²² ami egyrészt annak tulajdonítható, hogy a Barcaság és Szeben környéki románok az unió ellenzői voltak, másrészt annak, hogy erre a vidékre folyamatos volt a havasalföldi és a moldvai bevándorlás. Udvarhelyszéken közel azonos arányban találunk görög katolikusokat és görögkeletieket,¹²³ de szervezett hitélet kezdetben csak az előbbiekből alakult ki.

Az előző alfejezetben már említettük a három XVIII. századi összeírást, melyek alapján aránylag pontos képet kaphatunk a két görög rítusú felekezethez tartozók számarányának alakulásáról a vizsgált területen. Az első összeírás 1733-ban készült.¹²⁴ Sajnos, a csíki adatok településszintű lebontását – a háromszékiekkel ellentétben – nem ismerjük, egyelőre elveszítettnek tekintik a történészek.

¹²¹ A hitújítás korában János Zsigmond erdélyi fejedelem haddal akarta a szántás Csík, Gyergyó és Kászon népét az unitárius vallás felvételére kényszeríteni, de ők a gyergyóalfalvi plébános vezetésével szembeszálltak vele. A győzelem emlékére tartják 1567 óta a pünkösdi szombati csíksomlyói búcsút.

¹²² Pál Judit: *A románok háromszéki betelepülésének néhány kérdése (1614–1850)*. In: *A többség kisebbsége*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 37.

¹²³ 1761-ben 378 unitus család, 405 ortodox család, 1857-ben 2011 görög katolikus főt és 1956 ortodox főt. In: Hermann Gusztáv Mihály-Kovács Piroska: *Udvarhelyszéki románok: a betelepüléstől a beolvadásig*. In: *A többség kisebbsége*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 167., 191.

¹²⁴ Az erdélyi országgyűlés elrendelte, hogy írják össze az országban élő unitus és ortodox híveket. Ioan Inochentie Micu-Klein püspök kancelláriájában összesítették a papok adatait, amelyeket még ugyanabban az évben átnyújtottak az országgyűlés főbiztosának.

A következő, ugyancsak vallásfelekezeti kritériumok alapján készült összeírást 1750-ben papsága közreműködésével Petru Pavel Aron görög katolikus püspöki vikárius hajtotta végre. Ez alkalommal a családfők mellett a családtagok számát is összeírták. Az összeírás eredményeit Augustin Bunea 1902-ben tette közzé.¹²⁵ Reálisabb volna az egybevetés az 1733. és a későbbi 1760–62. évi összeírások eredményeivel, ha a lélekszám mellett ismernénk az összeírt családok számát is. Csík- és Kászsónszéken összesen 1842 személy tartozott a görög katolikus felekezethez, Gyergyószéken pedig 1204.

Buccow báró erdélyi főhadiparancsnok rendeletére 1760–62-ben harmadszor is összeírják az unitus és ortodox egyház híveit. A rendelkezés szerint egyszerre két összeírást kellett végezni (mint ahogy 1733-ban is): az egyiket a politikai hatóságok, a másikat az unitus papok közreműködésével, hogy egyiket a másikkal kiegészíteni és ellenőrizni lehessen. Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékben összesen 607 unitus családot írtak össze. Az a körülmény, hogy 1733-ból és 1761-ből csak a családszámokat, 1750-ből pedig csupán a lélekszámokat ismerjük, lényeges hibaforrást képezhet az eredmények kiértékelésénél. Kérdés ugyanis, hogy a lélekszám kiszámítása az 5-ös koefficienssel reális-e.

1787-ben készítettek még egy kimutatást¹²⁶ a csíki és a gyergyói görög katolikus plébániák jövedelméről, a családok, hívek számáról. Eszerint 714 családban 4426 görög katolikus hívő élt.¹²⁷

A vallás és nemzetiség összefüggéseit vizsgálva fontos megjegyeznünk, hogy Csík esetében (de egész Erdélyre vonatkozóan is) helytálló az a megállapítás, miszerint a magyarországi helyzettől eltérően, az egyházak nemzetiségileg homogének maradtak egészen a XIX. század végéig: római katolikus egyház magyar, a lutheránus egyház szász, a görög katolikus és a görögkeleti egyház pedig román volt. A nemzetiség és felekezet – Jekelfalussy Józsefet idézve – „congruens fogalmak voltak.”¹²⁸ A század végén – az erdélyi vallási és nemzetiségi mozgalmak hatására – a tizenhat barcasági magyar lutheránus parókia az erdélyi szász lutheránus szuperintendenciából való

¹²⁵ Augustin Bunea: *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750*. (Az erdélyi románok statisztikája 1750-ből). Sibiu, 1902. 11–12. Bunea a községsoros adatokat ekképpen összegezte: a községek száma 1900 (ebből unitus 1887), a templomok száma 1718 (ebből unitus 1704), a papok száma 2130 (ebből unitus 2100), a kántorok száma 843.

¹²⁶ Betzman Johann hadnagy, Kálnoki Jeromos és Zöld Péter felsőbb utasírára.

¹²⁷ Szócs J. 1999. 140.

kilépésével (1887) bomlani kezdett ez az egység,¹²⁹ majd folytatódott 1912-ben a magyarországi görög katolikusok hajdúdorogi egyházmegyéjének létrehozásával¹³⁰ és 1915-ben a Székelyföldi Vikáriátus felállításával.

Az 1850. évi népszámlálásban a csíki görög katolikusok (hozzáadva még az elenyésző számú ortodoxokat is – 11 fő) és a román nemzetiségűek száma már nem fedi egymást (289 fős különbséget regisztráltak), a következő összeírások adatai pedig még lényegesebb különbségeket hoznak a felszínre. Ezek többnyire a székelyföldi görög katolikus lakosság identitásában bekövetkezett változásokkal állnak összefüggésben.

Az előző fejezetben már említettük, hogy a Csíkba betelepülő románság két jól elkülöníthető csoportra osztható, aszerint, hogy külső havasi telepekre mint haszonbérlők, vagy székely falvakba mint jobbágyok telepedtek. A függőségben élő parasztság többségét ők alkották. E függés kihatott az élet egész területére, azonban itt „sohasem érvényesült teljes egészében a vallási, egyházi függőség, a cuius regio, eius religio elve, vagyis az erdélyi jobbágyság zöme nem feltétlenül követte földesura vallását, egyházát.”¹³¹

Orbán Balázs és Vitos Mózes mindketten arról számolnak be,¹³² hogy a két csoportnak teljesen más volt a viszonyulása a románsághoz, illetve a magyarsághoz és a magyar nyelvhez. Ilyés Zoltán – aki mélyrehatóan elemezte a csíki görög katolikusok identitásváltozásait¹³³ – vizsgálatai is alátámasztják a fent elmondottakat, miszerint a két csoport „döntően más akkulturációs utat járt be.” Az előbbieket nemcsak etnikai eredetük, hanem birtokjogi helyzetük alapján is idegennek számítottak. Az utóbbiak „közvetlenebbül találkoztak a székely életmódmintákkal, integrálták azokat, (...) nyelvi-

¹²⁸ A felekezeti és nemzetiség összefüggéseiről bővebben a következő fejezetben lesz szó.

¹²⁹ James Niessen: *Vallás és nemzetiség Erdélyben a századfordulón. Adalék Jászi Oszkár asszimiláció-elméletéhez.* In: *Regio*, 1991/3. Forrás: <http://www.regiofolyoirat.hu/newspaper/1991/3>.

¹³⁰ Az egyházmegye 165 parókiából állt és 217 640 főt tömörített.

¹³¹ Egyed Ákos: *Erdély 1848–49.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998. 40.

¹³² „A keleti vallásuak közül mindazok, kik a csíki ősfalukban laktak, magyarajkuak elannyira, hogy ha valaki oláhnak nevezné, sértésnek vennék, ezek és a székelyek közt nyelv, öltözet és szokásokra nézve mi eltérést sem vehetünk észre és így oláhoknak legfeljebb a havasok közti azon új telepek lakóit vehetjük, kik ugy nemzeti nyelvüket mint viseletüket magtarták, ezeknek száma a legengedékenyebb számíttással sem megy 6000-nél többre, miszerint a fennmaradókat bizton keleti vallásu székelyeknek vehetjük, számuk 7045.” Orbán B. 1868. II. 7. ; Vitos M. 2003. II. 15–19.

¹³³ Ilyés Zoltán: *A csík-megyei görög katolikusok identitásváltozásai (1850–1944).* In: *Székelyföld*, 2001. V/7. 88–105.

kulturális értelemben székelyekké lettek, s csupán a közösség emlékezete, a nevük és nem utolsósorban vallásuk emlékeztetett román eredetükre.”¹³⁴

A XIX. század eleji útinaplók is beszámolnak már arról, hogy a székelyföldi románság egy része egyre inkább felejteti a nyelvét, tehát feltételezhetjük, hogy a nyelvváltási folyamat már a XVIII. század végén megindult. A görög katolikus papok jelentései is híveik teljes elmagyarosodásáról adnak hírt. Ezek a jelentések rávilágítanak több olyan más tényezőre is, amelyek hozzájárultak a román szórványok nyelvcserejéhez, illetve elmagyarosodásához.

A csíki görög katolikus egyházközségek, melyek néhány esetben 10–20 filiával is rendelkeztek, jóval szegényebbek voltak a római katolikus plébániáknál, s nemigen tudtak megfelelő anyagi támogatást biztosítani felekezeti iskoláik fenntartásához. Amint már említettük, a román etnikum szám szerint legjelentősebb része jobbágy és zsellér volt, tehát a falvak legszegényebb rétegéhez tartoztak.¹³⁵ Előfordult olyan település is, ahol nem tartottak igényt már unitus papra sem: „Mire való nekünk hogy külön olá papot tartsunk ha a képét mü is a pápista papnak pénzel fizethessük mert már mü ugyis magyarok lettünk s az esperes úr is meg parancsolta, hogy még olá rectort se tartsunk hanem küldjük mü is gyermekeinket a magyar iskolába.”¹³⁶ Egy csíki pap 1907-ben arról számol be, hogy hívei körében semmiféle közadakozást nem tud szervezni, a legfontosabb kiadásokat, költségeket a saját zsebéből kell fizesse, amit soha senki nem fog megtéríteni neki.¹³⁷

A szegénység mellett az elszigeteltség, a gyér pasztoráció (a papok lakóhelyei és a filiák gyakran 15–20 kilométerre helyezkedtek el egymástól) mind siettették a székelyföldi falvak görög katolikus románságának a magyarságba való beolvadását.

¹³⁴ Ilyés Zoltán: „Magyarul beszélünk...” *Etnikai identitás, akkulturációs stratégiák a csíkszépvízi görög katolikus egyházközség hívei körében a 19. század közepétől 1948-ig*. In: Változó társadalom. KJNT, Kolozsvár, 1999. 6–22.

¹³⁵ Pirigy István szerint ez többnyire érvényes volt egész Magyarországra, ahol a magyar társadalom tudatában még az 1930-as években is a görög katolikus vallás úgy élt, mint a szegények vallása. Lásd bővebben *A magyarországi görög katolikusok története I-II*. Nyíregyháza, 1990.

¹³⁶ Ludovic Graur csíki hivatalnok leveléből idézi Jamen Niessen *Vallás és nemzetiség Erdélyben a századfordulón* című tanulmányában. In: *Regio*. 1991/3.

¹³⁷ „Din Ciuc preotul scria la 13 august 1907 că nu se poate face colectă, spesele cele mai de lipsă din jebul meu propriu le fac, ceea ce nu mi le reîntoarce nimenea niciodată.” Iochim Lazăr: *Dr. Valentin Traian Frențiu, protopop greco-catolic al Orăștiei*. (Dr. V. T. Frențiu szászvárosi esperes). In: *Simpozionul Tricentenariul unirii Bisericii românești din Transilvania cu Biserica Romei*. (Szimpozion. Háromszáz éve egyesült az erdélyi román egyház Rómával). Ed. Dacia Europa Nouă, Lugoj, 2001.

mutat ki, ami nem magyarázható a két éves természetes szaporulattal. Mégsem elírás, vagy tévedés rejlik emögött, hanem az a tény – amint már említettük az előző alfejezetben –, hogy Orbán Balázs a keleti vallásúak, a protestánsok, a cigányok és az idegenek adatait az 1850. évi összeírásból kölcsönözte.

Az 1869-es adatokat az 1850. évekkel egybevetve, láthatjuk, hogy a vármegyében a római katolikusok aránya mintegy 3%-kal csökkent, nőtt viszont mindegyik többi felekezet: a görög katolikusok, az ortodoxok, az izraeliták és a protestánsok számaránya.

Az 1881. évi népszámlálás a felekezeti mellett feltünteti az anyanyelvi adatokat is. A felekezetek arányait tekintve csekély változás tapasztalható.¹⁴² A görög katolikusok és román anyanyelvűek közötti különbségekből a görög katolikusok elmagyarosodására következtethetünk. Az alábbi keresztábrázat adatai bizonyítják is ezt, hiszen láthatjuk, hogy a görög katolikusok több mint 30%-a magyar anyanyelvűként vetetett számba.

	Összesen	Ort.	Gör. kat.	Róm. kat.	Ref.	Evan.	Unit	Izr.	Egyéb
Összesen	110940	34	17485	91627	321	223	26	528	696
Román	12836	23	12755	24	–	–	–	34	–
Magyar	92802	8	3839	87694	298	79	24	416	444
Német	411	–	2	202	15	136	1	54	1
Cigány	313	–	264	49	–	–	–	–	–
Egyéb	411	2	2	171	2	5	–	2	227
Beszélni n. Tudók	4167	1	623	3487	6	3	1	22	24

7. táblázat. A népesség anyanyelve összevetve a felekezettel Csík vármegyében az 1880. évi népszámlálás alapján.

Ilyés Zoltán a görög katolikusok és román anyanyelvűek közötti számkülönbséget vizsgálva, felhívja figyelmünket a görög katolikusok magyarosodásának területi különbségeire is.¹⁴³ Magyar anyanyelvű görög katolikusok nagyobb arányban Kászonban, Lázárfalván, Pálfalván, Csomortánban, Menaságon, Szentdomokoson,

¹⁴¹ Ennek alapján a vármegye lakosságának 82,6%-ka volt római katolikus, 15,6%-ka görög katolikus, 0,1%-ka ortodox, 0,3%-ka izraelita, 0,4%-ka protestáns, 1,1%-ka egyéb felekezetű.

¹⁴² Az 1869-es arányokat szinte változatlanul közölhetnénk: 82, 60% római katolikus, 15,76% görög katolikus, 0,02% ortodox, 0,36% protestáns, 0,3% izraelita.

Szenttamáson és Gyergyóalfaluban éltek. Érdekes, hogy néhány román többségű faluban (Várhegyen, Vaslábbon) is jelentősebb számban fordulnak elő, ami valószínű összefügg a falvak házassági kapcsolataival is.

1900-ban szintén a felekezetre és az anyanyelvre kérdeztek rá. A felekezeti arányok a római és görög katolikusok tekintetében számottevően nem változott, jelentősen nőtt azonban a protestánsok és az izraeliták aránya.

	Összesen	Ortodox	Gör. kat.	Róm. kat.	Ref.	Evan.	Unit.	Izr.	Egyéb
Összesen	128382	169	21100	104287	956	241	103	1518	8
Román	15936	103	15784	35	1	–	1	12	–
Magyar	110963	50	5207	103817	894	173	101	717	4
Német	1062	–	3	166	60	63	1	767	2
Egyéb	421	16	106	269	1	5	–	22	2

8. táblázat. A népesség anyanyelve összevetve a felekezettel Csík vármegyében az 1900. évi népszámlálás alapján.

A görög katolikusok között 6%-kal csökkent a magyar anyanyelvűek számaránya. A román többségű községekben már szinte teljesen megszűnik a vallás és anyanyelv közötti különbség, ami egyrészt a felerősödő erdélyi román nemzetiségi mozgalmaknak tulajdonítható, amelynek következtében a helyi görög katolikus papság is radikalizálódott, és erősítette e települések „izolatív mechanizmusait.”¹⁴⁴

Az 1910-es census adataiban lényeges változás nem tapasztalható a felekezeti számarányokat tekintve az 1900. évekhez képest. Magyar anyanyelvű görög katolikusokat is közel azonos arányban jelez az összeírás (a görög katolikusok 23,84%-át teszik ki). 1930-ban a román népszámlálás a felekezeti mellett a nemzetiségi és anyanyelvi adatokat is számbavette. A felekezeti arányoka következőképpen módosultak 1910-hez viszonyítva: a római katolikusok aránya 80,5%-ról visszaesett 77,5%-ra, a görög katolikusoké 16,3%-ról 17,3%-ra emelkedett, az ortodoxoké 0,1%-ról 1,4%-ra nőtt, a többi felekezeté pedig nem változott.

Az 1930. évi népszámlálás alapján a román vallásúak és román nemzetiségűek közötti különbség csupán 1000 fő körüli.¹⁴⁵ Abból, hogy valaki román vallásúnak vallotta magát csak előnye származott, hiszen az 1928. évi román kultusztörvény alapján az

¹⁴³ Ilyés Z. 1999. 93.

¹⁴⁴ Ilyés Z. 1999. 95.

¹⁴⁵ 28 303 román nemzetiségűt és 29 344 román vallásút írtak össze.

ortodox egyház uralkodó államegyház, a görög katolikus pedig román nemzeti egyház lett. A hivatalokban, üzemekben a kisebbségi alkalmazottakat az elbocsátás veszélye kezdte fenyegetni. Az állás megtartásának, valamely állás elnyerésének egyre gyakrabban elengedhetetlen feltétele lett az uralkodó ortodox vagy legalábbis a román görög katolikus egyházhoz való tartozás, s ezzel a románsághoz való hasonulás is.

	Ort.	Görög kat.	Római kat.	Ref.	Evang.	Unit.	Izr.	Egyéb	Összesen
Szám szerint	2167	27 177	121 764	2140	284	91	2974	570	157 167

9. táblázat. A népesség felekezeti szerinti megoszlása az 1930. évi népszámlálás alapján.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a két világháború között néhány településen jelentős rítusváltásra is sor került. Erről a folyamatról a következő alfejezetben bővebben szólnunk.

Észak-Erdély 1940-es visszacsatolása utáni, úgymond második rítusváltatási hullámban a magyar anyanyelvű görög katolikusok túlnyomó része átiratkozott a római katolikus vallásra. Ezt jól tükrözik az 1941-es évi népszámlálás adatai is, miszerint a görög katolikusok számaránya 17,3%-ról 13,8%-ra csökkent, és szinte ugyanilyen arányban nőtt a római katolikusoké: 77,5%-ról 81,9%-ra. Ötször kevesebb ortodoxot írtak össze, mint 1930-ban, arányuk 1,4%-ról 0,2%-ra csökkent. A görög katolikus egyház 1948-beli megszüntetésekor a magyar anyanyelvű görög katolikusok fennmaradó néhány százaléka szintén a római katolikus egyházba tért át, a román nyelvű görög katolikusok pedig egységesen az ortodox egyházba.

A második világháború utáni népszámlálások nem tartalmazzak felekezeti összetételre vonatkozó adatsorokat.

Az 1992. évi népszámláláskor ötödfél évtized után a két fenti kérdőpont mellett a felekezeti hovatartozást is tudakolták. A 17 rovatban a bevett egyházak mellett feltüntették az ateistákat, a felekezet nélkülieket és a nem nyilatkozottakat is.¹⁴⁶ Az egykori Csík vármegye területére kiszámítva az adatokat jelentős eltéréseket

¹⁴⁶ Hargita megye lakossága következőképpen oszlott meg: római katolikus 65,74%, ortodox 12,98%, görög katolikus 0,19%, református 12,91, unitárius 7,15%.

tapaszthatunk: római katolikus 74,97%, ortodox 19,75%, görög katolikus 0,29%, református 3,4%, unitárius 0,6%, a többi protestáns felekezet együtt 0,45%.¹⁴⁷

Az egykori Csík vármegye területére kiszámítva az adatokat megállapíthatjuk, hogy a magyar nemzetiségűek 95%-a római katolikus, a román nemzetiségűek szinte kivétel nélkül ortodoxok, a cigányok kevés kivétellel római katolikusoknak vallják magukat. Az egyéb rovatba sorolt felekezetűek közül 68-an örmény katolikusnak vallották magukat. A legutóbbi 2002-es népszámlálás adatai összességében az 1992. évihez hasonlóak.¹⁴⁸

A római katolikus egyházközösségek és rendházak három főesperesi kerületre osztva (alcsíki, felesíki és gyergyói) a Gyulafehérvári Főegyházmegyéhez tartoznak. 1997-ben Csíkszeredában római katolikus segédpüspökség létesült.

Az ortodox egyház csíkszeredai székhellyel 1994-ben hozta létre a Hargita-Kovácsna Püspökséget. Az egyházkerületben három év alatt 40 új templomot építettek vagy renováltak, jelenleg is 56 helyen épül templom, kolostor, parókia.¹⁴⁹ A szimbolikus térfoglalást nemcsak új kolostorok, templomok építésével hajtják végre. Az egykori görög katolikus templomokat,¹⁵⁰ amelyek még eddig még nem kerültek az ortodox egyház birtokába, is ki akarják sajátítani.¹⁵¹

Annak a néhány személynek, akik görög katolikusoknak vallották magukat a legutóbbi népszámláláskor, lelki gondozását a római katolikus papok vállalták. Szintén a római katolikus papok gondoskodnak a pár örmény katolikus hívőről is.

A csíki szorványban élő reformátusok az Erdélyi Református Egyházkerületen belül a székelyudvarhelyi, valamint a görgényi egyházmegyéhez tartoznak.

¹⁴⁷ Sepsiszéki Nagy Balázs: *Székelyföld falvai a XX. század végén*. II. kötet Csík-, Kászoni- és Gyergyószék. Hargita megye. Nap Kiadó, 2000. 20.

¹⁴⁸ Hargita megye lakosságának 65,27%-a római katolikus, 13,26%-a ortodox, 12,65%-a református, 7,11%-a unitárius, 0,16%-a görög katolikus.

¹⁴⁹ Ez főleg állami finanszírozással történik. Az ortodox egyház és a román állam kapcsolatának elemzése külön vizsgálat tárgyát is képezhetné.

¹⁵⁰ A Brassó megyei Sárkány görög katolikus gyülekezete törvényesen visszakapta templomát, de a helybéli ortodox pópa befalaztatta az ajtaját.

¹⁵¹ A 700 lakosú Csíklázárfalvára rendőrségi kísérettel, négy pópa társaságában személyesen a püspök vonult ki, hogy elfoglalja a római katolikus templom mellett álló kis kápolnát. A lakosság közbelépése ezt ideiglenesen megakadályozta. Ismeretes, hogy a görög katolikus egyház 1989 decemberének eseményei közben nyomban színre lépett, ingatlanjait az évek során visszaigényelte, többet visszakapott, kivéve azokat a templomait, amelyekről az ortodox klérus akkor sem mond le, ha nem használja. A vizált területen sajnos nem történt semmiféle visszaigénylés, így a templomok, kápolnák nagy része az ortodox egyház tulajdonában jelenleg.

III. FELEKEZETI ÉS ETNIKAI VEGYES HÁZASSÁGOK

3.1. A vegyes házasság és a rítusváltoztatás szabályozása (egyházjogi és állami rendeletek)

Ebben az alfejezetben szükségesnek tartom bemutatni, hogy milyen egyházpolitikai, politikai rendeletek szabályozták a vegyes házasságot és a rítusváltoztatást az utóbbi másfél évszázadban, és milyen gyakorlatok voltak jellemzőek Erdélyben ebben a periódusban. Ezek ismeretében jobban megérthetjük, tisztábban láthatjuk a következő alfejezetekben gyakran emlegetett székelyföldi rítuselhagyási hullámok mögött rejlő társadalmi összefüggéseket is.

A polgári házasság bevezetése (1894) előtt Magyarországon a házasságra vonatkozóan nyolc féle jogrendszer volt érvényben: a római katolikus egyház hívei számára a kánonjog, a magyarországi ágostai evangélikusok és reformátusok joga, az erdélyi ágostai hitvallásúak joga, az erdélyi reformátusok joga, az unitáriusok joga, a görögkeleti szerb egyház joga, a magyarországi izraelitákra vonatkozó házassági jog és az erdélyi és fiumei izraelitákra vonatkozó jog.¹⁵²

A felekezeti házasságjogok rendszerének kialakulása elsősorban azzal függ össze, hogy a kereszténység elterjedése után a házasságkötés szabályozását a rendi és területi partikularizmus mellett az egyházi jog határozta meg. Állami dekrétumok, rendelkezések is azt a gyakorlatot szilárdították meg, hogy minden házasságkötés az egyház színe előtt történjen, valamint a házassági ügyekben egyházi szabályok szerint egyházi bíróság járjon el.¹⁵³ Az egyház felismerte a házasság körüli törvényhozás birtokának jelentőségét, horderejét, a házasság vallási mozzanata alapján (ez többek között a házasságnak

¹⁵² Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, 1981. 99.

¹⁵³ Lásd Könyves Kálmán és Mátyás király rendelkezései. Forrás: CompLex Kiadó Kft 1000 év törvényei internetes adatbázis.

szentséggé emelésében jut kifejezésre),¹⁵⁴ és igyekezett a házassági törvényhozást a saját hatáskörében megtartani.¹⁵⁵

A magyar házassági jog fejlődésének új szakaszát nyitotta meg a tridenti zsinat (1545–1563) rendelkezéseinek elfogadása. A tridenti formula szerinti házasságkötés lényege, hogy arra az illetékes lelkész és két tanú jelenlétében kerüljön sor.¹⁵⁶

A katolikus egyházi hatóságok az 1731-ben kiadott Carolina Resolutio¹⁵⁷ alapján a protestáns egyházak felett is felügyeletet gyakoroltak. Katolikus és protestáns csak katolikus pap előtt köthetett házasságot. Ez az állapot azonban csak 1786-ig állott fenn, amikor II. József föloldotta III. Károly rendelkezését. II. József egyházpolitikai intézkedései közé tartozott az a házassági pátens, amely a tridenti formulához hasonló házassági szabályokat adott a protestánsoknak.¹⁵⁸ Az 1791:26. tc. a protestánsokra vonatkozó rendelkezéseiben lényegében nem hozott újítást, így 1894-ig az 1786-os pátens szabályai maradtak érvényesek rájuk.

A polgári házasság bevezetését a 19. századi magyar politikusok (főleg liberálisok) több kiemelkedő egyénisége már évtizedek óta igyekezett keresztülvinni.¹⁵⁹ A polgárok jogegyenlőségének érvényesítése miatt is szükségesnek tartották, hogy a

¹⁵⁴ A házasság szentsége a házassági szerződés természetes intézményét természetfeletti síkra emeli. A házasság szentségi voltát a II. lateráni zsinat mondta ki 1139-ben.

¹⁵⁵ Dr. Heger Csabáné: *A házassági jogalkotási és jogalkalmazási hatáskör helye az állam és az egyház közötti kapcsolatban*. In: Jogelméleti Szemle. 2000/3. Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/herger3.html>

¹⁵⁶ Ennek a zsinatnak a keretén belül rendelték el az egyházi anyakönyvek bevezetését is. Eleinte (1563-tól) csak két, – keresztelési és házassági – anyakönyvet vezettek, majd 1614-től kezdték a béráltak és a halotti anyakönyveket is nyilvántartani. Erdélyben a XVII. század végén, XVIII. század elején vezetik be a római katolikusok mellett a reformátusok számára is az anyakönyvvezetést. 1784-ben II. József az erdélyi románok számára is elrendeli.

¹⁵⁷ E királyi rendelet a protestánsok házassági pereit szintén a szentszék hatáskörébe vonta. A rendelet szerint az evangélikusok és a reformátusok szabad vallásgyakorlata az egész ország területén csak magánvallásgyakorlat formájában megengedett. Nyilvánosan a protestánsok csak ott gyakorolhatják vallásukat, ahol az 1681. évi soproni országgyűlés XXVI. tc.-e (artikulusa) ezt megengedte, vagyis az erről a törvénycikkéről elnevezett artikuláris helyeken. A máshol élő protestánsok a helyi katolikus plébános felügyelete alá tartoztak, neki kellett fizetni is. Az állam alkalmazottainak olyan, ún. dekretális esküt kellett letenniük, amely tartalmazta Szűz Mária és a szentek nevét is – mivel erre protestáns nem esküszik, a protestánsok számára gyakorlatilag lehetetlenné vált a hivatalviselés. Amit tehát az ellenreformáció nem tudott elérni a nyílt üldözéssel, a prédikátorok gályára küldésével, azt elérte a vegyes házasságok és a karrier lehetőségek ügyes irányításával.

¹⁵⁸ Nagy Janka Teodóra: *A nőrablástól a házasságkötésig*. In: Lakodalmi szokások (szerk. Györgyi Erzsébet). Planétás Kiadó, Budapest, 2001. 49–53.

¹⁵⁹ Deák Ferenc már 1868-ban az érvényben levő felekezeti házasságjog visszásságaira hívta fel a figyelmet, a házasságot a modern polgári állam jogrendjének egyik alapvető intézményeként értékelte.

sokféle felekezeti házasságjog helyett egységes állami szabályozás érvényesüljön.”¹⁶⁰ Ennek és az e jogviszonyból származó ügyekre nézve állami jurisdictionnak a bevezetésével a törvényhozó a házassági jogot teljes egészében a polgári jog részévé tette.¹⁶¹ Érintetlenül maradtak a vallási kötelezettségek, azaz az állam lehetőséget biztosított állampolgárainak arra, hogy a jogi normáknak való megfelelés után szabadon tölthessék be vallásuk előírásait.¹⁶²

Visszatérve a felekezeti házasságjogokra, a felsorolt jogrendszerek közül legjelentősebb szerepe a kánonjognak volt, amely a római katolikus egyház hívei számára határozta meg a házasságkötés szabályait.

A vegyes házasság fogalma pontosan meg van határozva a latin egyházjogban: „vegyes házasságnak (matrimonium mixtum) az olyan házasságot nevezzük, mely két keresztény között jön létre, akik közül az egyiket a katolikus egyházban keresztelték vagy keresztség után oda felvették, és onnan formális aktussal nem távozott, a másik pedig olyan egyháznak vagy egyházi közösségnek a tagja, mely nincs teljes közösségben a katolikus egyházzal.”,¹⁶³ és külön fejezet foglalkozik e kérdéskörrel.¹⁶⁴

A házassági akadályok esetében az 1917-es Codex Juris Canonici (továbbiakban CIC) még megkülönböztette az érvénytelenítő házassági akadályt (disparitas cultus, valláskülönbség), amely a katolikus és nem keresztény közötti házasság esetében állt fenn, és a házasságot tiltó akadályt (mixta religio, vegyes vallás), amely katolikus és más keresztény között állt fenn.

Az egyházjog jelenleg is fontosnak tartja ezt a megkülönböztetést, de a vegyes vallás már nem tiltó akadály, hanem egyszerű házassági tilalom kapcsolódik hozzá, s e tilalom alól nem felmentést kell kérni, hanem engedélyt a házasságkötésre. Római katolikusnak görög katolikkussal, reformátussal, evangélikussal, ortodoxszal kötött házassága esetében vegyes házasságról, az unitáriussal kötött esetében pedig valláskülönbségről beszélhetünk, mivel ők nem a Szentháromság nevében keresztelnek.

¹⁶⁰ Kulcsár Árpád: *A polgári házasság*. In: Hetek. 2001. V. évf. 20. sz. Forrás: epa.oszk.hu/00800/00804/00165/10323.html

¹⁶¹ Végül 1894 decemberében az uralkodó szentesítette a kötelező polgári házasságot. 1894. évi XXXI. tc. A házassági jogról. Forrás: CompLex Kiadó Kft 1000 év törvényei internetes adatbázis.

¹⁶² Dr. Herger Csabáné. 2000. Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/herger3.html>

¹⁶³ Erdő Péter: *A vegyes házasságok szabályozása a mai latin egyházjogban*. In: Studia Universitatis Babes-Bolyai, Theologia Catholica Latina, XLV. 1. 2000. 111–119.

A vegyes házasság és valláskülönbség fogalmai mellett a témakör másik két kulcsfogalma az érvényesség és a megengedettség. Általános elv, hogy egy római vagy görög katolikus jegyes egyházjogilag érvényes szentségi házasságának előfeltétele az ún. kánoni forma: az illetékes katolikus plébános vagy annak megbízottja előtt történjék a házassági szándék kijelentése két tanú jelenlétében.¹⁶⁵ Saját területén a latin rítusú plébános mindig érvényesen, de nem mindig megengedetten esket, ha legalább az egyik fél latin rítusú. Vegyes rítusú felek esetében a megengedettséghez figyelembe kell venni, hogy ilyenkor a vőlegény plébánosa az illetékes.

Vegyes házasságokat tilos az illetékes hatóság engedélye nélkül megkötni. A helyi plébános megfelelő és ésszerű okból megadhatja az engedélyt, ha a házasulandók teljesítik a következő feltételeket: a katolikus fél nyilvánítsa ki, hogy kész a hittől való eltávolodás veszélyeit elhárítani, ígérje meg őszintén, hogy minden gyermeke a katolikus egyházban keresztkedjen és nevelődjék. Ezekről az ígéretekéről a másik felet idejében értesítsék, s mindkét felet meg kell tanítani a házasság céljaira, lényegi tulajdonságaira.¹⁶⁶ A keleti rítusú nem katolikus és keleti rítusú katolikus fél közötti házasság esetén, ha az illető keleti egyházban pap részvételével esküdtek, a kánoni forma hiánya csak tilossá, de nem érvénytelenné teszi a házasságot. Ezt terjesztették ki később a latin rítusú katolikusok és a nem katolikus keleti keresztények közti házasságra is. Az ortodox egyházban felszentelt személy előtt kötött házasság a katolikus ordinárius engedélye nélkül nincs megengedve, de ha anélkül mégis megkötik, a házasság egyházjogilag érvényes. Ha a házasságot a katolikus ordinárius engedélyével kötik meg akár katolikus, akár ortodox templomban, mindkét jegyes – megelőző gyónás után – áldozhat a házasságkötés alkalmával (akár nászmisén, akár azon kívül). Tehát ha egy római katolikus ortodoxszal ortodox pap előtt köt házasságot, akkor azt a katolikus egyház érvényesnek, de nem megengedettnek tekinti.

¹⁶⁴ *Az egyházi törvénykönyv.* Codex Juris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal. Szerk., magyarázat, fordítás Erdő Péter. 1983. VI. Fejezet.

¹⁶⁵ Uo. A 1108. kánon első paragrafusa rendelkezik erről.

¹⁶⁶ Uo. 1125. kánon

A római katolikus egyház ugyanakkor érvényesnek tekinti a református–református, ortodox–ortodox, unitárius–unitárius házasságokat is, utóbbi esetében csak a természetjog alapján.¹⁶⁷

A vegyes házasságok esetében, amint már említettük, a katolikus félnek ki kell jelentenie, hogy gyermekeit a katolikus egyházban kereszteli, s ebben neveli. Ha ezt nem hajlandó megtenni, s például olyan megállapodást köt, hogy a gyermekek az azonos nemű szülő vallását követik, a helyi ordináriusnak nem szabad megadnia az engedélyt a házasságkötéshez.¹⁶⁸

Az ortodox egyház kánonja¹⁶⁹ a vegyes házasságoknak két csoportját különíti el: keresztények és nem keresztények, valamint különböző felekezetű keresztények között kötött házasságokat. Az első esetében határozottan tiltja a házasságkötést, egyetlen kivételt képezve akkor, ha a nem keresztény fél felveszi a keresztséget. A második kategória esetében minden olyan más keresztény felekezetű személlyel kötött házasság engedélyezett, akinek keresztségét érvényesnek tartja az ortodox egyház. A katolikus kánonhoz hasonlóan nem engedélyezett és tiltott az unitáriusokkal kötött házasság. Ortodox pap tehát kiszolgáltathatja a házasság szentségét minden olyan házasulandó félnek, aki az egyház által érvényesnek tartott keresztséget megkapta. Ez abban az esetben is érvényes, ha egyik fél sem ortodox felekezetű, például két római katolikus személyt is összeadhat. Ha egyik fél keresztsége érvénytelen, akkor csak abban az esetben adhatja össze, ha a fent említett fél áttér az ortodox vallásra, vagy legalább arról ad nyilatkozatot, hogy támogatja az ortodox hitet a családban.¹⁷⁰

A kánon nem rendelkezik arról, hogy a nem ortodox félnek milyen kötelezettségeket kell vállalnia a házasságban: át kell-e térnie, nyilatkozatban kell-e tanúsítsa, hogy gyermekeit ortodox hitben fogja nevelni. A csíkszeredai püspök szóbeli közlése alapján mindenki – egymás vallásának tiszteletben tartásával – megmaradhat vallásában, és közös megegyezés dönti majd el, hogy a gyermekeket milyen vallásúnak keresztelik.

¹⁶⁷ A házasságkötés alapvető joga az embernek. A házassághoz való jogot a kánonjogászok természetjognak tekintik.

¹⁶⁸ Sok esetben a házasság megkötése után csak ez a polgári világi norma lesz a meghatározó: fiúk a apa, lányok az anya vallását követik.

¹⁶⁹ *Canoanele Bisericii Ortodoxe* (Az Ortodox Egyház Kánonjai). Note și comentarii. Arhidiacon prof. dr. Ioan N. Floca. Sibiu, 1993.

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ez teljesen eltér a mindennapi gyakorlattól, hiszen a többi vallás előljárói, valamint a helyszíni tapasztalatok ennek ellenkezőjéről győztek meg. Pontosabban arról, hogy a nem ortodox fél a házasság révén automatikusan az ortodox egyház hívévé válik, s ezáltal a gyermekek vallási hovatartozása egyértelműen már ekkor eldöntődik.

Az ortodox egyház hívei számára engedélyezett a második,¹⁷¹ sőt a harmadik házasságkötés is (ez csak különleges esetekben és püspöki engedéllyel történhet), érdekes módon a kánon szól negyedikről is, amit már határozottan tilt.¹⁷²

A reformátusokra és az evangélikusokra a II. József által 1786-ban kibocsátott és az 1791: 26. tc által elfogadott pátens volt az irányadó 1894-ig. Ezután honosodott meg az a gyakorlat is, hogy vegyes házasságok esetében a gyermekek az azonos nemű szülő vallását örökölték.¹⁷³

A protestáns felekezetek esetében (református, evangélikus, unitárius) a lelkész csak a törvényesen megkötött és igazolt házasságot részesítheti egyházi megáldásban. A református egyház minden olyan házasságot érvényesnek tekint, amelyben legalább egyik fél református, a másik pedig keresztény. Nincs akadálya az unitáriussal való házasságkötésnek sem. Csíkbán az ortodox–református házasság esetében, ha református templomban történik, akkor az ortodox fél az eskü szövegét anyanyelvén, románul mondhatja.¹⁷⁴ A házassági jog alkalmazása mellett a helyi viszonyoktól függően (a település felekezeti összetétele, a helyi lelkész hozzáállása) különböző változatok

¹⁷⁰ Uo. Canonul 72. V–VI (Trul.) 146–147.

¹⁷¹ A házasság felbonthatatlanságára vonatkozóan két hagyomány létezik az egyházban. A bizánci, amelyet ma az ortodox egyházak követnek és a latin egyházé. A bizánci hagyomány szerint a házasság szentségét nem a házasságot megkötők szolgáltatják ki egymásnak szabad beleegyezésük kinyilvánításával, hanem a pap. Ennek jele a házasodók megkoronázása. Ebből az következik, hogy amit az egyház megköt, azt föl is oldhatja. Bizonyos esetekben az ortodox egyházak tehát hajlandók megengedni a szentségi házasság fölbonthatatlanságában ártatlan félnek egy második házasság templomban történő megünneplését. Ennek liturgiája azonban nem a házasságkötés ünnepélyességét, hanem annak penitenciális jellegét hangsúlyozza. A latin egyház meggyőződése szerint a házasság felbonthatatlansága annak Isten adta természetében gyökerezik. Azt nem az egyház, hanem a felek szolgáltatják ki egymásnak.

¹⁷² Canoanele Bisericii Ortodoxe. Canonul 4. Vasile cel Mare. 343–315.

¹⁷³ 1790/91. évi XXVI. Törvénycikk a vallás ügyéről. 15. „A vegyes házasságokból, melyek mindenkor a katolikus lelkészek előtt lesznek kötendőek, a melyek ellen azonban bármely akadályt akármilyen szín alatt emelni tilos legyen származott és származandó gyermekek, ha az atya katolikus, az ő vallását kövessék; ha pedig az anya katolikus, akkor csak a fiugyermekek követhessék atyjok vallását.” Forrás: CompLex Kiadó Kft 1000 év törvényei internetes adatbázis.

¹⁷⁴ Hegyi István csíkszeredai református lelkész közlése.

alakultak ki, arra vonatkozóan, hogy a vegyes családban született gyermekek milyen vallást fognak követni.¹⁷⁵

Az unitárius házassági szertartás bejelentésénél a lelkész tisztázza, hogy ha tiszta unitárius párról van szó, mindkét fél, vegyes házasság esetén pedig az unitárius fél meg van-e keresztelve és konfirmált-e. Más felekezetiük esetében, kifejezett kívánságra a lelkész az illető hitfelfogása szerint mondhatja a fogadalmat. Vegyes házasság esetén igénybe vehető mindkét felekezet szertartása. A házassági megáldást, ha mindkét fél unitárius, semmilyen körülmények között nem szabad megismételni.

Az ökumenikus esketési szertartás rendje,¹⁷⁶ amelyet Magyarországon 2001. december 3-án a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, a Magyar Református Egyház Zsinat és a Magyarországi Evangélikus Egyház vezetői aláírtak, Erdélyben még nincs érvényben. Ennek ellenére néhány esetben már tartottak ilyen szertartást.

A rítusváltoztatás a keresztség felvétele után más, jogilag önálló rítus szerinti egyházba való lépést jelent. Ezt akár szabad elhatározásra, akár családi oknál fogva történik a római katolikusok esetében az egyházi kánon szabályozza. A 112-es kánon szerint, a keresztség felvétele után más jogilag önálló, rítus szerinti egyházba kerülnek át azok, akik erre az Apostoli Szentszéktől engedélyt kapnak. Rítust változtathat továbbá az a házastárs, aki a házasságkötéskor vagy a házasság fennállásának időtartama alatt úgy nyilatkozik, hogy áttér házastársának jogilag önálló rítus szerinti egyházába, a házasság megszűnése után azonban szabadon visszatérhet a latin egyházba. A házastársak egyenrangúak a másik rítusának átvételét illetően. Az 1917-es Codex értelmében csak a feleség vehette át a férj rítusát, most a férj is átveheti, de ez csak latin rítusú férjre vonatkozik, mivel a keletiekre saját joguk érvényes, mely ezt csak a feleségnek engedi meg. A házasság megszűnése után a más rítusba áttért házastárs visszatérhet előző rítusába. Rítust változtathatnak a szentszéki engedéllyel vagy házasság kapcsán rítust változtató szülők 14 éven aluli gyermekei, valamint vegyes házasságban a törvényesen

¹⁷⁵ Fiafalfván például, ahol a reformátusok és unitáriusok kb. fele-fele arányban oszlanak meg, „a férfi után megy minden gyermek, sőt, az asszony is áttér férje vallására”.

¹⁷⁶ Az ökumenikus szertartás egyik alapelve az, hogy annak a közösségnek rendjét követi, amelynek templomában az esküvő történik. A liturgiát az illetékes lelkész vezeti, a másik szolgáló lelkész bibliai szakaszokat olvashat, esküt vesz ki, imádkozik, igét hirdet, megáldja az új házaspárt. Római katolikus részről megkívánják, hogy a lelkész püspökétől engedélyt kérjen az ökumenikus esküvői szertartás végzésére. Nem megengedett az esküvői szertartás megismétlése a másik fél templomában. Az ökumenikus

rítust változtató katolikus fél gyermekei. Mindezek 14. életévük betöltése után visszatérhetnek előző rítusukra.

A rítusváltoztatásokra, áttérésekre a Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye nemrég körlevélben felhívta papjai figyelmét, hogy görögkeleti vallású áttérők esetében ajánlják a görög katolikus rítusra való áttérést. Az esetek gyakorisága, valamint a körülményekre való tekintettel, ha az áttérő kitart álláspontja mellett, főpásztori engedéllyel átvehető a latin rítusra. Ez az egyházmegye álláspontja szerint nem nyelvi okok miatt fontos, hanem azért, mert a görög katolikus liturgia és egyéb szokások közelebb állnak a görögkeleti egyházéhoz. Ugyanezért ajánlják a latin rítust azoknak, akik magyar protestáns, vagy újprotestáns egyházból akarnak áttérni.

A következőkben röviden vázoljuk, hogy milyen egyházpolitikai, politikai rendeletek szabályozták a rítusváltoztatást az utóbbi másfél évszázadban, és milyen gyakorlatok voltak jellemzőek ebben a periódusban.

1814-ben Magyarországon helytartótanácsi rendeletben tiltották meg, hogy valakit rítusváltoztatásra kötelezzenek. 1848-ban a latin és görög szertartású püspökök megegyeztek abban, hogy minden egyes esetben közös bizottság vizsgálja meg és engedélyezze a rítusváltoztatást. Ugyanakkor a helytartótanács elrendelte, hogy a római katolikus és görög katolikus házasságból született gyermekek – nemre való tekintet nélkül – az atya vallását kövessék. A helytartótanács hatásköre ugyan nem terjedt ki Erdélyre, de jogszokásként itt is elterjedt.

A Propaganda Fide 1864 az áttéréseket püspöki engedélytől tette függővé, az 1868-as és 1895-ös államjogi törvények viszont lehetővé tették a rítusváltoztatást. A gyulafehérvári és a balázsfalvi püspökök közti megállapodás értelmében Erdélyben mindkét szertartású ordinárius engedélyére szükség volt az áttéréshez.

A székelyföldi görög katolikusok körében lezajlott rítuselhagyási hullámoknak (1910-es, illetve 1930-as évek) egyaránt volt okozója a többségi – rendies gondolkodású – székelység előítélete, valamint a román görög katolikus egyház magatartása is. Ezeknek a szertartásváltoztatásoknak nagy többsége az egyházi törvények megsértésével történt, tehát egyházjogi szempontból érvénytelen volt. A keleti rítusú egyházak rendszerint

esketési szertartás szentmisén kívül történik. Ajánlatos, hogy az esketendő párt mindkét lelkész oktassa, és a funkciót végző lelkészek testvéri módon még az esketés előtt is találkozzanak.

nemzeti okból nem adták meg a latin rítusra térőknek az engedélyt. Egyházjogilag így nem is lehetett a rítust megváltoztatni, mert ha valaki közben protestánsná vagy felekezeti nélkülivé is lett, visszatérés esetén, püspöki vagy pápai engedély hiányában azt a rítust volt köteles fölvenni, melyhez korábban tartozott.

Az elmagyarosodott görög katolikusok nagy többsége magyarnak vagy székelynek vallotta magát. Egyesek közülük már a századforduló körül igyekeztek a latin szertartást fölvenni, hogy még a látszatát is elkerüljék a román eredetnek. Püspökeik ezt engedélyük megtagadásával vagy halogatásával próbálták megakadályozni. E körülmény miatt egyre több görög katolikus hitének teljes elhagyására kényszerült.

Ennek kapcsán szükséges a bizánci szertartású liturgia nyelvének kérdésére is röviden kitérni. Ez a nyelv általában a XVIII. századig az ószláv volt. A balázsfalvi egyházmegyében a román nyelvű liturgiát már 1700-ban elfogadták, de csak 1800 után vált általánossá. A magyar nyelvű egyházi szertartás törvényesítésével már a XIX. század közepén próbálkoztak, de sikertelenül. A Szentszéknek a magyar liturgia betiltásáról szóló intézkedése életre hívta a Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottságát (1898-ban), melynek fő célkitűzése a magyar szertartás törvényes elismerése volt. Hamarosan felismerték azonban, hogy ez magyar püspökség felállítása nélkül nem valósulhat meg.

A budapesti székhelyű bizottság ezirányú törekvése mellett mindenképp meg kell említenünk, hogy 1902-ben a Tusnádon megrendezésre kerülő Székely Kongresszus résztvevői is foglalkoztak a magyar püspökség felállításának kérdésével. Pontosabban határozati javaslatot akartak benyújtani a görög katolikus vallású székelyek számára felállítandó magyar püspökség tárgyában. Végül az indítvány tárgyalását nem tűzték napirendre, azzal az indokkal, hogy nincs kellőképpen előkészítve, és későbbi időre halasztották a tárgyalását.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Ugron Gábor szerint az erdélyi részek lakossága először a keleti kereszténységet vette fel és a vármegyékben sokan megmaradtak e hiten. Tekintettel arra, hogy a görög-katolikus vallásúak körülbelül csak 2000 lélekkel vannak többen, mint a görög-keletiek, azt tartja, hogy a magyar püspökség kérdése mindkét felekezetre egyidejűleg volna tárgyalandó. Ferenczy Károly nem látja szükségét a püspökség felállításának. Ő megjegyzi még, hogy a népszámlálás alkalmával Csíkmegyében számos tévedés történt, mert az összeírók a görög katolikusokat, tekintet nélkül ezeknek magyar viseletére és nyelvére, mindenütt az oláh nyelvet tüntették ki anyanyelvül. In: *A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai*. Hargita Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001. 314–315.

1912-ben létrehozták a hajdúdorogi egyházmegyét. A *Christifideles* bulla lehetővé tette, hogy a gyulafehérvár-fogarasi egyházmegyéből átcsatolt parókiákat, melyek a központjától igen messze voltak, a püspöki külhelynök segítségével kormányozza. Miklósy püspök Marosvásárhely székhellyel felállította a székelyföldi külhelynökséget, vikáriussá Hubán Gyula szatmárnémeti lelkészt nevezte ki (1915). A vikárius joghatósága a székelyföldi főesperességi kerület 4 esperesi kerületében 35 egyházközösségre terjedt ki. Az új egyházmegye liturgiai nyelvének a ógörögöt nyilvánították, ennek keretében a nemzeti nyelv csak bizonyos mértékben érvényesülhetett: kizárólag a liturgián kívüli ájtatosságokban, a magánimádságokban, a szentbeszédben és a népi tanításban szabadott használni.¹⁷⁸ Trianon után a hajdúdorogi eparchia erdélyi parókiái először ideiglenesen, majd 1927-től véglegesen visszakerültek a Gyulafehérvár-fogarasi román érseki tartomány kötelékébe. Ez a tény már a harmincas években nagyarányú rítusváltozási hullámhoz vezetett.

Gróf Majláth Károly püspököt aggodalommal töltötte el a gyakori hitehagyás, s 1904-ben püspöki engedélytől tette függővé azoknak az egyházba való visszavételét, akik eredetileg latin, görög vagy örmény szertartásúak voltak. X. Pius pápa 1905-ben általános érvényű engedéllyel fölhatalmazta őt, hogy amennyiben a görög katolikusok lelki veszedelembé kerülnek a rítusváltoztatás miatt, mert főpásztoraik az engedélyt nem adják meg, fölveheti őket a latin egyházba a görög püspökök akarata ellenére is. Majláth ezen engedéllyel élt 1928-ig. A görög katolikus püspökök kétségbe vonták az engedélyük nélküli rítuselhagyást, ezért Majláth 1928-ban írt a Keleti Kongregációnak,¹⁷⁹ hogy hagyják jóvá ezeket. A Kongregáció nem vonta kétségbe az eddigi rítusváltoztatások érvényességét, de a fölhatalmazást gyakorlatilag visszavonta és ezek engedélyezését a bukaresti nunciusra bízta.

Az alcsíki Lázárfalván a román liturgikus nyelv erőltetése miatt az egész egyházközség a latin szertartásra tért át. A csíksomortániak szintén tömegesen 1912-ben

¹⁷⁸ Pirigy I. 1990. 109–110.

¹⁷⁹ A Keleti Egyházak Kongregációját IX. Pius pápa 1862-ben alapította a Propaganda Fide kongregáció keretében. XV. Benedek pápa 1917-ben önállósította, hatáskörét XI. Pius 1938-ban jelentősen növelte. Szerkezeti sajátossága, hogy tagjai az összes keleti katolikus pátriárkák és nagyérsekek, valamint a Keresztény Egység Előmozdításának Pápai Tanácsának elnöke. Illetékessége nem csak bizonyos ügyekre, hanem bizonyos személyek és területek minden ügyére szól. Hozzá tartozik (némely kivételtől eltekintve) a keleti rítusú katolikusokkal kapcsolatos minden ügy, még akkor is, ha az „vegyes”, vagyis más rítusúakat is érint.

írásbeli kéréssel folyamodtak a püspök úrhoz átvételük tárgyában.¹⁸⁰ Gyergyóalfalu görög katolikusai 1927-ben kérik a gyulafehérvári püspök közbenjárását, hogy átvegyék őket a római katolikus egyházba.¹⁸¹ Csíkpálfalván 1934-ben változtattak szertartást: „E helyben említem meg, hogy a Csíkpálfalván élő gör. kath. magyarok (67 lélek) az év folyamán szabadakaratból, amit a felvett jegyzőkönyvek is bizonyítanak egyházilag is áttértek illetve szertartást változtatva róm. kath. lettek, annál is inkább, mert ők sohasem vettek részt más mint róm. kath. isteni tiszteletben.”¹⁸² Íme, csak néhány példa a két világháború közötti rítusváltoztatásokra. A székelyföldi rítuselhagyások egyre gyakoribbak lettek, és mivel a kánoni szabályok figyelmen kívül hagyásával történtek a Keleti Kongregáció titkára 1937-ben személyesen jött Erdélybe tájékozódni az ügyben.¹⁸³

Az 1922. évi román alkotmány 22. cikkelye az ortodox és a görög katolikus egyházakat román egyházaknak, ezen belül az ortodoxot uralkodó egyháznak minősítette,

¹⁸⁰ „A görög katolikus hívek száma az egész plébánia területén az 1823. évi visitationis decretum szerint nem múlja felül a 34-et. Ennek nagyobb része Csíksomortánra esik. Az 1830. évi visitationis decretum 36-ot említ. Ezen szám többé-kevésbé megmaradt 1912-ig, mikor kevés kivétellel átvették a latin rítusra. A kath. latin rítusra való átvételük nem éppen simán és egyenes úton történt. 1912 november havában Antal Károly ny. Csendőrormester tanácsára Szócs György és társai írásbeli kéréssel folyamodtak Gróf Majláth Károly püspök úrhoz átvételük tárgyában. A püspök úr nov. 13-án keltezve 6765 szám alatt általam utasítja őket, hogy saját főpásztorukhoz folyamodjanak alaposan megokolandó kérésükkel elbocsátásért, s ha beleegyezést kinyerték, szívesen fogja kérésüket teljesíteni. A püspöki leiratot közöltem velük, s igyekeztem őket meggyőzni arról, hogy csupán a rítus miatt ne nyugtalanodjanak. Hiába. Méltatlankodtak, hogy rajtuk úgy látszik a jó Isten sem akar segíteni, hogy becsületes szándékaikat megvalósíthassák. Ismételten utasítottam, hogy kíséreljék meg az engedély kieszközölését az érsek úrnál. Erre nyomatékosan kijelentették, hogy nem is próbálkoznak, mert meg vannak győződve, hogy úgysem fog sikerülni, inkább reformátusok lesznek. Nem szívesen vegyültem ezen ügybe, mert irtóztam a torzsalkodástól, mely köztem s az általam becsült Gergely György szépvízi gör. kath. lelkész között kifejlődtek. Még inkább irtóztam attól, hogy ezek révén a kálvinizmus becsempésződik hitközségembe, azért kértem püspökömet, hogy ő járjon közben értük az érseknél. Tagadólagos választ kaptam, de ezzel egyidejűleg a gör. kath. lelkész is az ügyet érsekéhez felterjesztette, megvádolván híveit azzal, hogy csak a gazdag szentpéter egyházmegyei vagyonszámait csábítja őket az átlépésre, s egyéb valótlan dolgokat is állított. A hozzám véleményadás végett letett áttérési ügyet magválaszolva, a vádat saját értékére szállítottam. A görög katolikusok, kiknek egyedüli indokuk az volt, hogy itt lelki szükségleteiket könnyebben kielégíthessék, közelebb kapván templomot, papot, iskolát, nem válogatták az eszközt, s hogy céljukat elérhessék, felekezetenküliekké lettek, s mint ilyenek 1912. július 6-án felvett jegyzőkönyv szerint a csíkszeredai szolgabíróóság előtt bejelentették, hogy 21-en a csíksomlyói szentpéter róm. kath. egyház kebelébe lépnek. A püspök úr 1912. nov. 5-én kelt 7225 és 1913. évi 557. sz. Leiratai értelmében az apostoli szentszéktől nyert különös felhatalmazás alapján az anyaszentegyház latin szertartására őket át is vette.” In: Csíksomlyói Domus Historia 241–245.

¹⁸¹ Teodor Chindea: *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul-Ciucului*. Tg. Mureș, 1995. 98–100.

¹⁸² In: Csíkdélni Domus Historia. I.

¹⁸³ Tisserand bíboros elismerte, hogy a rítusváltoztatások nagy többségének oka politikai és gazdasági probléma, de hangoztatta, hogy a rítus másodrangú kérdés, a lelkek érdeke a fontos. Informátorai arról is meggyőzték, hogy a székelyek román eredetűek és eredetileg görögkatolikusok voltak. Olasz nyelvű levelében foglalta össze ezen felfogás tapasztalatait.

a görög katolikusoknak pedig elsőbbséget biztosított a többi felekezettel szemben. Ezen nem tudott enyhíteni az 1929-ben a Szentszékkal kötött román konkordátum sem.¹⁸⁴

Az 1928. évi román kultusztörvény alapján az ortodox egyház uralkodó államegyház, a görög katolikus pedig román nemzeti egyház lett. A katolikusokra nézve sérelmes volt, hogy a román görög katolikus felekezetet mint önálló vallást különböztette meg, és a rítusváltást vallásváltoztatásnak minősítette a görög, a latin és az örmény szertartásúak között, holott azok egy vallást, a katolikust alkotják. A gyakorlatban ez abban nyilvánult meg, hogy a román közigazgatás a latin rítusról a görögre való változtatást rendkívül gyorsan és egyszerűen intézte, míg fordítva ez hosszás és nehézkes eljárást jelentett.¹⁸⁵

A CIC 98. kánonja továbbra is a Szentszék engedélyétől tette függővé a rítusváltoztatást. Nem nyilvánította azonban semmisnek a korábbi engedményeket. Az illetékes Keleti Kongregáció pedig a gyakorlatban mindkét szertartású püspök engedélyét kívánta meg. Majláth püspök fölhatalmazásának visszavonása is egybeesik a kultusztörvény megjelenésével, mely a vallásváltoztatás hivatalosságát az anyakönyvvezetőknek tulajdonította. Itt a latin és többi rítusról a görög rítusra való áttérés nagyon könnyen, az „uralkodó” vallásra való térés még könnyebben ment. Ezek az áttérések csak államjogilag voltak érvényesek. A görögkeleti püspökök viszont az áttérteket a hivatalos formákat mellőzve egyházilag is magukénak tekintették. „A kultusztörvény életbe lépése után, de különösen a harmincas évek közepe felé a numerus valachicus érvényesítésével ugrásszerűen emelkedtek a román-görög szertartás javára a rítusváltoztatások, még inkább az ortodoxiára való áttérések. A hivatalokban, üzemekben a kisebbségi alkalmazottakat az elbocsátás veszélye kezdte fenyegetni. Az állás megtartásának, valamely állás elnyerésének egyre gyakrabban elengedhetetlen feltétele lett az uralkodó ortodox vagy legalábbis a román görög katolikus egyházhoz való tartozás, s ezzel a románsághoz való hasonulás.”¹⁸⁶

Ugyanez fordítva zajlott le az 1940-es impériumváltozás során is; a kényszerből vagy a hatalomhoz való alkalmazkodásból latin szertartásukat vagy akár katolikus hitüket

¹⁸⁴ A konkordátumot 1927. május 10-én kötötték meg és 1929. július 7-én ratifikálták.

¹⁸⁵ Jakab Attila: *Az erdélyi magyar történelmi egyházak társadalmi szerepe*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. Műhelytanulmány 4. Budapest, 2003. 14–16.

¹⁸⁶ P. Szőke János: *Márton Áron*. GKPH Nyíregyháza, 1990. 79.

elhagyók közül rendkívül sokan igyekeztek újból a régi szertartáshoz, illetve hithez visszatérni, immár a magyar államhoz való alkalmazkodás érdekében. Államjogilag nem volt nehézség, mert a magyar kormány érvényben hagyta a román kultusztörvénynek a rítusváltoztatásra vonatkozó rendelkezését. A Keleti Kongregáció ezek engedélyezését kivette a nuncius kezéből és a Kongregációnak tartotta fenn.¹⁸⁷

1948. április 13-án az újonnan megválasztott, kommunista többségű Nagy Nemzetgyűlés (Marea Adunare Națională) elfogadta Románia új alkotmányát (az alaptörvény az 1936-os szovjet alkotmány mintájára készült).¹⁸⁸ Az alaptörvény bár biztosította a lelkiismereti és a teljes vallásszabadságot (Art. 44–45), jogi hatása nem érvényesült a gyakorlatban. A vallásfelekezetekre vonatkozó jogszabályok főleg a vallás korlátozására, illetve felszámolására irányultak. Ezt követően a fent említett – a Szentszék és a román állam között 1929-ben ratifikált – konkordátumot 1948. július 31-én a román állam a népi hatalom nevében egyoldalúan hatályon kívül helyezte, majd rendeletet adott ki az oktatásügy reformjáról. Államosították a felekezeti iskolákat, ezek javait, felosztatták a római katolikus egyház szerzetesrendjeit és kongregációit.

A konkordátum felmondása után a pápai nunciust is kiutasították az országból, a katolikus egyházat pedig el akarták szakítani a világegyháztól, ennek törvényes központjától, Rómától. Ennek elérésére békemozgalom címen olyan vezetés megszervezését kísérelték meg, amely vállalja a teljes beilleszkedést a rendszerbe, de a katolikus papság ellenállásába ütköztek, s ezek kitartása miatt nem valósulhatott meg a terv.¹⁸⁹

1948 szeptemberében Justinian görögkeleti egyházfő kolozsvári beszédében felszólította a görög katolikusokat, hogy térjenek vissza az ortodox egyház kebelébe. A görög katolikus püspökök keményen ellenálltak, de ennek ellenére erős adminisztrációs és rendőrségi nyomás hatására, meglepően rövid idő alatt számolták fel a felekezetet. Október 3-án Bukarestben 36 görög katolikus delegátus jelenlétében egy szerény liturgia

¹⁸⁷ Az államjogilag érvényes rítusváltoztatások felülvizsgálására 1943-ban egy vizitátort küldtek, akinek beszámolóját nem ismerjük

¹⁸⁸ Novák Csaba Zoltán: *Az RKP történetéből* (2). In: A Hét. 2004. febr. 19.

¹⁸⁹ Lestyán Ferenc: *Az erdélyi római katolikus püspökség a kommunista rendszer első éveiben*. In: Regio – Kisebbségtudományi Szemle. 1991/3. 118–130.

keretében kimondják, hogy az ortodox egyház befogadja a görög katolikusokat.¹⁹⁰ Végül 1948. december 2-án a görög katolikus egyházat az ortodox egyházhoz rendelték hozzá, tehát jogilag megszüntették, felszámolták,¹⁹¹ s ezzel le is zárult a XX. század első felében történő rítusváltoztatási hullámok sora.

A kommunista diktatúra ideje alatt tömeges rítusváltoztatásra már nem került sor. 1989. december 31-én hatályon kívül helyezték az 1948-ban elfogadott dekrétumot, s ezzel megkezdődött a romániai görög katolikus egyház újjászervezése.¹⁹² Következő év márciusában II. János Pál papa meghatározta és véglegesítette a katolikus (mind a római, mind a görög) egyházi hierarchiát (a görög katolikusoknak egy érsekük és négy püspökük lett).

¹⁹⁰ Ezeket a papokat országszerte „vajásoknak” nevezték, mert köztudomású volt, hogy a múlt rendszer idejéből sok vaj volt a fejükön. A múlt rendszerben kompromittált papokat azzal bírták jobb belátásra, hogy régi bűneik előkaparásával fenyegették meg őket. Lásd Széll Jenő követ jelentését 1949-ből. In: *Történelmi kényserpályák. Kisebbségi reálpolitikák. II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944–1989.* Szerk. Vincze Gábor. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003. 127–128.

¹⁹¹ Rencsik István: *Az egyház és állam kapcsolata a Román Köztársaságban.* In: Keresztény Szó. Katolikus kulturális havilap. 9. évf. 11. szám. 1998 november.

¹⁹² Pr. Silvestru Augustin Prunduș – Clemente Plaianu: *Catolicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite.* (Katolicizmus és román ortodoxia. A Román Unitus Egyház rövid története). Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994. 143–145.

3.2. Esettanulmányok

3.2.1. Csíkszentkirály

3.2.1.1. A faluról általában

Csíkszentkirály az Alcsíki-medence északi határánál található, Alcsík első nagyközsége. Csíkszereda megyeközponttól 7 km-re fekszik, szomszédos települések dél-keletre ugyancsak 7 km-re Csíkszentmárton, délre 1 km-re Csíkszentimre. Közeli település még Csíkszentlélek, Mindszent és Hosszúaszó, amelyek földrajzilag alig 2-3 km-re vannak, de a közvetlen műutak hiánya miatt csak Csíkszeredán vagy Csíkszentgyörgyön keresztül érhetők el, annak ellenére, hogy közigazgatásilag Csíkszentkirályhoz tartoztak. A jelenlegi közigazgatási besorolás szerint Csíkszentkirály község Hargita megyéhez tartozik. 1968-tól 2002-ig községközpontként hozzá tartozott Csíkszentimre, Fitód, Csíkszentlélek, Csíkmindszent, Hosszúaszó.

Kiterjedés szempontjából a Csíki-medence közepes-nagy falvai közé tartozik. Régen lakói híres kő- és fafaragók, asszonyaik pedig a székely festékes készítői voltak. A falunak volt papirosmalma, fűrészgyára, cserépgyára, gyapjúfésülője, többen szekerességgel foglalkoztak. Jelenleg is aránylag jelentős ipara miatt a környékbeli falvak (elsősorban Csíkszentimre) munkaerő állományára gyakorol vonzást. Egyik fontos ipari létesítmény a fafeldolgozó-üzem, amely több száz embernek biztosít munkahelyet. A „dongagyárban”, ahogy a helybeliek szokták nevezni parkettát, kisebb bútorokat gyártanak. A fafeldolgozás mellett a borvízpalackozás területén tudnak elhelyezkedni a legtöbben. Szám szerint három töltőde működik a faluban, szintén több száz embert foglalkoztatva. Az egyéni gazdálkodók 1990 után „társasokba” tömörültek, a területek döntő százalékában ptyókat termesztenek. Ennek értékesítése jelenti a legfontosabb pénzbeli jövedelmet számukra, ezt még kiegészítik a szarvasmarhatartásból származó (tej, hús) bevételekkel.

A működő ipara ellenére azonban nemcsak Szentkirály, hanem a többi falu számára is a meghatározó vonzóerőt Csíkszereda jelenti. Elsősorban a nők ingáznak be a városba, a férfiak nagy része otthon dolgozik a faluban, vagy gazdálkodik. Több kisebb családi vállalkozást is indítottak, főleg fafeldolgozó műhelyeket, de kisebb kereskedelmi egységekkel is találkozhatunk.

A szájhagyomány szerint a XVII. században a birtokos Bors család néhány román családot telepített le a faluba.¹⁹³ A térítések nyomán görög katolikusokká vált közösség a csíkszentgyörgyi egyházközséghez tartozott.¹⁹⁴ Az anyakönyvek alapján a faluban leggyakrabban előforduló görög katolikus családnevek a Tánzos, az André, Urszuly és Tofán. Érdekes módon a falu közvéleményében a Tánzos családot magyar görög katolikusként tartották számon, a többit pedig román származásúaknak tekintették.

Feltételezhetjük, hogy a szentkirályi görög katolikus románok körében már a XIX. elején megindult az az akkulturációs folyamat, amelynek következtében a század végére szinte teljes egészében beolvadnak a helyi magyarságba. A görög katolikusok számának folyamatos csökkenése¹⁹⁵ egyrészt a rítusváltoztatásokkal magyarázható, másrészt viszont a vegyes házasságokkal, amelynek részletes vizsgálatára a következő alfejezetben térünk ki. A román vallásúak számának két világháború közötti növekedése¹⁹⁶ összefüggésben van a korabeli román állami és egyházi apparátus törekvésével, hogy a magyarrá vált görög katolikusokat visszarománosítsák. A csíkszentgyörgyi egyházközség anyakönyveiben bejegyzett névváltoztatások is tanúsítják, hogy mennyire bizonyult eredményesnek ez a törekvés.¹⁹⁷ 1938 és 1940 között nagyon sokan románra változtatták nevüket: a Karácsonyból Crăciun, az Urusból Ursui, a Rövidből Scurtu, az Oláhból Roman, a Szőcsből Suciú, a Halmágyból Movilă, Szenyesből Cărburar lett. S érdekes módon egyetlenegy változtatta vissza magyarra 1941-ben (Suciuból ismét Szőcs lett).

¹⁹³ Számukról legelőször az 1750-es összeírás szolgáltat pontos adatokat, miszerint 50 görög katolikus hívő él Szentkirályon. Néhány évre rá, 1762-ben 15 családot vettek számba.

¹⁹⁴ Az 1787-es felmérés szerint, amely a csíki és gyergyói görög katolikus parókiák jövedelméről, templomaik állapotáról, a családok és hívek számáról számol be, a csíkszentgyörgyi parókiához 16 falu tartozott, és egy 300 férőhelyes temploma volt. Ekkor 58 családot és 450 hívet írtak össze.

¹⁹⁵ Lásd a III. számú mellékletet.

¹⁹⁶ 1930-ban 90 fő görög katolikus és 11 ortodoxot vesznek számba

¹⁹⁷ A 30-as évek elején megjelent a faluban egy román hittérítő pap, aki miután sikeresen „áttérítette” a gk többségét az ortodoxiára, eltűnt a faluból. Köddé válása után, 1940-ben mindannyian a római katolikus hitet váasztják.

A Historia Domus és néhány helybéli közlése alapján megtudhattam, hogy a két világháború között az eddig jelzett rítusváltoztatásokkal (görög katolikusok tértek át római katolikus hitre) ellentétben egy félszáz fős római katolikus csoport áttért a görög katolikus hitre. A népszámlálási adatok felekezeti statisztikájában ez nem érhető tetten, mert 1931-ben kezdődött és 1940-ben le is zárult. Az alábbi történetből megtudhatjuk azt is, hogy lett ennek a zömmel római katolikus falunak ortodox temploma.

1931-ben kántorválasztást tartottak, de a lakosság nem értett egyet a püspöki döntéssel, s az új kántort nem akarta beengedni a templomba. A plébános elkövette azt a hibát, hogy lázadást jelentett a csendőrségnek, akik több lázongót letartóztattak. A letartóztatottak nem tudták elviselni a sérelmet és jelentkeztek a görög katolikus papnál, aki átvette őket, az egyházjog szerint jogtalanul. 1936-ban kápolnát építettek a római katolikus egyháztól kisajátított területen. A valóságban azonban ezek a dacból áttértek egyáltalán nem gyakorolták ott a vallásukat. Az 1940. évi bécsi döntés után már 1940 novemberében kérték visszavételüket, s velük együtt kérték átvételüket az eredetileg is görög katolikus hívek. Utóbbiak visszavételére megszerezték a római jóváhagyást miután a görög katolikus püspök jelentésére megejtett vizsgálat megállapította, hogy valóban önként kérték átvételüket a latin rítusba. Így egyetlen görög katolikus sem maradt a faluban, csak a kápolna a görög katolikus egyház birtokában. Miután visszatértek a római hitre a kápolnát is a római katolikus egyház tulajdonába akarták átírni, de végül nem sikerült.¹⁹⁸

1948 után a görög katolikus egyház felszámolásakor az ortodox egyház tartott igényt rá.¹⁹⁹

¹⁹⁸ „Alulírott csíkszentkirályi lakosok, volt görög katolikus hívők, akik önként, szabad akaratunkból, illetve saját elhatározásunkból, mindnyájan római katolikus vallásra tértünk át, hogy többé minket vallásunk miatt soha senki oláhnak ne számítson, mert mi magyarok vagyunk és voltunk és a volt román uralom alatt akaratunk ellenére önkényesen neveztek és tartottak minket románoknak, ezennel sajátkezü aláírásunkkal ünnepélyesen kijelentjük és akarjuk, hogy a román agrárreform során a csíkszentkirályi római katolikus egyháztól kisajátított és a helybéli görög katolikus hívők részére adott, Csíkszentkirály községben lévő 1923 négyszögöl, kert művelésű ágú ingatlan, amelyre 1936. évben görög katolikus kápolna építetett, a rajta levő épülettel együtt a csíkszentkirályi római katolikus egyházközség tulajdonába menjen át, örökre és visszavonhatatlanul, mivel mindnyájan ezen az egyházközség hívei vagyunk.

Jelen nyilatkozat aláírásával egyúttal beleegyeztünk, hogy a fenti ingatlan tulajdonjoga, mely a csíkszentkirályi római katolikus egyházközség javára a telekkönyvben bekebeleztessek. Ezen nyilatkozat előttünk és alulírott tanúk előtt felolvastatott, anyanyelvünkön megmagyaráztatott és elfogadás után saját kezűleg aláírtuk, illetve kézjegyükkel elláttuk.”

¹⁹⁹ A templomot egészen 1974-ig nem használták, akkor – a falubeliek emlékezete szerint – egy Kolozsvár környéki román asszony jelent meg, aki bevallása szerint álmában látott egy elhagyatott kis román templomot itt Csíkban, eljött, megkereste s saját költségén renováltatta (ezt erősen megkérdőjelezi a helybéliek, szerintük csak állami pénzből valósulhatott meg). Ugyanabban az évben szentelték fel ortodox

Az idősebb helybeliek és a csíkszeredai római katolikus esperes szerint azonban a görög rítusra való áttérésük mögött „állami segédlet” is állt. Az új csíkszeredai görög katolikus parókia megszervezésével az új hatalmi vezetés a magyarrá vált görög katolikusok visszaramánosítását is célozta. A vallomások szerint Vlad Izidor, szeredai görög katolikus pap többször is kijárt a faluba, rábeszélni (szép szóval és ígéretekkel) őket, hogy a városba járjanak misére. A kiobbant konfliktus következtében örömmel gondoskodott az új áttértekről is.

A faluban a római és a görög katolikusok mellett kevés reformátust is jeleznek a népszámlálási adatok. Nagy részük vegyes házasságok révén került a faluba. A római katolikus anyakönyvben kimutatást vezettek az áttértekről, ezekből kiderül, hogy a beházasodó reformátusok közül sokan elhagyták vallásukat.²⁰⁰

A két világháború között²⁰¹ számolnunk kell egy kisebb számú román betelepítővel is, akik bizonyos újonnan létesült állások betöltésére érkeztek a faluba. Az 1924-ben elfogadott oktatási törvényjavaslat szerint kultúrzhónákat létesítettek. A 20 kultúrzhónában, amelyek között a Székelyföld megyéi is megtalálhatók voltak, ha az állást vállalók 4 évig helyükön maradtak, 50% fizetésemelést, különböző kedvezményeket, és ha ott telepedtek meg, még földet is kaptak.²⁰²

A románság számának és arányának csökkenése,²⁰³ illetve a magyarság számának növekedése a II. világháború alatt nyilván összefügg az impériumváltással járó népességmozgással is, de jelentősebb mértékben a két nyelv, két nép között ingadozó rétegek magyarsághoz való térésével is.

A második világháború után a faluba csak az 1960-as évek végén kezdenek a románok megtelepedni, 1966-ban 64 román nemzetiségűt és 60 román anyanyelvűt írnak

templomnak. A csíkszentkirályi Historia Domusban ez olvasható: „1974. június 16-án a volt gör. kat. templomot ortodox-á szentelte Nicolae Vladin szebeni metropolita kb. 16 ortodox pap asszisztenciájával, ahová a helybeli plébános is meghívót kapott.”

²⁰⁰ 1879-ben például 12 református és 2 unitárius tért át, a megtérések okai között a vegyes házasság mellett a katolikus valláshoz való vonzódás, az iránti szeretet van feltüntetve.

²⁰¹ 1920-ban 119 román nemzetiségűt írtak össze, 1930-ban 51-en vallották magukat román anyanyelvűeknek, 104-en pedig román nemzetiségűnek, a különbséget kitevő 53 személy valószínű, hogy a magyar anyanyelvű görög katolikusok közé sorolható.

²⁰² Ezzel serkentették az ó-romániai tanerőket az Erdélyben való munkavállalásra. A törvény továbbiakban a 8. paragrafus alapján azok a román állampolgárok (hogy kik ezek, azt a névelemzés és eredetkutatás állapította meg), akik anyanyelvüket elfelejtették, gyermekeiket csak román tanyelvű iskolába írathatták.

²⁰³ Az 1930-ban összeírt 104 román nemzetiségűből 1941-re csak egyetlenegy maradt.

össze. Ezek egy része pártállami funkciót töltött be, a többi az (erőltetett) iparosítás révén került Szentkirályra. 1977-ben 46 román nemzetiségű van a faluban, a létszámcsökkenés a közeli Csíkszeredába való költözésekkel magyarázható. 1992-ben 33 a létszámuk. A Kárpáton túlról érkezettek közül sokan, akik nem létesítettek családot, vagy nem találták meg számításaikat, az 1989-es események után hazaköltöztek.

3.2.1.2. A felekezeti és etnikai vegyes házasságok összefüggései az anyakönyvek tükrében

A felekezeti és etnikai vegyes házasságok közötti összefüggésekre az egyházi és polgári anyakönyvek házassági adatsorainak vizsgálatával próbálunk rávilágítani.

A falu lakossága a XIX. század közepén két felekezet: római katolikus, görög katolikus között oszlott meg. A többségben levő római katolikusoknak önálló plébániájuk volt, a görög katolikusok a csíkszentgyörgyi egyházközséghez tartoztak.

Római és görög katolikus házasság esetében míg a XIX. század közepén egyben etnikai vegyes házasságról is beszélhetünk, ez a század végére megváltozik. Megkérdőjeleződik az, hogy a magyar anyanyelvűvé és magyar érzelművé vált görög katolikusokat (akik önmagukat is magyaroknak tartják), tekinthetjük-e román nemzetiségűeknek. Ha az etnikai csoporthoz való tartozást ön- és besoroláson alapulókét fogjuk fel, és a fent elmondottak mellett megjegyezzük, hogy a helybeli magyarság is magyarnak, csak eltérő vallásúként tartotta számon őket, akkor kijelenthetjük, hogy a XIX. század végén Szentkirályon élő görög katolikusok szinte kivétel nélkül magyar nemzetiségűek, s ennek következtében római és görög katolikus házasság esetében inkább vallási-kulturális exogámiáról beszélhetünk, mint etnikai-anyanyelvi exogámiáról.²⁰⁴

Protestánsokat csak a XIX. század végén jeleznek a népszámlálási adatok, döntő többségük református volt, de néhány unitáriust és evangélikust is találunk a faluban. A reformátusoknak egész Csík területén egyetlen körlelkészségük volt.²⁰⁵

²⁰⁴ Ilyés Zoltán megfogalmazott terminuspárosok bizonyultak a legmegfelelőbbnek számomra. Lásd: Ilyés Zoltán: *Az exogámia hatása három román eredetű Csík megyei havasi telep anyanyelvi állapotára és etnikus identitására*. In: *Demográfia* 41. évf. 1998. 2–3. 285–299.

²⁰⁵ Vitos M. 2003/II. 45.

Református-római katolikus házasság esetében etnikai endogámiáról és felekezeti exogámiáról beszélhetünk, hiszen a reformátusok kivétel nélkül magyar nemzetiségűek. Református-görög katolikus házasság egyetlen esetben sem fordult elő a faluban. Ortodoxok római katolikussal és reformátussal kötött házassága esetében etnikai és felekezeti exogámia tendenciái együttesen érvényesülnek.

A görög katolikus anyakönyveknek csak az 1853–1907 közötti kötetei álltak rendelkezésünkre,²⁰⁶ a római katolikus anyakönyvek 1857–1924 közötti köteteit a levéltárban,²⁰⁷ 1925-től napjainkig terjedő időszak adatait a helyi plébánia levéltárában tanulmányozhattuk. A polgári anyakönyvek 1895-től hiánytalanul megtalálhatóak a polgármesteri hivatalban.²⁰⁸

A vegyes rítusú, görög és római katolikus házasságokat a magyarországi partikuláris egyházjog szerint mindig a menyasszony rítusa szerint kötötték meg és a gyermekeket az apa rítusára keresztelték.²⁰⁹ A csíkszentgyörgyi anyakönyvek is, kevés kivétellel görög katolikus menyasszony és római katolikus vőlegény között kötött házasságokat jelzi.

1853–1907 között egyetlen olyan esetet sem találunk, ahol a másik fél nem római katolikus, tehát az alábbi táblázatban jelzett vegyes rítusú házasságok egytől-egyig görög és római katolikusok között kötettek meg.

	Házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok
1853–1860	41	–
1861–1870	31	5 (16%)
1871–1880	34	7 (20%)
1881–1890	35	9 (25%)
1891–1900	38	16 (42%)
1901–1907	23	11 (47%)

10. táblázat. A csíkszentgyörgyi görög katolikus egyházközségben regisztrált házasságkötések és vegyes rítusú házasságok száma és százalékos aránya 1853–1907 között

²⁰⁶ Colecția registrelor de stare civilă, parte structurală: registre parohiale, cultul greco-catolic. Inventariat sub nr. 110. Arhiva Statului, județul Harghita.

²⁰⁷ Colecția registrelor de stare civilă, parte structurală: registre parohiale, cultul romano-catolic. Inventariat sub nr. 576. Arhiva Statului, județul Harghita.

²⁰⁸ Registre de stare civilă. Căsătorii. Sâncrăieni.

²⁰⁹ Ilyés Z. 1999. 8.

1861–70 között az 5 vegyes házasságra lépő görög katolikus közül mind az 5 nő volt, 1871–80 között 6 nő és 1 férfi, 1881–90 között 8 nő és 1 férfi, 1890–1900 között mind a 16 esetben nő, 1901–07 között szintén mind a 11 nő.

	Vegyes rítusú házasságok	Szentkirályi lakhelyű feleség	Szentkirályi lakhelyű férj
1853–1860			
1861–1870	5	1 gk	1 rk
1871–1880	7	1 gk	1 rk
1881–1890	9	1 gk	–
1891–1900	16	2 gk	2 rk
1901–1910	11	2 gk	1 rk

11. táblázat. A csíkszentgyörgyi görög katolikus egyházközségben regisztrált vegyes rítusú házasságok száma, a szentkirályi lakhelyű feleség, illetve férj száma 1853–1907 között

A csíkszentgyörgyi görög katolikus egyházközség filiáiban is, a többi székelyföldi egyházközségekhez hasonlóan,²¹⁰ a XIX. század közepén már jelentős volt a vegyes rítusú házasságok aránya (16%). Ez az arány az általunk dokumentálható időszakban tovább nő, elérve a 47%-ot.

A római katolikus anyakönyvek bejegyzései alapján, amelyek a görög katolikus vőlegény és római katolikus menyasszony közötti házasságokat jelzik, tovább pontosítható a faluban kötött vegyes rítusú házasságok száma és aránya.

	A házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok	A nem római katolikus fél neme és vallása
1857–1860	44	1	gk ff
1861–1870	144	5	3 gk nő, 1 gk ff, 1 ref ff
1871–1880	126	9	4 gk ff, 2 ref ff, 2 gk nő, 1 ref nő
1881–1890	125	9	6 gk ff, 1 ref ff, 1 gk nő, 1 ref nő
1891–1900	126	7	4 gk ff, 1 ref ff, 1 ref nő, 1 unit nő
1901–1910	137	9	4 gk ff, 4 ref ff, 1 ref nő
1911–1920	107	9	3 gk ff, 6 ref ff

12. táblázat. A csíkszentkirályi római katolikus anyakönyvekben regisztrált házasságok és vegyes rítusú házasságok száma 1857–1920 között, valamint a nem római katolikus fél nem és vallás szerinti megoszlása

²¹⁰ Ilyés Z. 1999. 9–11.

Az arányokat tekintve megállapíthatjuk, hogy a római katolikusok párválasztására a felekezeti endogámia jellemző ebben a periódusban, s később látni fogjuk, hogy ez a tendencia érvényes marad napjainkig. A 4. és 5. számú táblázatok alapján összesíthetjük az 1853–1910 közötti szentkirályi római és görög katolikus vegyes házasságokat:

	1854– 1860	1861– 1870	1871– 1880	1881– 1890	1891– 1900	1901– 1910
A vegyes házasságok száma	1 (gk ff)	6 (4 gk nő, 1 gk ff, 1 rk ff)	8 (3 gk nő, 4 gk ff, 1 rk ff)	8 (2 gk nő, 6 gk ff)	8 (2 gk nő, 4 gk ff, 2 rk ff)	7 (2 gk nő, 4 gk ff, 1 rk ff)

13. táblázat. Római és görög katolikus vegyes házasságok összesített száma (nem és vallás szerinti megoszlásban) 1853–1910 között az egyházi anyakönyvek alapján.

Összesen 38 vegyes rítusú házasság kötöttet ebben a periódusban. Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy görög katolikus férfiak nagyobb arányban kötöttek vegyes házasságot, mint a görög katolikus nők, ami elvileg a görög katolikusok lélekszámának növekedésével kellett volna együttjárjon hosszabb távon, mivel ebben az esetben a gyermekek az apa vallását örökölték. A római katolikus keresztelési anyakönyvek azonban arról tanúskodnak, hogy a század elejétől az ilyen típusú házasságok esetében is egyre többen a gyermekeket római katolikusnak keresztelték.

	Házasságkötések száma	Vegyes felekezetű házasságok
1896–1900	63	7 (11,11%)
1901–1910	145	18 (12,41%)
1911–1920	131	23 (17,55%)

14. táblázat. A csíkszentkirályi polgári anyakönyvekben regisztrált házasságkötések és vegyes felekezetű házasságok száma és aránya 1896–1920 között

Láthatjuk, hogy 1910-től a valamivel több házasságot jegyezték az állami anyakönyvvezetők, mint a római katolikus plébánia. Ez egyrészt magyarázható azzal, hogy görög katolikus menyasszony esetén még mindig a görög liturgia szerint kötötték a házasságokat (de ezek számát már nem tudjuk a görög katolikus anyakönyvek hiányában meghatározni), másrészt, hogy azzal, hogy többen az egyházi esküvőt máshol tartották.

Ez évekre lebontva kb. 2-3 házassággal többet jelent az állami anyakönyveknél a további periódusokban is.

A két felekezet házassági körzetét tanulmányozva, megállapíthatjuk, hogy a görög katolikusoké jóval tágabb, aminek ésszerű magyarázata a szórványhelyzetük. Leginkább saját egyházközségük területéről hoznak házastársat (Menaság, Bánkfalva, Csíkszentgyörgy, Szentimre), de felcsíki és elvétve gyergyói házaselekkkel is találkozunk. A római katolikusok több mint 80%-a helybelivel lép házasságra, a többiek pedig a környező falvakból házasodnak.

A két világháború közötti időszak vizsgálatában csak a római katolikus és a polgári anyakönyvek állnak rendelkezésünkre.

	Házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok	A nem római katolikus fél neme és vallása
1921–1930	117	8 (6,83%)	4 gk ff, 1 ref ff, 2 gk nő, 1 unit nő
1931–1940	121	1 (0,82%)	1 ref nő

15. táblázat. A csíkszentkirályi római katolikus anyakönyvekben regisztrált házasságok és vegyes rítusú házasságok száma, aránya 1921–1940 között, valamint a nem római katolikus fél nem és vallás szerinti megoszlása

	Házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok száma
1921–1930	129	17 (13,17%)
1931–1940	138	12 (8,69%)

16. táblázat. A csíkszentkirályi polgári anyakönyvekben regisztrált házasságkötések, vegyes felekezeti házasságok száma, aránya 1921–1940 között

Itt szintén megfigyelhető, hogy az állami anyakönyvekben több házasságot jegyeznek be. Megnő az ortodox féllal kötött házasságok száma, s minden esetben római katolikus nő a másik fél. Amint már említettük az előző fejezetben, a két világháború közötti román adminisztráció hozta magával a funkcionáriusait is, akik kivétel nélkül románok voltak. Szentkirály esetében a rendőr, a tanító, néhány vasúti dolgozó volt ortodox.

Az állami anyakönyvekben végigkövethetjük a két világháború közötti rítusváltóztatási folyamatot is. 1921–30 között kötött 17 vegyes házasság közül 11 esetben jelzik, hogy a görög katolikus fél más vallásra tér át. 1 adventista, 2 református, 8 pedig római katolikus lett. Legérdekesebb egy 1927-ben evangélikus férfi és római

katolikus nő között kötött házasság. A házaspár mindkét tagja 1937-ben áttér a görög katolikus vallásra, 1940-ben a férfi református, a nő ismét katolikus lesz.

1931–40 között 12 vegyes felekezetű házasságot regisztráltak, ebből 7 esetben jelöltek későbbi rítusváltotatást, mindannyian római katolikus vallást választották.

A második világháború alatti „magyar világban” a katolikus anyakönyvek egyet sem, az állami pedig egy vegyes felekezetű házasságot mutat ki, de a házastársak közül egyik sem szentkirályi, tehát kijelenthetjük, hogy 4 év alatt egy vegyes házasságot sem köttek a faluban.

A felekezeti vegyes házasságokra vonatkozó adatokat 1948-tól csak a katolikus anyakönyvekben találunk, mivel ettől az időponttól az állami nem tünteti fel a házasulandók felekezetét, de ami fontos számunkra, feltünteti a nemzetiségi hovatartozást. Lássuk egyszer a katolikus anyakönyvek adatait:

	Házasságkötések száma	Vegyes felekezetű házasságok	A nem római katolikus fél neme és vallása
1941–1950	154	6	2 ort ff, 1 gk ff, 2 ref ff, 1 gk nő,
1951–1960	162	10	6 ref ff, 2 unit ff, 1 ref nő, 1 evang nő
1961–1970	195	17	10 ref ff, 1 unit ff, 1 evang ff, 2 ort ff, 1 ort nő, 2 ref nő
1971–1980	211	10	7 ref ff, 2 ref nő, 1 ort ff
1981–1990	128	9	6 ref ff, 3 ref nő
1991–2000	139	3	1 ort ff, 1 ref ff, 1 unit ff
2001–2005	49	2	2 ort ff

17. táblázat. A csíkszentkirályi római katolikus anyakönyvekben regisztrált házasságok és vegyes rítusú házasságok száma 1941–2005 között, valamint a nem római katolikus fél nem és vallás szerinti megoszlása

Feltűnően megnő a protestáns felekezetűekkel kötött házasságok aránya, akik leggyakrabban brassói és háromszéki származásúak, de találunk kolozsvárit, szilágyságit, Marosvásárhely környékit is szép számban. A vegyes rítusú házasságok majdnem 90%-a római katolikus és protestáns között kötődik.

Az ortodoxokkal kötött házasságok száma és aránya nem nő ebben az időszakban, évenként 1-2 ilyen típusú házasság köttetik, a vegyes házasságokon belüli arányuk 12%.

A polgári anyakönyvekben 1948 júliusától végigkövethetjük az etnikai vegyes házasságok számát és arányát. A házasságok számának látványos növekedése itt azzal magyarázható, hogy miután létrehozták Szentkirály székhellyel a községközpontot, az ide tartozó 5 település házasságait is itt jegyezték be, közös anyakönyvük volt.

	Házasságkötések száma	Vegyes felekezetű házasságok	Etnikailag vegyes házasságok
1941–1950	171	7	
1951–1960	200		4 (2%)
1961–1970	306		8 (2,61%)
1971–1980	535		23 (4,29%)
1981–1990	330		6 (1,81%)
1991–2000	332		13 (3,91%)
2001–2005	142		1 (0,7%)

18. táblázat. A csíkszentkirályi polgári anyakönyvekben regisztrált házasságkötések, vegyes felekezetű házasságok és etnikailag vegyes házasságok száma 1941–2005 között

Az etnikai vegyes házasságok esetében csak a szentkirályi lakhellyel rendelkezőket tüntetjük fel, a többi településen nincs, vagy elenyészően kicsi az ilyen típusú házasságok száma (egyetlen szentimrei lakhelyű kötött vegyes házasságot ebben a periódusban). Ötven év alatt összesen 55 etnikai vegyes házasságot kötöttek a faluban.

Három kivétellel (2 német-magyar, 1 cigány-magyar) mind magyar-román házasságról beszélhetünk. Ebből az 52 házasságból 24 esetben a férj, 28 esetben a feleség román nemzetiségű.

	Etnikailag vegyes házasságok száma	A nem magyar nemzetiségű fél neme és nemzetisége
1951–1960	4	3 román ff, 1 román nő
1961–1970	8	5 román ff, 2 román nő, 1 német ff
1971–1980	23	6 román ff, 16 román nő, 1 német ff
1981–1990	6	1 román ff, 5 román nő
1991–2000	13	8 román ff, 4 román nő, 1 cigány ff
2001–2005	1	1 román ff

19. táblázat. A csíkszentkirályi polgári anyakönyvekben regisztrált etnikailag vegyes házasságkötések száma, a nem magyar fél neme és nemzetisége 1951–2005 között

3.2.1.3. Magyar–román vegyes házasságok a faluban

A jelenlegi magyar-román vegyes házasságok számát a polgári és egyházi anyakönyvek adatai alapján összesítettem. 1950-től napjainkig 52 esetben kötöttek ilyen házasságot. Ebből 19 esetben a házaspár közül egyik, vagy mindkettő elhalálozott. A

terepmunka során bebizonyosodott viszont, hogy az anyakönyvi adatokat csak kiindulópontként tudjuk kezelni, mert nem tükrözik hűen a jelenlegi helyzetet.

Az anyakönyvek mellett a társadalomkutatásokban gyakran használt hólabda-módszer bizonyult a leghatékonyabbnak számunkra abban, hogy a magyar-román házasságokat pontosan feltérképezzük a faluban. A kiinduláskor kiválasztott személyek közé tartozott a római katolikus plébános, a helyi jegyző, valamint a falu családorvosa.

Következtetésért elmondhatjuk, hogy a faluban 6 etnikailag vegyes családot tartanak számon, ami jóval kevesebb, mint amit az anyakönyvek vetítettek elének.

A fenti adatokat a statisztikai hivatal által közöltekkel is sikerült összehasonlítani, amelyek a legutóbbi két népszámlálás alkalmából összeírt magyar-román vegyes házasságok számát tartalmazták. Az adatok nyilvánosak, de eddig nem publikálták, kérés alapján megszerezhetők az intézettől.

Ezek alapján Csíkszentkirályon az 1992. évi népszámláláskor 19, 2002. évikor pedig 17 román-magyar vegyes házasságot regisztráltak a településen. Ezek a számok a faluban számontartott vegyes házasságok számának háromszorosát teszik ki, ami óriási különbségnek számít. A statisztikai adatok kézbevételekor azt gyanítottam ennek hátterében, hogy a községszintű adatokat küldték el és nem a faluszintűeket, ahogyan én kértem. Szentkirály községhez ezekben az időpontokban még 6 település tartozott. A nemzetiségi statisztikákat vizsgálva azonban kiderült, hogy a települések közül háromban egyáltalán nem írtak össze román nemzetiségű személyt, a többi háromban pedig összesen 9-et. Ha mind a 9 vegyes házasságban él, akkor is kevesebb a számontartott adatokkal együtt, mint a hivatalos adatok szerint. A hivatal végül pontosította, hogy a faluszintű adatokat kaptam meg.

A következőkben annak próbálok utánajárni, hogy mi lehet ennek az oka, milyen magyarázat rejtőzik e különbség mögött.

Az 1970-es évektől kezdődően több falubeli költözik a közeli Csíkszeredába. Közülük nagyon sokan házasságot kötni hazajöttek szülőfalujukba. Itt regisztrálták őket, de nem éltek már a faluban. Szép számban találkoztunk olyan esettel is, amikor közvetlenül az esküvő után költöztek el a fiatalok. Néhány esetben pedig a házaspár nem itt kötött házasságot, csak ezt választották utólag lakóhelyüknek.

A román fél származási helyét vizsgálva feltűnik, hogy 1978-tól jelentősen megnő a Bakó környéki falvakból (Doftána, Trunk, Dormánfalva, stb.) származók aránya. A közel 30 év alatt 17 esetben hoztak erről a vidékről feleséget maguknak, a nők kivétel nélkül román nemzetiségűnek vallották magukat a házasságkötéskor (ebben az esetben nem beszélhetünk semmiféle állami presszióról, mindenki megvallhatta szabadon nemzetiségét). A falu azonban ezeket a házasságokat nem tartja etnikailag vegyesnek, mivel a menyasszonyok egytől-egyig moldvai csángó lányok voltak. A moldvai csángók etnikai identitásával az elmúlt két évtizedben nagyon sokan foglalkoztak, ezek ismertetésére jelen dolgozatban nem térünk ki. Egyetértünk Hegyeli Attilával abban, aki a somoskaiak esetében vizsgálta az etnikai identitás problémáját,²¹¹ hogy hajlamosak vagyunk saját etnikai identitásunk komponenseinek hierarchiáját kivetíteni rájuk is. Hibás ez a megközelítés, mivel a csángók identitásának legfontosabb meghatározója a római katolikus vallás. A nemzetiség kifejezést sokan közülük nem is ismerik, nem értik a jelentését. Jól tükrözi ezt, hogy Somoskán hét különböző megnevezést használtak nemzetiségük kifejezésére: román (44%), csángó (36%), magyar (4,6%), katolikus (3%), csángómagyar (2,1%), csángóromán (0,2%), s nagy százalékuk nem tudott válaszolni a kérdésre (9,7%).²¹²

Ennek ismeretében talán jobban megérthetjük, miért vallották román nemzetiségűeknek magukat. A faluban érdekes módon nem csángóknak nevezik, hanem pityókásoknak. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy kezdetben mint pityókászedők érkeztek a faluba, itt ismerkedtek meg későbbi férjeikkel, s itt is maradtak. Az anyakönyvek alapján megfigyelhető, hogy leginkább négy településről érkeztek. Az első férjhezmenőket saját falujukból az évek során sokat követték. Ezek már nem pityókázni jöttek, hanem többnyire látogatóba, s egy kicsit sértőnek is találják, ha valaki így nevezi őket. Kettő kivételével mind magyarul beszélnek. A moldvai csángók beházasodásának jelenségével szinte minden csíki falu esetében találkozhatunk, szám szerint legtöbben Szentdomokosra kerültek, ahol úgy tartják számon őket, mint „száz lejes csángó feleséget.”²¹³

²¹¹ Hegyeli Attila: *Hat nemzetiség egyetlen faluban? Egy moldvai csángó falu etnikai identitásáról*. In: Csángósors. Budapest, é. n. 83–96.

²¹² Hegyeli é. n. 93.

²¹³ Balázs Lajos: „Száz lejes csángó feleség” *Az exogámia különös esete Csíkszentdomokoson*. In: Csángósors. Budapest, é. n. 159–162.

Több mint bizonyos tehát, hogy a számontartott 6 és a regisztrált 17 vegyes házasság közötti különbség döntő százalékát azok a magukat román nemzetiségűeknek valló moldvai csángó asszonyokkal kötött házasságok teszik ki, amelyeket a falu nem tekint vegyes házasságnak.

De térjünk vissza arra a hat családra, akiket feltérképeztünk az anyakönyvek és az adatközlők segítségével. A 6 esetből 4 családban a feleség magyar, kettőben pedig román. A négy feleség közül három szentkirályi, egy pedig csíkszeredai. A román nemzetiségű feleségek közül mindkettő más településről származik.

A következő alfejezetben három családot mutatunk be ezek közül, kettőben a férj, egyben a feleség román.

3.2.1.4. Esetek az esetben

Az interjúk során elsősorban arra kerestük a választ, hogy tágabb és szűkebb környezet etnodemográfiai tényezői milyen hatással vannak az etnilailag vegyes családban élő személyek identitására, befolyásolják-e ezt, valamint arra, hogy milyen identitáselemek mentén határozzák meg etnikai identitásukat, s ezek az identitáselemek milyen mechanizmusok alapján öröklődnek.

A 6 esetből 4 családban a feleség magyar, kettőben pedig román. A négy feleség közül három szentkirályi, egy pedig csíkszeredai. A román nemzetiségű feleségek közül mindkettő más településről származik. A 4 román nemzetiségű férj közül egy szentkirályi, három máshonnan származó. E fejezetben három családot mutatunk be ezek közül, kettőben a férj, egyben a feleség román.

Első eset

R. N. és R. Zs 1979-ben kötöttek házasságot itt Csíkszentkirályon. Mindkettőjüknek ez a második házassága. Az elsőben mindketten azonos nemzetiségűvel léptek házasságra, és mindkét frigy rövid életűnek bizonyult. A férjnek két gyermeke van az első házasságából, a feleségnek nincs.

A feleség, R. Zs. szentkirályi születésű, magyar nemzetiségű, római katolikus vallású. Érdekes megjegyezni, hogy annak az egykori birtokos családnak a sarja, akik a XVII. században letelepítették Szentkirályra a románokat.

A férj, R. N. kolozsvári születésű, román nemzetiségű és görög katolikus vallású.

A házasságkötés után a felek úgy döntöttek, hogy a lány szülőfalujában telepednek le. A férfi mérnökként könnyen kapott állást a közeli városban, a nő orvosként a szülőfalujában kezdett dolgozni.

Családalapításukat nem ellenezték a szülők, de a lány részéről nem is örültek ennek a kapcsolatnak. Az első sikertelen házasságra hivatkozva, azonban arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a lányuk boldogsága a lényeg, s ha jól kijönnek, akkor minden rendben. A férj szülei már nem élnek, családtagjai közül az első házasságából származó egyik gyermekével sikerült beszélnem, de az egyszeri találkozás nem adott arra alkalmat, hogy bensőségebb viszony alakuljon ki. Azt megtudtam, hogy a nagyszülők nem ellenezték apja új házasságát, ők gyermekekként nem örültek neki kezdetben, de nem azért, mert magyar volt az új felesége, hanem azért, mert szétvált a család.

A férj második házasságából két fiú született, T. és Z., közülük a kisebbik a faluban lakik, a nagyobbik Csíkszeredában, de ő is haza akar költözni egy-két éven belül. Mindketten egyetemet végeztek, a kisebbik nős, a nagyobbik idén házasodik. A két fiú közül a kisebbik tartja a kapcsolatot féltestvéreivel, a nagyobbik nem.

Most lássuk milyen nyelvi attitűdök jellemzőek a családi kommunikációban.

A házaspár minden szituációban románul beszél egymással, mivel a férfi nem tud magyarul. „Ez a természetes számunkra, így szoktuk meg!” A feleség elbeszélése szerint a férje igazán megtanulhatott volna magyar nagyanyjától magyarul, de ha nem tette, „én sem erőltettem.” A férj elbeszéléséből kiderül, hogy anyai nagyanyja magyar volt. Apja részéről pedig egy nagymúltú görög katolikus papi családból származik, a férfiak ha nem is mind papok, de értelmiségiek voltak. Édesapja ügyvédként 5 nyelven beszélt, köztük volt a magyar nyelv is. Hogy ő miért nem tanult meg magyarul? Nem rosszallásból, inkább lustaságból. Vegyes környezetben növe fel, ragadt rá annyi, hogy ha kell megérteti magát, de nem szívesen beszél e nyelven. „Megérttek mindent, de nem tudom

helyesen használni, s inkább nem beszélek” – mondja ő. Felesége nyelvével, vallásával toleráns.

A férj egykori munkahelyén is románul beszélt mindenkivel, a falubeliekkel szintén. Néha előfordult, hogy feleségét keresve idősebb emberek nem tudták elmondani románul, hogy mit is akarnak, ilyenkor általában fura kétnyelvű diskurzusok alakultak ki: az idősebb mondta magyarul, ő válaszolt románul, mindkettő értette mit mond a másik, de nem tudta annak nyelvén megválaszolni a kérdést.

Arra a kérdésre, hogy a házasságkötéskor eldöntötték-e, leszögezték-e, hogy a gyermekkel hogyan fognak beszélni, nemleges választ kaptam. „nem volt köztünk semmi egyezés, előre nem döntöttünk semmiről.”

A családon belüli nyelvhasználatban uralkodó román nyelv azonban a gyermekek születésével egyidőben veszített a presztízséből. A gyermekekkel való kommunikációban minden fél saját anyanyelvét használta és használja, az anya magyarul, az apa románul beszél velük. A gyermekek iskolásba járása után viszont egyértelműen megnőtt a magyar nyelv dominanciája. A külső tényezők, mint a közvetlen környezet (magyar szomszédok, magyar barátok, magyar rokonok), a kezdeti iskolaválasztás (csak magyar nyelvű alsó tagozat volt a faluban) fontos szerepet játszottak abban, hogy a román nyelv használata háttérbe szoruljon és mindössze egyetlen emberrel, édesapjukkal való kommunikációra zsongorodjon. Emellett azonban bizonyos belső tényezők is a magyar nyelv előtérbe kerülését erősítették. Az édesanya domináns pozíciója a családban meghatározó szerepet játszik abban, hogy a gyermekeket nem a közeli csíkszeredai román óvodába, illetve osztályokba (akkoriban nem volt külön román iskola Csíkszeredában, hanem minden egységben volt 1-1 román osztály; 1990 után összevonták ezeket és megszületett egy román általános iskola, valamint egy román líceum) iratták. Feltételezhető, hogy fordított esetben az apa ragaszkodott volna ehhez, sőt lehetett volna olyan elvárása is, hogy a felesége ne beszéljen velük magyarul. Persze ezek csak feltételezések, a lényeg az, hogy a gyermekek gyermekkori kommunikációjukban döntő százalékban a magyar nyelvet használták. Meglátásom szerint, annak ellenére, hogy a két fiú nyelvi attitűdjei a későbbiekben eltérően alakultak, a kora gyermekkori nyelvhasználat következtében egymás között ma is magyarul beszélnek.

Az elmondottak alapján leszögezhetjük, hogy a családban a két nyelv presztízse aránylag egyensúlyi állapotban van, a nyelvhasználatban ugyan dominál a magyar, de használatos a román is. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a házastársak tiszteletben tartották a másik fél anyanyelvét, nem akarták erőszakosan egyiket sem kiszorítani a családi kommunikációból.

Térjünk vissza az iskolaválasztásra, mint a nyelvhasználatot befolyásoló fontos tényezőre. Mindkét fiú a falubeli magyar nyelvű általános iskolában végezte a 8 osztályt, utána azonban szélváltak útjaik. A nagyobbik, T. a csíkszeredai magyar gimnáziumba iratkozott, rá egy évre a kisebbik az egyetlen román líceumba. Ezáltal az egyik magyar, másik román nyelvi környezetbe került. A nagyobbik fiú Magyarországon folytatta tanulmányait, ott végezte az egyetemet, s ebben a helyzetben évekig alig használta a román nyelvet. Jelenleg a csíkszeredai magyar egyetem dolgozója, ahol szintén nem kell igénybe vegye az egyre fakuló román nyelvtudását. Baráti társaságában egyetlen román nemzetiségű sincs, „valószínű már nem is lesz” – állítja ő. Bevallása szerint már nem is tud jól románul: „Néha apám sem érti, olyan románsággal beszélek!”

A kisebbik fiú a líceum elvégzése után Bukarestben végzett egyetemet, ahol szintén román többségű környezetbe került. Anyanyelvről kérdezve a következőt válaszolta: „Anyám magyar, s ha az anyanyelvet úgy értelmezzük, hogy anyánk nyelve, akkor magyar anyanyelvű vagyok, de szívesebben beszélek románul, jobban ki tudom fejezni magam apám nyelvén.” Baráti társasága főleg román nemzetiségűekből áll, román nyelvű könyveket olvas, ritkán nézi a TV magyar nyelvű műsorait. Az apa és egyúttal az állam nyelvének a választásában egyszerre benne van a fiú társadalmi elismerésre való törekvése is és a jobb érvényesülés elérése.

A családtagokkal külön-külön készített interjúk során arra is kíváncsi voltam, hogy milyen megfontolások alapján döntöttek a szülők a névadás kérdésében, s ehhez a döntéshez hogyan viszonyultak később a felnövekvő fiúk.

A gyermekek apjuk után román vezetéknevet kaptak születéskor. Ez általánosan elterjedt névadási szokás Romániában. A keresztnevek kérdésében a szülők úgy döntöttek, hogy egyik román, másik magyar hangzású nevet fog majd kapni. A nagyobbik kapta a román hangzásút, meg kell jegyeznünk, hogy a névnek magyar

megfelelője is van, a kisebbik pedig a magyar hangzásút, amelyet azonban nem lehet „lefordítani” románra. Hivatalos irataikban tehát egyiküknek teljesen román neve van, a másikuknak román vezetékneve és magyar keresztnéve.

Gyermekkoruk korai szakaszában nem okozott gondot, problémát egyiküknek sem ez a tény. A nagyobbik fiú magyar gimnáziumba kerülve azonban többször is, ha nem is hátráltatónak, de megkülönböztetőnek érezte nevének román mivoltát. Sértő megjegyzésekben csak Magyarországon volt része, ahol tanárai, csoporttársai kezdetben értetlenkedve álltak azzal szembe, hogy egy román miért végzi az egyetemet Magyarországon. Későbbiekben, megismerve közelebbről T.-t feloldódott ez az ellenszenv.

Az évek során magyar érzelművé és magyar identitásúvá váló fiatalembert annak ellenére, hogy szűk környezete (barátai, barátnője, ismerősei) elfogadta őt nevével együtt, mégis „nyomasztotta” ez a tény. „Nem érzem egészen magaménak a nevemet. Önmagammal szemben kellett tisztáznom egyszer s mindenkorra ezt a kérdést.” Ezért idén, közelgő házasságkötése előtt elindította a névváltoztatási procedúrát: anyja leánykori vezetéknevét vette fel, meghagyva ugyan az apjáét is, de csak monogramként. Emellett keresztnévének magyar változatát tette hivatalossá.

A családtagok eltérően viszonyultak tettehez, de mindannyian tudatában voltak annak, hogy ezt nem apja megtagadásként kell felfogni, hanem az önmeghatározás kifejezőjeként.

A kisebbik fiú szintén gimnáziumba kerülésekor szembesült „problematikus” nevével. Ez kezdődött azzal, hogy nem tudták kiejteni a keresztnévét, és folytatódott azzal, hogy ennek kapcsán boncolgatni kezdték nemzetiségi hovatartozását is. Az osztályában voltak magyar nemzetiségű, magyar nevű gyermekek is, de ezeknek etnikai hovatartozása nem volt kérdés. A fiú azzal hidalta át a kezdeti nehézséget, hogy becenevét kezdte használni és használtatni másokkal is.

Arra a kérdésre, hogy milyen nemzetiségűnek tartják magukat a következő válaszokat kaptam: feleség magyar, férj román, nagyobbik fiú magyar, kisebbik fiú román. Arra, hogy milyen anyanyelvűnek: feleség és a két fiú esetében magyar, a férjnél román.

Érdekesebb viszont az, hogy milyen nemzetiségűnek tartják egymást a családban élő személyek: az apa magán kívül mindenkit magyar nemzetiségűnek tart, az anya magát nagyobbik fiával együtt magyarnak, kisebbiket viszont inkább románnak. „Szerintem identitászavara van Z.-nek, mindig is jobban vonzódott a románsághoz, a román kultúrához, ugyanakkor itt voltam én, az édesanyja, meg a többségi magyar környezet. Legutóbb horvátnak vallotta magát a népszámláláskor, ami hóbörgésen túl, talán azt is jelzi, hogy legszívesebben kivetkőzne mindkét öröklött nemzetiségéből.”

A nagyobbik fiú nem tudott egyértelmű választ adni arra, hogy testvérét milyen nemzetiségűnek tartja: „szerintem inkább magyar, csak nagyon furcsán viszonyul hozzá.” A kisebbik bátyját „igazi székely-magyarnak” titulálta.

Arra kérdésre, hogy szerintük az etnikai identitás kialakulásában, struktúrájában milyen elemeket tartanak fontosnak, többnyire egybehazó válaszokat kaptam: az anyanyelvet, a családi kommunikáció nyelvét, az iskolát és a párválasztást. A nagyobbik fiú, az édesanya és az édesapa emellett lényegesnek tartja a származást, a családi és helyi hagyományokat is. A vallás egyedül az apa válaszaiban szerepelt, mint összetartó erő.

A kérdésem kapcsán az apa, teljesen értelemszerűen visszakérdezett, hogy általában kérdezem, vagy válaszát a saját példájára alapozva adja meg, esetleg a fiai példájára. Szerinte mindhárom esetben némileg eltérő válaszok születnének. Az utóbbi két lehetőséget bővebben kifejtette, pontosabban összehasonlította: főbb eltérésnek nevezte a valláshoz való viszonyulást, számára sokkal lényegesebb meghatározó erő, mint a fiai számára.

Kérdésével ugyanakkor rávilágított kutatásom egyik kulcskérdésére is, hogy egy csoport etnikai identitásának strukturális elemei nem egyformán épülnek egymásra az egyének identitásában.

A feleség nagyon büszke arra, hogy a falu egyik legnevesebb családjából származik. A családnak jelentős birtokait, a kúriát s egyéb ingóságait a kommunista hatalom elkobozta annak idején. Aránylag sokat vissza is igényeltek, vissza is kaptak, néhány esetben még folyik a jogi procedúra.

A család történetével, geneológiájával behatóan a nagyobbik fiú foglalkozik, néhány jelentős publikációt is megjelentetett ebben a témában. Az édesanyja készségesen segített

neki az anyakönyvek tanulmányozásában, s az adatok feldolgozásában. T. nekifogott a régi családi kúria renoválásához, komoly régészeti segédlettel saját számára akarja lakóházzá alakítani. A kisebbik a múlttal való foglalkozást nem tartja fontosnak, szerinte a jelenben élünk, s az a legfontosabb.

A férj is, amint már említettük, szívesen beszélt felmenőiről, főleg az édesapjáról, akit egy nagyon művelt, toleráns román emberként ábrázolt. „Nálunk a családban soha nem hallottam, hogy valaki szidalmazta volna a magyarokat. Sőt, apám mindig arra hívta fel figyelmünket, hogy szépen kell együttélni velük. A második házasságom kapcsán nem volt konfliktus azért, mert magyar nőt vettem el. Anyám örült is, hogy kap a család egy kis magyar utánpótlást.”

Bár vallásos családban nőtt fel a feleség, s vallásos nevelésben részesült, egyik házassága esetében sem tartotta fontosnak az egyházi esküvőt. „Egyszerűen lustaságból”, volt a magyarázat, de emögött feltételezhetően az is áll, hogy elkerülve a faluból már nem gyakorolta vallását, eltávolodott a vallási életszemlélettől, s visszakerülve már a felszínesség szintjén sem ragaszkodott hozzá. Csak a legnagyobb ünnepekkor jár templomba, nem tekinthető gyakorló katolikusnak, annak ellenére, hogy a valláshoz való tradicionális viszony még meghatározó a falu életében, és kibeszélik azokat, akik nem igazodnak ehhez.

A férj habár már ortodoxnak született, a családi hagyományokhoz híven inkább magáénak érezte a görög katolikus vallást. A család, miután beszüntették 1948-ban ezt a felekezetet, nemigen járt templomban, s az 1989-es események után rögvest visszatért, sőt aktívan részt vett annak újjászervezésében. A tág családban azóta több kispapot is felszenteltek. A férj Csíkba kerülve nem látogatta az ortodox liturgiát, s 1990-ben ő is visszatért családjá egykori vallására, de templomba (szinte 100 km-es körzetben nincs görög katolikus templom) ő sem jár.

A gyermekek vallásában a helyi környezet, valamint a magyar nagyszülők szava döntött, mindkettőt római katolikusnak keresztelték. A nagyobbik rendszeresen jár, a kisebbik nagyon ritkán.

A nagyobb vallási ünnepeket kezdetben mindkét felekezet szokásai szerint megülték, de lassan csak a római katolikust kezdték megtartani. A feleség szerint a fiúk,

míg kicsik voltak élvezték, hogy két karácsony, két húsvét van náluk, de végül az ők indíttatásukra maradoztak el a „román” jeles napok.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a családban mind nyelvi, mind etnikai és kulturális hovatartozás kinyilvánításában egy viszonylagos egyensúlyi helyzet áll fenn. A házastársak közül mindkettő ragaszkodik nemzetiségéhez, anyanyelvéhez, s a saját etnikai identitás családon belüli megélése nem váltott ki semmiféle konfliktushelyzetet. Arra kérdésre, hogy más helyzet uralkodott volna-e a családban, ha nem itt telepednek le, hanem román többségű környezetben, mindketten azt a választ adták, hogy szerintük nem, esetleg a gyermekek helyzete alakult volna másképp: „Z. biztos teljesen elrománosodik, T. valószínű akkor is magyar érzelmű lenne,” mondta az édesanya. A gyermekek etnikai identitásának alakulásában azon túl, hogy fontos szerepet játszott az anyanyelv, az iskolaválasztás (amely egyben meghatározta a további kapcsolatrendszerüket is), lényeges kiemelni olyan belső tényezőt is, mint a szülőkhöz való viszonyulásukat. A nagyobbik fiú inkább az édesanyjával alakított ki mélyebb kapcsolatot, míg a kisebbik inkább az apjával. Meglátásom szerint ez is hozzájárult ahhoz, hogy identitásuk elemei másképp épültek egymásra.

Második eset

Az I. esetben bemutatott család kisebbik fiának házasságát szintén etnikai vegyes házasságnak tekinti a falu: „A fiú anyja magyar, de ő erősen román érzelmű, ezt viszont nem az apjától tanulta, hanem ott bent ne, a román iskolában!” – mondják a falubeliek.

R. Z. csíkszentkirályi születésű, római katolikus vallású, s román nemzetiségűnek vallja magát. Felesége csíkszeredai, református vallású és magyarnak vallja magát. 2005-ben kötöttek házasságot itt Szentkirályon, az egyházi esküvő református szertartás szerint történt Csíkszeredában. Nemrég született első gyermekük, kinek magyar keresztnévet adtak. A fiú szüleivel szemben lévő házban laknak.

A férj etnikai identitásának főbb jellemzőiről már szóltunk az előző fejezetben, itt csak a párválasztására térünk ki röviden. Habár 14 éves korától mindvégig román nyelvi és

kulturális környezetben élt, mégis magyar lányt vett feleségül. „Így hozta a sors, de egyáltalán nem bánom!”

A családban, annak ellenére, hogy a fiú bevallása szerint inkább románul szeret beszélni, a magyar nyelv dominál, mivel a feleség, habár tud románul, de nem beszél folyékonyan és szívesen.

A házasságkötéskor a felek megegyeztek abban, hogy a gyermekek az azonos nemű szülő vallását fogják követni, s az apa velük románul fog beszélni. Már jó előre az iskolaválasztást is megbeszélték: a fiú ragaszkodik ahhoz, hogy legalább néhány évet román iskolába járjanak majd. A házasságkötés után ugyanakkor a férjben felmerült a vallásváltogatás gondolata is, „lehet hogy idővel áttérek a református vallásra,” ami jelzi azt is, hogy milyen kis mértékben meghatározó tényező identitásában a vallási hovatartozás.

A feleséget kérdezve, hogy milyen nemzetiségűnek tartja a férjét, nem kaptunk egyértelmű választ. Szerinte nagyon fontos tény az, hogy magyar lány vett feleségül, eltérő esetben (román feleséggel) valószínű, hogy egészen románnak lehetne tartani, de így „mégiscsak inkább magyar.” A feleség szüleivel, rokonságával is magyarul értekezik a férj, de régi baráti társaságát nagyon fontosnak tartja. „Apámon kívül velük beszélhetek csak románul. Szükségem van rájuk.”

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a férj labilis etnikai identitása a házasság révén némileg kiegyensúlyozódott, román nemzetiségűnek határozza meg továbbra is magát, de a családban használt nyelv kérdésében már a feleség döntött. Valószínűnek tartom, hogy az utódok identitásában a magyar nyelvi és kulturális minták, elemek lesznek a meghatározóak.

Harmadik eset

Cs. B. szentkirályi születésű, római katolikus vallású, magyar nemzetiségű. Felesége Cs. F. élesdi születésű, ortodox vallású és román nemzetiségű. A pár 1966-ban kötött házasságot, mind a polgári, mind az egyházi esküvőt Szentkirályon tartották. A egyházi római katolikus szertartás szerint történt. Mindketten megmaradtak saját vallásukban a

házasságkötés után. A házasságból két gyermekük született, egy fiú és egy lány, egyikük sem él a faluban.

Az asszony szülei nem élnek, egyetlen testvére Kolozsváron lakik, a szülői házat eladták, már ritkán járnak haza, főleg nagyobb családi eseményekkor (lakodalom, temetés). A testvérével évente többször is találkoznak, annak nincs gyermeke, s talán gyakrabban jött ide, mint az asszony Kolozsvárra.

A házaspár házasságuk elején románul beszélt egymással, mivel a nő nem tudott jól magyarul. Jelenleg egy román-magyar kevert nyelven értekeznek. „Amit nem tudok magyarul, azt mondom románul” – mondja a feleség. A férj a közös beszélgetések során mindig románul szólt hozzá, ő viszont általában magyarul igyekezett válaszolni. Állításuk szerint a gyermekekkel minketten saját anyanyelvükön beszélnek. „Tudnak jól magyarul is, románul is. A 8 osztály magyarul járták, utána román iskolába mentek.”

A feleség nemzetiségileg vegyes településről származva korán találkozott a magyar nyelvvel, gyermekkorában még fele-fele arányban laktak magyarok és románok Élesden, ma már az utóbbiak vannak túlsúlyban. Az akkor elsajátított magyar nyelvtudása fokozatosan kopott az iskolába kerülés után, de házassága révén, és főleg azzal, hogy férje szülőfaluját választották lakóhelyül azonban sikerült felelevenítenie e tudásanyagot. A falubeliekkel is igyekszik magyarul beszélni, főleg az idősebbekkel, akik nem tudnak románul. „Nem beszélek nagyon helyesen, de el tudom mondani, amit akarok. Anyósomékkal is magyarul, a gyermekekkel románul beszélek. A volt munkahelyemen általában románul értekeztem, minden értettem, de szégyelltem rosszul beszélni, s így nekem kényelmesebb is volt. Ha valami hivatalos dolgot kell intézni a városban románul, akkor engem küld a nagycsalád. Hozzám jöttek néhányszor, hogy fordítsak valamit le nekik. A férjemmel közösen aztán megcsináltuk.” Az interjú ideje alatt végig románul folyt köztünk a beszélgetés.

„Az unokákkal is románul beszélek, de a fiam gyermekei csak az iskolában tanulnak valamennyit. Nyaranta fellendül egy kicsit a román nyelvtudásuk. A lányomé inkább románok. Velük a nagyapa magyarul beszél, de mikor ismét jönnek látogatóba már elfelejtik az addig tanultakat. Ott nincs akivel magyarul beszéljenek, a lányom néha tanítgat nekik valamit, de az nem elég...”

A gyermekek névadásánál az volt a döntő, hogy olyan neveket adjanak, amelyek mindkét nyelvben megtalálhatók. „Magyar vezetéknev után hogy nézett volna ki egy Mircea, vagy egy Floricica? A gyermekeket kacagták volna csak ki ilyen nevekkal!”, mondta a férj, de a feleség is egyetértett ezzel.

A felek házasságkötéskor leszögezték, hogy gyermekeket nemtől függetlenül római katolikusnak keresztelik. „Ha már ide költöztünk, akkor megszólt volna a falu is, hogyha nem katolikusok lesznek. S nekünk van itt papunk, templomunk...” – mondta a férj. A feleség ritkán látogatja az ortodox liturgiát, nagyobb ünnepekkor bemegy Csíkszeredába. „Ide a faluban olyan ritkán jön ki a pápa, hogy már megszoktam bejárni.” Mindkét gyermek volt elsőáldozó, de bérnálásra már nem került sor, mert elkerültek a faluból.

A 8 osztály elvégzése után mindketten román osztályban folytatták tanulmányaikat Csíkszeredában. A fiú sikeres felvételi után felkerült Kolozsvárra egyetemre, jelenleg is ott él családjával. Azért esett a választása Kolozsvárra, mert ott élt a nagynénje, akivel nagyon jó kapcsolatban volt, lakhatási és élelmezési gondja megoldódott már az egyetem kezdetén. A nagynénivel és férjével mindig románul beszélgetett: „értenek ugyan keveset magyarul, néha viccelődtek ezen a nyelven, de én románul is nagyon jól beszélek, s nem is vártam el tőlük a magyar szót.” Az egyetem után közvetlenül megnősült, magyar lányt vett feleségül, két gyermekük született. Mindketten magyar osztályban járnak, magyar baráti körük van.

A lányuk korán munkába állt, nem tanult tovább, munkahelyén ismerkedett meg jelenlegi férjével, aki a román többségű Maroshévízről származik. Az esküvő után ott telepedtek le, ott sikerült lakáshoz jutniuk. Az esküvőt mindkét szertartás szerint megtartották, előbb volt a római katolikus, utóbb az ortodox. A lány áttért az ortodox hitre, azzal magyarázva tettét, hogy szerinte fontos, hogy egy családban egyféle vallásúak legyenek a tagok. „Anyám egész életében külön járt templomba, nem igazán tudta megülni saját ünnepeit. Nem akartam én is ebben a helyzetben leélni az életem.” Arra a megállapításomra, hogy hát különbözik mégis anyja helyzetétől abban, hogy Hévízen több római katolikus plébánia is van, aktív egyházi élet, vallásoktatás, s nem lett volna teljesen egyedül, kitérő magyarázatot kaptam: férje ortodox, eleve el van döntve, hogy gyermekei ortodoxok lesznek, így ő sem ragaszkodott felekezetéhez. Mindez azt

bizonyította, hogy főleg a családi béke kedvéért mondott le vallásáról, és anyja példája csak ürügyként szolgált.

Az édesanyjára is rákérdeztem, hogy hogyan élte meg eltérő vallásosságát. „Nem okozott számomra különösebb gondot, közösen döntöttünk arról is, hogy gyermekeink katolikusok legyenek. Ha akartam volna, a lányunk lehetett volna már akkor ortodox. A sors úgy hozta, hogy végül azzá lett.”

Arra a kérdésre, hogy milyen nemzetiségűnek tartja gyermekeit konkrét választ kaptam: „a fiam magyar, a lányom román.” Az apától ugyanezeket a feleleteket kaptam: „A fiam viszi tovább a magyar nevet is, s magyar a felesége. A lányom felvette férje nevét, így most már senki sem tudja kívülről, a papírok sem bizonyítják, hogy magyar vér csörgedezik benne. Azt sajnálom csak, hogy unokáim nemigen értenek magyarul. Édesanyám sokat sír emiatt. Én már kezdtem belenyugodni.”

Következtetések: a vizsgálat családokban aránylag egyensúlyi állapot jellemzi a nyelvi és kulturális attitűdöket. A közvetlen környezet (magyar barátok, szomszédok, rokonság) egészen a felsőbb iskolaválasztásig hozzájárult a fiatalabb generáció magyar identitástudatának erősödéséhez. A külső tényezők (román elemi iskola hiánya a faluban, többségi magyar környezet) ebben a periódusban fontos szerepet játszottak abban, hogy a román nyelv némileg háttérbe szorult.

Az új nemzedék etnikai identitásának alakulásában döntő szerepe volt a későbbi iskolaválasztásnak. Magyar iskolába kerülve, magyar lett a baráti körük, románba kerülve román, s ez leginkább abban volt meghatározó, hogy később milyen anyanyelvűnek vallották magukat.

Etnikai identitásukat ezeken túl nagy mértékben befolyásolta a párválasztásuk is. Ezt az állítást erősíti a III. esetben bemutatott család gyermekeinek példája is. Mindketten román felső tagozatra jártak, a fiú magyar feleség mellett magyar nemzetiségűnek vallja magát, a lány férje mellett nyelvileg is, vallásilag is elrománosodott.

A vallásnak akkor lehetett volna szerepe mind az anyanyelvápolásban, mint az identitás erősítésében, ha vallásos szellem uralkodott volna a családokban, de a bemutatott esetek többségére ez nem volt jellemző.

3.2.2. Csíkszentdomokos

3.2.2.1. A faluról általában

Csíkszentdomokos Felcsík legészakibb fekvésű és legnépesebb települése, Csíkszeredát és Gyergyószentmiklóst összekötő országút felezőpontján található a székely körvasút mentén.

A falu természetes szaporulatának pozitív mutatói évszázadok után 1992-ben válnak negatívvá, azóta évente több a temetés, mint a keresztelés.²¹⁴ Szentdomokos sajátos demográfiai jellemzője, a magas gyermeklétszám színén a XX. század végén kezd 1-2 gyermekre csökkenni. Igaz, jóval később, mint más környékbeli falvakban, de itt is terjedőben van az egykézés.²¹⁵

A település jelentős háziiparának kialakulásával szorosan összefügg a magas szaporulat és a sajátos paraszti életvitel is, hiszen az esztendő bizonyos időszakában nem a tétlenséget, hanem egy másfajta munkát választották az emberek. Az asszonyok híresek voltak a gyapjúfeldolgozásból nyert csergéikről, festékeseikről és a székely ruházathoz szükséges posztóikról, s a kenderből szőtt vászonaikról. A férfiak a famegmunkáló mesterségükkel szereztek hírnevet.

Jelenleg is több családi vagy egyéni vállalkozás működik, fafeldolgozó műhelyek, asztalosműhelyek, 3 csergeszövőde (melletük több asszony otthon is sző még napjainkban is) van a faluban. A férfiak többsége a XX. század második felében a bányaiiparban és a faiparban dolgozott. A baláni rézbánya és a falu széli mészkőbánya jelentős helybéli dolgoztatott évtizedeken keresztül, ma azonban mindkettőt a bezárás fenyegeti, s inkább a faipar lesz a meghatározó.²¹⁶

A településen szervezett oktatásról már a XVII. századból van híradás, jelenleg három épületben működik oktatási intézmény, ahol alsó, felső tagozaton, valamint inasképzőben több száz diák tanul.

²¹⁴ Venczel József: *Az önismeret útján*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 106–119.

²¹⁵ A születési szokásokról, ezek változásának hátterében álló társadalmi változásokról lásd bővebben: dr. Balázs Lajos: *Szeretet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.

²¹⁶ A falu gazdasági életéről lásd bővebben dr. Balázs Lajos (szerk.): *Csíkszentdomokos monográfia*. MÁHECS, Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 1999.

A többi csíki székely faluhoz hasonlóan Szentdomokoson is a XVII. század folyamán telepedik meg néhány román család, akiket 1750-ben már görög katolikusokként regisztrálnak.²¹⁷ Az ún. hatközségben (Szenttamás, Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva, Madaras, Domokos) élő unitusok számára 1782-ben alapítanak külön egyházközséget Domokos központtal, 1787-ben már áll egy kisebb, 80 férőhelyes fatemplom.

A helyi görög katolikusok a XIX. század elejétől fokozatosan beolvadnak a helyi magyarságba, előbb nyelvüket, később szokásaikat, nemzetiségüket, legutóbb pedig vallásukat is feladva.²¹⁸ Jól illusztrálják ezt az akkulturációs utat az anyakönyvekbe, a papok által bejegyzett megjegyzések is. Hadd idézzek egy 1880-ból származó jegyzetet: „Szegény Román Nemzet miolta ősi helyéről kivonult, mindig csak eszköznek volt felhasználva, jutalom helyett iga, dicséret helyett gyalázat, lenézés, háttérbe szorítás volt neki méltán része és jutalma mindig.”²¹⁹ A helybeli unitus pap már magyarul rögzíti nemzetéért aggodó gondolatait, románnak tartja magát, büszke erre, de már nem anyanyelvén fogalmaz. Nyelveikben már azonosult a többségi magyarsággal.²²⁰

A népszámlálások anyanyelvi adatai is arról győznek meg, hogy a pár száz fős unitus közösségből 1850 és 1920 között csupán 1, esetleg 2 személy vallja magát román anyanyelvűnek, 1930-ban 114-re gyarapszik számuk, 1941-ben pedig visszaesik 1-re. Az 1966-os nemzetiségi adatainál, mivel kiugróan megnő a román nemzetiségűek száma figyelembe kell vennünk, hogy Balánbánya ebben az időpontban Szentdomokoshoz tartozott, s a bányavárosba telepített román népesség miatt nő meg az arányuk.

A vallási adatokat vizsgálva megállapíthatjuk,²²¹ hogy 1850-től 1910-ig a görög katolikusok száma enyhe növekvő tendenciát mutat, s csak 1930-tól kezd csökkenni drasztikusan. Ezek ismeretében megállapíthatjuk, hogy jelentős rítusváltoztatásokra a

²¹⁷ 1750-ben 258 főt írnak össze, 1762-ben 6 családot. Szócs J. 1999. 137–138.

²¹⁸ Lásd III. és IV. számú mellékleteket.

²¹⁹ Registre parohiale, cultul greco-catolic: Sîndominic. Arhivele Statului. Județul Harghita. Inv. Nr. 579. 74–75.

²²⁰ Egyetlen leszármazottja él a faluban, az unokája. Elmondása szerint otthon magyarul beszéltek, a gyermekek nem is tudtak jól románul. A gyászjelentőjén mint magyar gör. kath. plébános van feltüntetve. Középső fiát, aki követte őt a papi pályán, minden nyáron Vaslára küldte, hogy tanuljon meg románul. Az unoka vallomása szerint akkor kapott nagyapja agyvérzést, amikor az új csíkszeredai gk pap, Vlad Izidor elvette tőle a lóvész híveit. Vlad Izidor „hívő-szerző és megtartó” tevékenységéről a csíkdelnei Domus Historia is beszámol.

²²¹ Lásd IV. melléklet

XIX. folyamán nem került sor, e tendencia a felekezet betiltása előtti évtizedekben erősödik fel. Érdekes, hogy 1941-ben még szép számban tartoztak e felekezethez, ami jelzi, hogy a hatalomváltás után közvetlenül nem indul meg a tömeges valláselhagyás. Erre néhány év múlva került sor: a faluba nem helyeznek ki újabb papot, így a római katolikus plébános átveszi őket a másik egyházba. 1948-ban, a felekezet beszüntetésekor csupán 1-2 görög katolikus családot találunk a faluban, akik szintén mind a római hitre térnek át.

3.2.2.2. A felekezeti és etnikai vegyes házasságok összefüggései az anyakönyvek tükrében

A falu lakossága a XIX. század közepén két felekezet: római katolikus, görög katolikus között oszlott meg. Mindkét felekezetnek önálló plébániája volt. A római katolikus egyházközség papjait 1333-tól egészen napjainkig név szerint ismerjük. 1877-ből van adat arra, hogy a kászonyakabfalvi Solnay Dénest Szentdomokosra helyezik görög katolikus papnak. Az előtte szolgáló pap nevét szintén ismerjük, de nem tudjuk hány évig áll a gyülekezet élén. Hogy azelőtt volt-e papja a közösségnek nem lehet tudni. Solnay halála után 1914-től fia veszi át az egyházközség vezetését 1941-ben bekövetkezett haláláig. A két világháború között román nyelven folyt a misézés, de magyarul prédikáltak és magyarul gyóntattak. Ebbe a templomba jártak azok az ortodox felekezetűek is, akiket a román világ kezdetén a faluba helyeztek. Többen vettek részt a római katolikusok közül is a magyar prédikációkon.²²² 1941–45 között a faluban görög katolikus istentiszteletet nem tartottak, 1945–48 között a maroshévízi esperességhez tartoztak, de pap ritkán látogatott ide. 1948-tól 1960-ig a marosfői ortodox esperességhez csatolták, de hívek hiányában csak nagyon ritkán tartottak misét. A 80-as években a balánbányai ortodox plébánia vette át a templomot, 1996-ban újraszentelték. Havonta egyszer miséztek, de a híveket busszal hozták a környező településekről összegyűjtve. Jelenleg csak nagyobb ünnepekkor nyílik meg a templom ajtaja.

A felekezeti és etnikai vegyes házasságok összefüggéseinek vizsgálatában a következő anyakönyvek kötetei álltak rendelkezésemre: római katolikus anyakönyvek

1857–1884, 1884–1895 közötti időszakok köteteit a megyei levéltárban,²²³ 1896-tól napjainkig tartó időszak köteteit a helyi plébánia levéltárában tanulmányozhattam. A görög katolikus anyakönyvek két kötetét találtam meg a megyei levéltárban: 1786–1870 és 1885–1886 közöttiek.²²⁴ A polgári anyakönyvek köteteiben 1895-től néhány év kivételével napjainkig megtalálhatók a szükséges adatok.

A görög katolikus anyakönyvek meglévő köteteiben egytől-egyig kivétel nélkül görög katolikus menyasszony és római katolikus férj közötti házasságokat regisztráltak. Az adatok alapján láthatjuk, hogy az 1850-től kezdődő periódus kezdetén az első tíz évben egyetlen vegyes házasságot sem kötöttek az egyházközségben. A helybéli görög katolikusok döntő többsége saját egyházközségéből választott házastársat magának, elvértve találkoznak gyergyói, illetve alcsíki származásával.

A század végéig fokozatosan nő a vegyes rítusú házasságok száma, 1886-ban már a házasságkötések 75%-át teszik ki, ami egyben jelzi azt is, hogy a körökben lazajlott nyelvváltási folyamat végén lazulnak a felekezeti endogámia kötelekei is.

	Házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok
1850–1860	16	–
1861–1870	40	8 (20%)
1885	3	2 (66,6%)
1886	8	6 (75%)

20. táblázat. A csíkszentdomokosi görög katolikus egyházközségben regisztrált házasságok és vegyes rítusú házasságok száma és aránya 1850–1870 között, valamint 1885-ben és 1886-ban

	Vegyes rítusú házasságok	Szentdomokosi lakhelyű feleség	Szentdomokosi lakhelyű férj
1850–1860	–		
1861–1870	8	4 gk	2 rk
1885	2	–	–
1886	6	2 gk	1 rk

21. táblázat. A csíkszentdomokosi görög katolikus egyházközségben regisztrált vegyes rítusú házasságok száma, a szentdomokosi lakhelyű feleség, illetve férj száma 1850–1870 között és 1885-ben, 1886-ban

²²² Néhány idősebb adatközlő arról számolt be, hogy főleg gyónni jártak a görög paphoz, mert az nem volt annyira szigorú.

²²³ Registre parohiale, cultul romano-catolic: Sîndominic. Arhivele Statului, Județul Harghita. Inv. Nr. 586, 590.

²²⁴ Registre parohiale, cultul greco-catolic: Sîndominic. Arhivele Statului, Județul Harghita. Inv. Nr. 579., 580.

A római katolikus anyakönyvekben a fentivel ellentétben a római katolikus menyasszony – görög katolikus vőlegény típusú mellett szép számban találunk görög katolikus menyasszony és római katolikus vőlegény között kötött házasságokat is. Valószínűnek tartom, hogy a görög katolikus menyasszonyok tudva, hogy gyermekeiket az érvényben levő partikuláris egyházjog szerint úgylis római katolikusként fogják keresztelni, kevésbé ragaszkodtak a saját rítusú szertartásukhoz.

Míg a görög katolikusok kizárólag római katolikussal kötöttek házasságot, addig a római katolikusok körében a század végén megszorodnak a protestáns felekezetűekkel kötött házasságkötések is. Közel azonos arányban találunk protestáns vőlegényeket és menyasszonyokat, a reformátusok és unitáriusok többsége a szomszédos Udvarhelyszékről származik, az evangélikusok pedig Háromszékről és Brassó környékéről.

Mindezek ellenére 1857–1900 között a római katolikus féllel kötött vegyes házasságok (összesen 64) majdnem 90%-a (56) görög katolikussal kötött, s csak a fennmaradó 12% (8) protestáns felekezetűvel.

	A házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok	A nem római katolikus fél neme és vallása
1857–1860	68	4 (5,88%)	3 gk ff, 1 ref nő
1861–1870	303	13 (4,29%)	7 gk ff, 6 gk nő
1871–1880	253	14 (5,53%)	9 gk ff, 3 gk nő, 1 örmény kat ff, 1 ref nő
1881–1890	303	19 (6,27%)	14 gk ff, 3 gk nő, 1 ev nő, 1 ref ff
1891–1900	344	14 (4,06%)	8 gk ff, 3 gk nő, 1 ref nő, 1 unit ff, 1 ref ff

22. táblázat. A csíkszentdomokosi római katolikus anyakönyvekben regisztrált házasságok és vegyes rítusú házasságok száma és aránya 1857–1900 között, valamint a nem római katolikus fél neme és vallás szerinti megoszlása

A római katolikus anyakönyvekben regisztrált vegyes házasságok aránya a XIX. század második felében 5% körül mozog, az utolsó előtti évtizedben egy kicsit megugrik, de így sem éri el a 10%-ot. A korábbi kutatások eredményeit is igazolják a falu lokális endogámiájára vonatkozó adatok. Nagyon kevés a máshonnan származó római katolikus fél. Az idősebb falubeliek szerint itt a falurészekben belüli, tízes endogámia is működött

egészen a XX. század első harmadáig. Tilos volt egyik tizesbelinek a másiktól leányt hozni, a szomszéd faluból nősülni. E törvény ellen vétőknek kicsúfolásban volt részük.²²⁵

A XX. század első felében a vegyes rítusú házasságok aránya egy évtized kivételével csökken. Sajnos a görög katolikus anyakönyvi adatok hiányában nem tudunk messzemenő következtetéseket levonni arról, hogy milyen arányban nőtt vagy csökkent a görög katolikus menyasszony – római katolikus vőlegény közötti vegyes rítusú házasságok aránya. Ezekből a házasságokból származó utódok kevés kivétellel mind a római katolikus számát gyarapították, másik típusú házasságokból származók pedig a görög katolikusokét.

	A házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok	A nem római katolikus fél neme és vallása
1901–1910	418	16 (3,8%)	11 gk ff, 2 gk nő, 2 ref ff, 1 örm kat ff
1911–1920	344	18 (5,23%)	16 gk ff, 1 gk nő, 1 ref ff
1921–1930	455	15 (3,29%)	11 gk ff, 2 gk nő, 1 unit ff, 1 evang ff
1931–1940	377	3 (0,79%)	3 gk nő
1941–1950	539	12 (2,22%)	1 gk ff, 3 gk nő, 1 evang ff, 2 ref ff, 1 evang nő, 1 ref nő, 1 unit ff, 1 ort ff, 1 ort nő

23. táblázat. A csíkszentdomokosi római katolikus anyakönyvekben regisztrált házasságok és vegyes rítusú házasságok száma és aránya 1900–1950 között, valamint a nem római katolikus fél nem és vallás szerinti megoszlása

A népszámlálási adatok a görög katolikusok számának enyhe, de folyamatos növekedését mutatják 1910-ig, tehát feltételezhetjük, hogy a görög katolikus vőlegények esetében nem történt rítusváltogatás a házasság révén, sőt a gyermekek is megmaradhattak jog szerint is apjuk vallásában.²²⁶

²²⁵ Lásd bővebben dr. Balázs Lajos: *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalmom Csíkszentdomokoson*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994.

²²⁶ A görög katolikus anyakönyvben egyetlen bejegyzést találtam, ami a vegyes házasságokra vonatkozik. Az 1868-ból datált folyamodványt a római katolikus esperesnek címezte a gk. plébános, és arra kéri, hogy ne tegyen semmiféle szolgálatot annak a gk férfinak, aki vegyes házasság útján rk nőt vett el, és csatlakozott a rk-hoz, anélkül, hogy valakit megkérdezett volna. Ebből is kitűnik, hogy nagyon is számontartotta a gk plébános a híveit, próbálta őket megtartani hitükben, s határozottan fel is lépett az ellen, aki nem hivatalos formában kívánta elhagyni vallását.

	Házasságkötések száma	Vegyes felekezetű házasságok	A nem római katolikus fél neme és vallása
1904–1910	358	31(8,65%)	11 gk ff, 13 gk nő, 4 ref ff, 1 örm nő, 1 örm ff, 1 zsidó ff
1911–1920	416	45 (12,98%)	17 gk ff, 22 gk nő, 2 ref ff, 2 ref nő, 1 izr nő, 1 örm nő
1921–1930	547	55 (10,05%)	32 gk ff, 11 gk nő, 2 ref nő, 7 ref ff, 2 evang ff, 1 ort ff
1931–1940 ²²⁷	371	22 (5,93%)	6 gk ff, 11 gk nő, 2 ort ff, 2 ref ff, 1 izr ff
1941–1950 ²²⁸	349	11 (3,15%)	2 gk ff, 1 gk nő, 2 ref ff, 1 unit ff, 1 evang ff, 1 evang nő, 3 ort ff

24. táblázat. A csíkszentdomokosi polgári anyakönyvekben regisztrált házasságkötések, vegyes felekezetű házasságok száma és aránya 1904–1950 között, a nem római katolikus fél neme és vallása

Ezt igazolják a polgári anyakönyvek adatai is. Ebben a periódusban szám szerint ugyanannyi görög katolikus vőlegény kötött házasságot, mint görög katolikus menyasszony (58). Egyikük esetében sincs feltüntetve, hogy rítust változtattak volna 1942-ig. Annak ellenére, hogy nő a vegyes házasságok száma és aránya, megállapíthatjuk, hogy ez nem járt egyben rítusváltoztatással is. A görög katolikusok többnyire megmaradtak hitükben.

1948-tól kezdődően vallási adatokat és ezzel kapcsolatos megjegyzéseket nem találunk az anyakönyvekben, ugyanebben az évben számolják fel a görög katolikus felekezetet és ekkor térnek át a római egyházba.

A római katolikus plébános elmondása szerint felekezetük betiltása után közvetlenül átvette őket a római katolikus egyház, de erről hivatalos jegyzőkönyv nem készült.

	A házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok	A nem római katolikus fél neme és vallása
1951–1960	539	22 (4,08%)	3 ort ff, 2 ort nő, 13 ref ff, 1 örm ff, 2 ref nő, 1 unit ff
1961–1970	501	24 (4,79%)	6 ort ff, 3 ort nő, 7 ref ff, 7 ref nő, 1 unit ff
1971–1980	474	30 (6,32%)	14 ref ff, 7 ref nő, 2 ort ff, 1 ort nő, 1 izr ff, 4 unit ff, 1 unit nő
1981–1990	470	17 (3,61%)	8 ref ff, 2 ref nő, 2 ort ff, 5 unit nő
1991–2000	355	16 (4,5%)	7 ref ff, 2 ref nő, 1 unit nő, 2 ort ff, 2 ort nő, 2 evang ff
2001–2005	131	6 (4,58%)	1 ort ff, 1 ort nő, 2 ref ff, 1 ref nő, 1 unit ff

25. táblázat. A csíkszentdomokosi római katolikus anyakönyvekben regisztrált házasságok és vegyes rítusú házasságok száma és aránya 1950–2005 között, valamint a nem római katolikus fél nem és vallás szerinti megoszlása

²²⁷ 1931. és 1937. évi adatok hiányzanak.

²²⁸ 1941–1945 közötti adatok hiányzanak.

A múlt század második felében a vegyes rítusú házasságok aránya változatlanul 5% körül mozog. A protestánsokkal kötött házasságok mellett jelentősen megnő az ortodoxokkal kötöttek száma. A vegyes házasságok egynegyedét ortodox felekezetűekkel kötik, a 25-ből 16 esetben a férfi, 9 esetben a nő ortodox. A férjek közül 3-nak szintiszta magyar neve van, a menyasszonyok közül pedig kettőnek. Mind az öten vegyes házasságból származnak. Megkérdőjeleződik, hogy esetükben beszélhetünk-e a felekezeti vegyes házasság mellett etnikai vegyes házasságról is.

A polgári anyakönyvek kötetei Csíkszentkirályhoz hasonlóan itt is valamivel több házasságot regisztrálnak, mint a római katolikusok. Ezekből az etnikailag vegyes házasságok számát követhetjük végig. Ha az előbbi táblázatból kiszámított, feltételezhetően etnikailag is vegyes házasságok számát (25) összevetjük az alábbi táblázat adataival, láthatjuk, hogy majdnem háromszorosát kapjuk (72). Több lehetséges magyarázata is van e jelentős különbségnek.

A polgári házasságot kötők közül sokan egyáltalán nem tartottak egyházi esküvőt. Az akkori állami apparátus nemcsak a templombajarást tiltotta meg bizonyos alkalmazottainak, hanem az egyházi esküvő megtartását is. Sokan titokban, más helységekből, sőt előfordult, hogy Magyarországon keltek egybe az egyház színe előtt. Ha kitudódott, akár állásukból való menesztéssel is járhatott. Persze voltak olyanok is, akik nem a félelem miatt, hanem az egyháztól való eltávolodásuk következtében nem járultak a pap elé. A különbség második részét több mint valószínű, hogy azok az esetek teszik ki, melyekben a felek a másik rítusú templomban (ortodoxban) házasodtak össze.

	Házasságkötések száma	Etnikailag vegyes házasságok
1951–1960	621	10 (1,61%)
1961–1970	740	31 (4,18%)
1971–1980	555	12 (2,16%)
1981–1990	469	14 (2,98%)
1991–2000	382	3 (0,7%)
2001–2005	147	2 (1,36%)

26. táblázat. A csíkszentdomokosi polgári anyakönyvekben regisztrált házasságkötések és etnikailag vegyes házasságok száma, aránya 1951–2005 között

Az öt és fél évtized folyamán a vegyes házasságok aránya ingadozó. Láthatjuk, hogy a 60-as években jelentősen megnő az arányuk, ami azzal függ össze, hogy Balánbánya még 1968-ig Szentdomokoshoz tartozott, s ebben az évtizedben telepítettek oda több ezer embert, többnyire román nemzetiségűeket, a bánya újraindításakor. A következő évtizedekben fokozatosan csökken az arány.

	Etnikailag vegyes házasságok	A nem magyar nemzetiségű fél neme és nemzetisége
1951–1960	10	4 román ff, 6 román nő,
1961–1970	31	23 román ff, 8 román nő
1971–1980	12	4 román ff, 1 zsidó ff, 7 román nő
1981–1990	14	2 román ff, 12 román nő
1991–2000	3	3 román nő
2001–2005	2	1 román ff, 1 román nő

27. táblázat. A csíkszentdomokosi polgári anyakönyvekben regisztrált etnikailag vegyes házasságkötések száma, a nem magyar fél neme és nemzetisége 1951–2005 között

A regisztrált 72 etnikai vegyes házasság egy kivételével (zsidó-magyar) mind magyar-román házasság, 34 esetben a férj, 37 esetben a feleség román.

3.2.2.3. Magyar-román vegyes házasságok a faluban

A csíkszentkirályi kutatásokhoz hasonlóan Csíkszentdomokoson is a vizsgálat első fázisában a jelenlegi magyar-román vegyes házasságok számát a polgári és egyházi anyakönyvek adatai alapján összesítettem. 1950-től napjainkig 72 esetben kötöttek ilyen házasságot. Ebből 34 esetben a házaspár egyik, vagy mindkettő elhalálozott.

A hólabda-módszerhez kiválasztott személyek közé tartozott a római katolikus plébános, a helyi jegyző és egy tanítónő. A módszer segítségével nyert adatok szerint a faluban 4 etnikailag vegyes családot tartanak számon, ami jóval kevesebb, mint amit az anyakönyvek vetítettek elénk.

A fenti adatokat a statisztikai hivatal által közöltekkel is összehasonlítottam, amelyek a legutóbbi két népszámlálás alkalmából összeírt magyar-román vegyes házasságok számát tartalmazták.

Ezek alapján Csíkszentdomokoson az 1992. évi népszámláláskor 10, 2002. évikor pedig 8 román-magyar vegyes házasságot regisztráltak a településen. Ezek a számok a faluban számontartott vegyes házasságok számának kétszeresét teszik ki. A két különböző módon nyert adat között különbség nem annyira szembetűnő, mint az előző falu esetében, de megpróbáltunk itt is utánajárni és magyarázatot keresni erre.

E falu esetében is számolnunk kell azokkal, akik elköltöztek a faluból, de házasságot kötni hazajöttek. A számontartott 4 vegyes házasságból három a faluban kötött, egy pedig Csíkszeredában. Ebből is láthatjuk, hogy nem elegendő csak az anyakönyvek alapján összesíteni számukat, mert ezek torzíthatnak. A népszámlálási adatok viszont a faluban lakó családokat jelzik, helyzetképet adnak, pontosabbak és számomra alkalmasabbak a vizsgálatban.

Az anyakönyvek adatai segítenek viszont abban, hogy a hosszabb távú párválasztási stratégiákat végigkövethessük. Ezek alapján megállapíthatom, hogy a 60-as évek végétől jelentősen megugrik a Bákó környéki falvakból származó feleségek száma. Többnyire Gírlényből, Lészpedről, Forrófalváról kerültek ide. Az idegenből hozott asszonyok több mint egynegyedét teszik ki. Ha a vegyes házasságokon belüli arányukat nezzük, akkor szintén ezt az arányt kapjuk, a 72-ből 18 esetben moldvai csángó faluból származik a feleség. Ez jelzi azt is, hogy a falura jellemző erős lokális endogámia már a XX. század második felében nem meghatározó a párválasztásban.

Szentdomokoson „száz lejes feleségnek” nevezik őket, mely fogalom a faluba hozatalukhoz kapcsolódik és társadalmi háttere van. Főleg idősebb legények mentek a lányok után, akik nem találtak maguknak párt a faluban.²²⁹ A falu magyaroknak tartja őket, minden adatközlőm kiemelte, hogy jó katolikusok, sok gyermeket vállalnak, szerények és dolgozók. Az anyakönyvekben viszont román nemzetiségüként szerepelnek. Ennek okaira már az előző fejezetben kitértünk, most nem részletezzük.

Feltételezem, hogy a statisztikai hivatal adata (8) és a faluban számontartott adat (4) közötti különbséget ezek a moldvai csángó asszonyokkal között házasságok jelentik.

²²⁹ Lásd bővebben Balázs Lajos: „Száz lejes csángó feleség”. *Az exogámia különös esete Csíkszentdomokoson*. In: Csángósors. Magyarságkutatás könyvtára. XXIII. Én. Budapest. 159–163.

A számontartott 4 vegyes házasságból 2 esetben a férfi, 2 esetben a nő román. Mind a négyen máshonnan származnak. A következő alfejezetben két esetet mutatok be, egyikben a férj, a másikban a feleség román nemzetiségű.

3.2.2.4. Esetek az esetben

Első eset

G.I. bukaresti születésű, ortodox vallású, román nemzetiségű. Felesége Sz. M. szentdomokosi, római katolikus vallású, magyar nemzetiségű. 1966-ban kötöttek házasságot. Mind a polgári, mind az egyházi esküvőt a nő szülőfalujában tartották. Az egyházi római katolikus szertartás szerint történt. Mindketten megmaradtak saját vallásukban.

A házasságkötéssel szemben csak a lány családjában volt ellenállás, főleg az apa részéről. „Édesapám bele volt betegedve, hogy románhoz mentem. Szinte szégyellte magát falustársai előtt. Tágabb családjunk egyik tagját 1944-ben kivégezték a Maniugárdisták,²³⁰ itt a falu határában, s ez rányomta a bélyeget a románokról való vélekedésre. Nagypám egész életében alig találkozott néhány román emberrel, de ellenszenve annál erősebb volt. Lehet édespámnak is ilyen szempontból jobb lett volna, ha nem egy faluban lakunk, hanem jó messze egymástól, de így naponta kellett szembesülnie azzal, hogy román veje van. A távolság talán hamarabb felodotta volna az ellenkezését. Nem tudom...”

A férj késői gyerek, szülei már idősek voltak a házasságkötéskor, néhány évre rá meg is haltak. Bukaresti értelmiségiekként elfogadták fiuk választását. A családfő mérnökként Balánbányán kapott munkát, a feleség Csíkszeredába járt dolgozni egy állami vállalatnál volt könyvelő. Jelenleg mindketten nyugdíjasok. Két gyermekük született a házasságból: egy fiú meg egy lány.

A gyermekeknek olyan keresztnévet adtak, amely mindkét nyelvben használatos.

²³⁰ A vérengzésről lásd bővebben Ferenczes István: *Székely apokalipszis*. Magyar Napló, Budapest, 2002.

Vallásos nevelésük többnyire a nagyszülőknek köszönhető, akiknek határozott elvárásuk volt, hogy mindkettőt római katolikusnak kereszteljék. A férj, akit ortodoxnak kereszteltek, de inkább ateistaként nevelkedett, nem szólt bele ebbe, életében a vallás, az egyház nem játszott fontos szerepet.

A családi kommunikációban mindkét nyelvet használják. A férj a gyermekekkel románul, a feleség magyarul, egymás között pedig románul beszélnek. A gyermekek az általános iskolát itt végezték a faluban, utána bekerültek Csíkszeredába, ahol szintén magyarul folytatták tanulmányaikat. Később elkerültek egyetemre, amit mindketten román nyelven végezték.

A családban úgymond etnikus harmónia uralkodik. Az asszony, habár férje az évek alatt elég jól megtanult magyarul, nem erőszakolja rá annak használatát. „Fontos volt elsősorban nekünk kettőnknek, hogy ő is megtanuljon valamennyire magyarul, hogy ismerjük egymás anyanyelvét, legyen kétoldalú a dolog. Ez erősítette is a kapcsolatunkat.” A falubeliekkel a férfi igyekszik magyarul beszélni, főleg az idősebbekkel: „Ez azt gondolom, hogy tisztesség kérdése. Az idősebbek nem is tudnak itt románul, hogy várjam el? A velem egykorúak általában románul köszöntenek, de utána áttérünk a magyarra. Amit nem tudok, mondom románul. Eddig mindig megértettük egymást” – monda a férj.

Mindkét gyermekük Csíkszeredában telepedett le, s mindkettőnek magyar nemzetiségű a házastársa. Az apjukkal ma is románul beszélnek: „ez nekünk így volt természetes, édesanyánkkal magyarul, édesapánkkal románul beszéltünk. Mindkét nyelven jól beszélünk, ami környékünkön is, de távolabbi országrészeken is csak hasznunkra vált. Kezdve azzal, hogy teljesen magyar társainkhoz képest, nem okozott gondot a román nyelv tanulása. Falustársaink közül sokan ma sem tudnak románul, s ha tudnak is, olyan székely kiejtéssel, hogy félig érthetetlen. A felvételik, az egyetem szintén könnyebben ment. Annak ellenére, hogy végig magyar iskolába jártunk, otthon apa, amikor segített, megtanította nekünk a román kifejezéseket is. Az biztos, hogy magyarul számolunk, magyarul imádkozunk, magyarul gondolkodunk. Anyanyelvünk a szó szoros értelemben magyar.”

Arra a kérdésemre, hogy milyen nemzetiségűnek vallják magukat, azt mondták félig magyar, félig román. Rákérdeztem arra is, hogy milyen nemzetiségűnek vallották

magukat a népszámláláskor, azzal a megjegyezéssel, hogy ha nem akarnak ne válaszoljanak rá. „Én apám iránti tiszteletből vallottam magam románnak – mondta a fiú. A számsorok szerint román nemzetiségű, magyar anyanyelvű, római katolikus vallású vagyok. Ezek a számok azonban nem beszélnek az árnyalatokról. Mert ki látott magyar érzelmű román nemzetiségűt?”

A lány magyarnak vallotta magát: „Magyar a férjem, magyar lett a nevem is, magyar az anyanyelvem, vallásom. Magyarnak vallottam magam, de ez nem jelenti azt, hogy letagadnám félig román származásom.”

Az unokák nagyapjukkal szintén románul beszélnek: „Tanítgatom őket, elég jól beszélnek már! A kiejtésükön azonban van még csiszolnivaló!” A nagymama szerint a könyvespolcon jól elfér egymás mellett Creanga és Benedek Elek mesekönyve, mindkettőt nagyon élvezik.

A családban a két nyelv funkciója nem változott meg az évek során, a szülők ma is anyanyelvükön beszélnek gyermekeikkel. A gyermekek nyelvi attitűdjére a korai kétnyelvűség volt jellemző az első néhány évben.. A külső tényezők azonban nyelvhasználatukban a magyar nyelv dominanciáját erősítették, s ez kihatott a nemzeti hovatartozásuk meghatározására is. Választási lehetőségek híján magyar iskolába kerültek, s a későbbiekben, a román anyanyelvű nagyszülők korai halála miatt, az apjuk kivételével nem volt alkalmuk gyakrabban használni a román nyelvet. Jelenleg mindennapi nyelvhasználatukat az egynyelvűség jellemzi, hiszen szűkebb családjukban, munkahelyükön többnyire a magyar nyelvet használják.

Önmeghatározásuk ugyan kettős jellegű, de érzelmileg inkább a magyarsághoz kötődnek. A következő nemzedék, a gyermekeik esetében már nem beszélhetünk identitásválasztásról, sem ennek dilemmáiról, hiszen magyar házastársak révén mindkét helyen magyar nemzetiségűek, magyar anyanyelvűek az utódok.

Második eset

B. ZS. Domkosi születésű, római katolikus vallású, magyar nemzetiségű. Felesége, C.I. régeni származású ortodox vallású, román nemzetiségű. A pár 2001-ben kötött házasságot. A polgári esküvőt Régenben, az egyházat katolikus szertartás szerint

Szentdomokoson tartották. Két gyermekük született (egy fiú, egy lány), egyik óvadás, a másik még csecsemő. Habár az egyik kislány, mindkettőt római katolikusnak keresztelték.

A fiú a kötelező katonai szolgálat ideje alatt ismerkedett meg feleségével. A házasságkötés után fel sem merült, hogy ott maradjanak Régenben, a fiúnak itt félig felépített háza volt már, s ragaszkodott ahhoz, hogy hazajöjjenek. „Itt nőttem fel, el sem tudnám képzelni, hogy máshol éljek.” A lánynak pedig természetes volt, hogy a fiú után jön a faluba. Magyarul nem tudott, most tanulat. Ebből kifolyólag kettőjük között román nyelven folyik a kommunikáció. A gyermekekkel mindketten saját anyanyelvükön értekeznek.

Ebben az esetben is ellenkezést csak a fiú családja oldaláról tapasztalhatunk: „Van a faluban elég leány, kaphatott volna itt is. De így alakult, s hiába elleneztek, úgysis elvette” – mondja az édesapja.

A lány családja Moldvából származik, nagyon szerény körülmények között élnek. A házasságot nem ellenezték, hiszen ez egyben társadalmi felemelkedést is jelentett lányuk számára, egy viszonylagos jólétet, biztonságot, amire ők egész életük során csak vágyakoztak.

A férj felesége nyelvével, vallásával toleráns, de gyermekei nevelésével kapcsolatban elvárásai vannak: „azt eldöntöttük, hogy nem lesznek ortodoxok és magyar iskolába fognak járni. Otthon beszélhetnek románul, ennek örülök is, nem lesznek gondjaik később velem.”

A feleség elfogadta a helyzetet, a férje és férje családjának elvárásainak szívesen tett eleget. „Nagyon el akartam jönni otthonról! Itt nemcsak külön szobánk, de házunk van, munkahelyünk, férjemet megbecsülik a faluban. Jól élünk, szeretjük egymást, s ez a legfontosabb! Gyermekeim valószínű magyarok lesznek, de nem az a fontos, hogy magyar-e, vagy román. Az, hogy becsületes, tisztességes legyen!”

Vallásgyakorlásával kapcsolatban elmondta, hogy nagyobb ünnepekkor elmegy a templomba, de otthon csak a katolikusokat ülik meg. A férj a gyermekekkel minden vasárnap megy misére. „Nem akartam én sem, hogy gyermekeim kilógnak a sorból, azzal, hogy esetleg ortodoxok. Annak örülök, hogy férjem vallásos, viszi őket templomba. Nálunk a családban rajtam kívül nem járt senki.”

Jelen esetben a házastársak nemcsak két különböző kultúrájú, de két eltérő életmód-mintákkal rendelkező közegekből származnak. A tradicionális életmodell követése, amely a férj esetében nagyon fontos volt, a házasságkötéskor meghatározóvá válik. A feleség számára nem okoz különösebb gondot ennek felvállalása, hiszen ez egyúttal biztonságot is hoz az életébe. Esetében a családi vagy a személyes identitás etnikai aspektusai teljesen háttérbe szorulnak. Román identitását nem tagadja meg, de fontosnak tartja, hogy megtanuljon magyarul. „Férjem és gyermekeim miatt fontos. Szeretném én is érteni és majd később beszélni velük.” Nem kényszerből fogott neki tanulni, hanem azért, hogy örömet szerezzen. Férje értékeli ezt, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy így is jól kijönnek, szeretik egymást, de nem bánja, ha megtanul.

Feltételezhető, hogy a gyermekek növekedésével a román nyelv használata háttérbe fog szorulni, s az is elképzelhető, hogy az anya részéről tanúi lehetünk majd a rítusváltotatásnak és a nyelvcsereének is.

Összegzésként megfogalmazhatjuk, hogy a két esetben etnikai harmónia uralkodik, a házastársak megmaradtak vallásukban, mindenki a saját anynyelvén beszél gyermekivel. A gyermekek kivétel nélkül római katolikusok. A családok nyelvhasználatára a kétnyelvűség jellemző. A második esetben, fiatal párról lévén szó, a későbbiekben valószínű a magyar nyelv dominanciája fog erősödni.

3.2.3. Vasláb

3.2.3.1. A faluról általában

Vasláb a Gyergyói-medence legdélibb faluja, Gyergyószentmiklós és Csíkszereda közötti országút felezőpontján fekszik, Gyergyótól délre 13 km-re, közel Marosfőhöz.

A székely körvasút vonalában elhelyezkedő települést a Lázár grófok alapították a XVII. században²³¹ moldvai románok letelepítésével.²³² „Ez a falu a méltóságos szárhegyi Lázár család praediumán vagy majorsági földjén található, körülbelül 90 éve létezik, moldvai románok csoportjából” – jegyezték fel az 1750-es országos adóösszeíráskor a 23 vaslábi jobbágycsalád kapcsán.²³³

Régebb híres káposztatermelő falu volt, többnyire Újfalu, Tekerőpatak és Gyergyószentmiklós lakóit látta el ezzel a zöldséggel²³⁴. Jelenleg csak a vasúton túli káposztáskertekben termelnek káposztát, de Szárhegy mellett ma is az egyik legnagyobb káposztatermesztő falu.

Gyergyószentmiklós vonzáskörzetébe tartozva sokan bent dolgoznak a városban, jelentős számban mentek azonban Balánbányára is, a gazdálkodásnak így csak jövedelemkiegészítő szerepe van. A település délkeleti határában egy több mint 100 személyt foglalkoztató dolomitbánya működik. Emellett néhány gáter is létesült az utóbbi tíz évben. Ipartörténeti érdekesség Bencze Ágoston múlt századi Lok-patakra épített vízi fűrésze, amelyet ma is használnak.

²³¹ Mivel Vasláb hiányzik az 1567-es, 1576-os, az 1602-es és az 1614-es Bethlen-féle összeírásokból, a történészek a falut a XVII. század eleji vagy közepi alapításúnak tartják. Szócs J. 1999. 109.

A román történészek semmilyen konkrét adattal nem tudták alátámasztani a település XV. századi alapítási idejét. Teodor Chindea: *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul-Ciucului*. Ed. a doua. Tg. Mureș, 1995. 67–68.

²³² Az 1990-es évekig a falu legrégebbi írásos emlékének egy 1677-es feljegyzést tartottak, ekkor látott napvilágot egy forráskiadvány, melyben a misszionáriusok Propagande Fidehez küldött leveleit tartalmazza. Ebben egy 1650-es jelentés számba veszi a gyergyói falvakat: nyolc katolikus és egy szakadár falut említ, ami nem más mint Vasláb, 15 háztartással, kis ortodox templommal. Szócs J. 1999. 98–157.

²³³ A falu alapításáról, lakóiról lásd még: Teleki József: *Úti jegyzések*. Közli Domokos Pál Péter. Kolozsvár, 1937. 40. „30 házból áll kevés határa van, azért kézi munkával élnek a Vaslábiak. A falu mellett egy Fekete réz nevezetű hegy északi oldalában Gyergyó és Csík közt van a Maros eredete.” Benkő Károly: *Csík, Gyergyó és Kászton. Leírások*. Kolozsvár, 1853. 142–143.; Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*. Pest, 1868. Reprint. II. kötet. 104.

²³⁴ Tarisznyás Márton: *Gyergyó történeti néprajza*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 72–74.

A faluban két iskola van, a román tannyelvű I-VIII. osztályos, a magyar tannyelvű egy tanerős. Ide csak két tucat magyar gyermek jár. Magyar óvoda nincs, ezért a szülők kénytelenek a román csoportba járatni gyermekeiket.

A túlnyomóan románok lakta településen a magyarok egy tömbben a Heveder nevű falurészben élnek, de néhány családot szétszóródva, főleg a főút mellett is találunk.

Vasláb az egykori Csík vármegye legjelentősebb és ugyanakkor legrégebbi román többségű települése. A trianoni szerződésig Csík vármegye Gyergyószentmiklósi járásához tartozott, jelenleg Hargita megye része.

A falu első lakói mind románok és ortodoxok voltak, amit bizonyít az a tény is, hogy kis fatemplomukat 1714-ben a románi Sava moldvai püspök avatta fel.²³⁵ Ez arra is rávilágít, hogy feltételezhetően a többi Gyergyóba letelepült románnal együtt, a vaslábiak is a moldvai egyházmegyéhez tartoztak. Nem ismerjük a pontos dátumot, hogy mikor tértek át a görög katolikus vallásra, de mivel az 1733-as Micu Klein görög katolikus püspök idejében készült összeírásból hiányzik a falu, de megtalálható az 1750-es Petru Aron püspöki vikárius kezdeményezésére összeállítottban,²³⁶ valószínű, hogy a két dátum közötti években került sor erre. A falu neve a XVII –XVIII. században legtöbbször Vaslábú alakban fordul elő.²³⁷ Ebben az időszakban két román nyelvű iskola működött Gyergyó vidékén: Alfaluban és Vaslábon. Az utóbbi létezéséről először 1765-ből van adatunk,²³⁸ s azóta működése folytonos egészen napjainkig. Meglátásom szerint ennek óriási szerepe volt abban, hogy az itteni románság évszázadokon át meg tudta őrizni etnikai identitását.

A római katolikusoknak nem volt s most sincs templomuk, egy magánházat alakítottak át kápolnává, ahol a marosfői plébános hetente egyszer tart misét.

²³⁵ A régi templom helyére emelték 1864-ben a mostani kőtemplomot. A tornyán felirat hirdeti, hogy az épületet Mihály és Gábor főangyalok tiszteletére emelték. Jelenleg ortodox templom.

²³⁶ 1750-ben 184 lélekszámot, 1 templomot, 1 papot és egy kántort írtak össze a konscriptorok. 1821-től kezdődően minden itt szolgáló pap nevét ismerjük. Az 1762-es Buccow-féle összeírás során nem a lélekszámot, hanem a családok számát adták meg. Eszerint 32 család lakott Vaslábon, és már két papjuk volt. 25 évre rá, 1787-ben 50 családot és 402 lélekszámot írtak össze, tehát negyven év alatt több mint kétszeresére emelkedett a lakosság száma.

²³⁷ A szájhagyomány szerint egy sánta zselléremberről kapta a nevét, akinek egyik lábát levágták, s vaslábat tettek, hogy járn tudjon. Az utóbbiak szerint egy moldvai, Neamt megyei Oslob nevű településről érkeztek, s az új falunak is ezt a nevet adták. Ebből lett később Voslob, s végül Vosláb. Chindea, Th. 1995. 67–68.

²³⁸ Chindea, T. 1995. 89.

Három temetője van a falunak. A románság az ortodox templom köré, a magyarság Heveder déli határában temetkezik. Szintén Hevederen van egy régi, használaton kívüli temető, ahol a korábbi korok magyarjai nyugszanak. Az ortodox temető déli részében pedig elég szép számban találunk magyar sírokat is, többnyire etnikailag vegyes családok hantjai ezek.

A népszámlálási adatok segítségével nyomon követhetjük a falu nemzetiségi és felekezeti összetételében történt változásokat.²³⁹ Láthatjuk, hogy a falu az utóbbi 150 év folyamán mindvégig román többségű maradt.

Az 1930-as óriási létszámnövekedés azzal magyarázható, hogy időközben Marosfő, Heveder, a Bota és a Tinka telepek közigazgatásilag Vaslábhoz kerültek, s az összesített adatokat tették közzé. Az 1930-as népszámlálás szerint 1472 a román nemzetiségűek, és 1445 a román anyanyelvűek száma. A különbséget kitevő 27 fő valószínű a vegyes házasságok révén a faluba került már magyar anyanyelvűvé vált románok köréből kerül ki. A nemzetiségi és felekezeti adatokat ütköztetve láthatjuk, hogy összesen görög katolikusok és ortodoxok a faluban 1464-en voltak, román nemzetiségűek pedig 8-an többen. Ebből arra következtethetünk, hogy a helybeli románságnak sikerült egy csekély számú magyar nemzetiségűt is (feltételezhetően római katolikusokat) integrálnia.

1956-tól a települések különválnak, Heveder viszont 1977-ben visszakerül. Amint már említettük a bevezetőben, Heveder tiszta magyar lakosságú része a falunak. Heveder nélkül 1966-ban 214 magyar nemzetiségű lakója volt a falunak, 1977-ben vele együtt 407 lett, jelenleg 308.

A nemzetiségi arányokat tekintve a második világháború utáni időszakban lényegi változás nem történt. A két háború közötti magyar kormányzás alatt hirtelen megnövekedett magyarság száma a háború után ismét a korábbi arányokban szerepel az elosztásban (ezt a faluhoz csatolt magyar falvak lakossága és az új adminisztrációs személyzet létszáma eredményezte többnyire). Jelenleg a falu háromnegyede román, egynegyede magyar nemzetiségű.

A felekezeti viszonyok tekintetében legnagyobb változást a görög katolikus egyház 1948-ban való betiltása eredményezte a faluban. Néhány vegyes család

²³⁹ Lásd a IV. és V. mellékleteket.

kivételével, kiknek tagjai a római katolikus vallásra tértek át, a többségi románság az ortodox egyház kebelébe került. Ez végül etnikai különválásként is értelmezhető, a románok ortodoxok, a magyar anyanyelvű, magyar érzelmű görög katolikusok római katolikusok lettek.

3.2.3.2. A felekezeti és etnikai vegyes házasságok összefüggései az anyakönyvek tükrében

A falu lakossága 1850-ben két felekezet között oszlott meg: görög katolikus és római katolikus.

A görög katolikus anyakönyvek kötetei közül az 1837–84 és az 1884–1904²⁴⁰ közöttiek adatai sikerült feldolgozni. A római katolikus anyakönyvek régebbi kötetei sajnos elkallódtak, csak az utóbbi tíz év bejegyzéseit tartalmazzák, és a marosfői plébánián tanulmányozhatóak. A polgári anyakönyvek csak 1914-től vannak meg (néhány év hiányzik a két világháború közötti időszakból). Az ortodox anyakönyvek 1950-től megtalálhatóak az ortodox parókia levéltárában.

A görög katolikus egyházközség 1850-ben a gyulafehérvári-fogarasi egyházmegyéhez tartozott, filiái Tekerőpatak és Gyergyóújfalu voltak. Az alábbi táblázat segítségével végigkövethetjük 1905-ig a vegyes felekezetű házasságkötések számának alakulását.

	Házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok
1850–1860	75	–
1861–1870	98	6 (6,1%)
1871–1880	108	11 (10,1%)
1881–1890	96	13 (13,5%)
1891–1900	88	18 (20%)
1901–1905	36	8 (22%)

28. táblázat. A vaslábi görög katolikus anyakönyvekben regisztrált házasságkötések és vegyes rítusú házasságok száma és százalékos aránya 1850–1905 között

A magyar többségű térben szigetként elhelyezkedő Vasláb társadalmában a lokális és felekezeti endogámia szigorú szabály volt. A matricula szerint is a XIX. század közepén gyakorlatilag nincs vegyes házasság, a párválasztásban a felekezeti endogámia a meghatározó, egyetlen vegyes házasságot sem regisztráltak az első évtizedben. E

kapcsolatok megjelenése a század utolsó évtizedeiben kezdődik el, s a XX. század elején éri el csúcspontját.

A felekezeti endogámia oldódásával fokozatosan emelkedik a vegyes házasságok száma, arányuk a század elejére eléri a 20%-ot. Az 56 összeírt vegyes házasság mind római katolikus féllal kötődött. Ebből 6 rk nő, a többi 50 mind rk férfi, ami jelzi, hogy a házasságokat az akkori egyházjogi szokáshoz híven a menyasszony rítusa szerint kötötték.

Tudjuk, hogy ezekbe a falvakba elszórtan, nem egy tömbben betelepített románság már a XIX. század végére azonosult nyelvében és szokásaiban a többségi magyarsághoz. Egyedül vallásukhoz ragaszkodtak. Ezzel megmagyarázhatjuk a vaslábi magyar anyanyelvű görög katolikusok számának növekedését is a századelőn.

A lokálisan exogám típusú házasságok szaporodása tehát magyar anyanyelvű házastársak számának növekedésével is együtt járt. A falu házassági kapcsolatrendszere összefüggésben áll a magyar anyanyelvűek számának fokozatos, majd 1910-es évi látványos növekedésével.

A századfordulón nyitottabbá válnak Vasláb kapcsolatai a környező falvakkal. A gazdasági kapcsolatok, a székely körvasút mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy 1900-ban a román anyanyelvűek magyar nyelvtudása elérte a 76%-ot.²⁴¹ „Vasláb, mint egy etnikai izolátum, határai a századforduló spontán magyarosodási, mintakövetési tendenciái következtében oldódni látszanak.”²⁴² Ezt mind alátámasztják az exogám vegyes rítusú házasságok és az exogám azonos rítusúak számának növekedése a századfordulón.

Ez a növekedés azonban a világháború kitörésével egyidőben megtorpan.

Az első világháború kitörésének évéig, 10 éven keresztül nem tudjuk nyomon követni a vegyes házasságok számát, mivel a polgári anyakönyvek első kötete megsemmisült a háború alatt, s csak 1914-től kezdődik a második. Szembetűnik, hogy arányuk nagy mértékben visszaesett 1904-hez képest, 20%-ról 6%-ra.

²⁴⁰ Protocolu Matriculare alu Cununatãloru dein Parochia Gr. Catolica Gzergzo-Vaslab a Arhi-Dieceyei gr. Cat de A.-Julia si Fagarasiu in Transilvania. In: Colecția registrelor de stare civilă, parte structurală: registre parohiale, cultul greco-catolic. Inventariat sub nr. 733, 735. Arhiva Statului, județul Harghita.

²⁴¹ Ilyés Z. 2001. 88–105.

²⁴² Ilyés Z. 2001. 95.

A XIX. század második felében és főleg a XX. század elején a csíki magyarságra is egyre inkább jellemző lesz a más nemzetiségű kultúrák iránti egyre kevésbé toleráns közszellem (a magyarországi helyzethez hasonlóan). Emellett a nemzetiségi törvény, a nemzetiségi iskolahálózat visszafejlesztése irányuló törekvések a helybeli nemzetiségéhez és vallásához hűen ragaszkodó románság bezárkózását eredményezték. Nem csoda, hogy az 1916 őszén bevonuló román hadsereget egyedül Vaslábban fogadták ujjongva, s a katonák a lakókkal együtt járták el az egyesülési órát.

Trianon után már az államalkotó többségi nemzethez tartozva, kissé fellélegezve, ismét lazulni látszanak a párválasztási határok. A két világháború közötti időszakban enyhe növekedést mutatva, a vegyes házasságok aránya eléri a 10%-ot.

	Házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok
1914–1920	43	3 (6%)
1921–1930	110	9 (8%)
1931–1940	114	10 (8,7%)

29. táblázat. A vaslábi polgári anyakönyvekben regisztrált házasságkötések, vegyes rítusú házasságok száma és aránya 1914–1940 között

Ebben az időszakban regisztrált 22 vegyes rítusú házasságkötésből legtöbb esetben (7) ortodox férj görög katolikus feleség típusú fordul elő. A feleségek közül 6 vaslábi, 1 Maros megyei, a férjek közül 2 vaslábi és 5 máshonnan való (ebből 3 maroshévízi). 1 esetben mindketten helybeliek. Római katolikus férj-görög katolikus feleség 3 esetben, református férj-gk feleség, rk-gk szintén 3, gk férj-rk feleség, ort férj-rk feleség, ref-rk, rk-ref mind 2-2 esetben, gk-ort 1 esetben fordulnak elő. Következtetésképpen elmondhatjuk, hogy leginkább a görög katolikus nők lépnek vegyes házasságra. Ebből a 13 esetből háromnál jelzik, hogy később vallást változtatott: egy esetben ortodox, 2 esetben a baptista gyülekezetet választotta.

Itt szót kell ejtenünk röviden a helyi baptista gyülekezetéről is. A népszámlálási adatok 1941-ben jeleznek először 1 főt a faluban, az öregebb vaslábiak azonban már korábbról is emlékeznek 2-3 baptista családra. Az 1992-es összeírás 52 főt jelöl. Az ortodox pópa szerint 1973-ban kb. 80-an lehettek Vaslábban, ami szép számú gyülekezetnek számít a vidéken. Az egykor prosperáló gyülekezet mára előregedett, a

fiatalok mind külföldre távoztak, már alig vannak 30-35-en. A baptisták mind a románok közül tértek át, a magyarok között újabban néhány Jehova-tanu is van.

A két világháború között 7 vegyes házasságot kötöttek, ebből egyik fél sem volt ortodox. 3 esetben görög katolikus férj-római katolikus feleség, 2-2 esetben rk férj-gk feleség, és ref férj-rk feleség. Itt a római katolikus feleségek vannak túlsúlyban, 5 esetben ők kötnek vegyes házasságot. A számok alapján megkockáztathatjuk azt a kijelentést, hogy ebben az időszakban a magyaroknak nagyobb volt a „házassági kedve”, mint a románoknak. A reformátusok kivétel nélkül máshonnan származnak, a római katolikus feleségek közül 3 vaslábi, 2 újfalusi, a görög katolikus férjek közül 2 vaslábi, 1 gyergyói.

A háború utáni első 5 évben 8 vegyes házasságot kötöttek. Megnövekszik az ortodox féllal kötöttek száma, 8-ból 5 esetben találkozunk ezzel a kapcsolattal.

Nagy általánosságban meg tudnánk olyan következtetéseket fogalmazni, hogy minden ortodox-görög katolikus, református-római katolikus házasság etnikailag homogén, ezek kereszteződve azonban mindig etnikailag vegyes házasságokat eredményeznek, de nem tesszük, mert csak az esetek külön vizsgálata dönthetné el ezt végérvényesen.

1951-től nincs feltüntetve a felekezeti hovatartozás, de fel van tüntetve a nemzetiségi.

	Házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok	Etnikai vegyes házasságok
1941–1950	140	15 (10%)	
1951–1960	155		11 (7%)
1961–1970	148		13 (8%)
1971–1980	171		13 (7,6%)
1981–1990	113		15 (13%)

30. táblázat. A vaslábi polgári anyakönyvekben regisztrált házasságkötések, vegyes rítusú házasságok és etnikai vegyes házasságok száma és aránya 1941–1990 között

Az 1989-es eseményekig 40 év leforgása alatt 52 etnikailag vegyes házasságot jeleznek az anyakönyvi adatsorok. Az arányok kisebb ingadozással 8% körül maradtak.

	Román férj-magyar feleség	Magyar férj-román feleség	Más
1951–1990	28	22	2

A két típusú vegyes házasság közel azonos arányban oszlik meg, román-magyar páron kívül 2 esetben orosz a román fél társa, egyik esetben nő, a másikban férfi. A vegyes házasságok körében vizsgálva a származási helyet (születési helyet vettem figyelembe) kiderül, hogy az 52-ből 4 esetben jellemző a lokális endogámia, 48 esetben máshonnan hoztak, vagy máshová mentek házastársul.

A két etnikum párválasztási körét vizsgálva pedig arra a következtetésre jutunk, hogy a magyarságé nem tágult az utóbbi évtizedekben, Gyergyó és a vonzáskörzetében levő falvak képezik ezt a kört. Elvértve találunk egy-két Maros megyeit és szatmárit. A románság párválasztási tere viszont kitágult, és szinte az egész országra kiterjedt: moldvai, olténiai, bánáti, partiumi házastársakat találunk. Meghatározó marad Marosfő, Salamás, Tölgyes, Békás, Maroshévíz partnertartaléka is.

Az 52 esetből 40-ben vaslábi valamelyik házastárs, a továbbiakban minket ezek érdekelnek a leginkább. A magyar feleségek közül (28) közel fele vaslábi (13), a többiek a következő helyekről származnak: Marosfő, Gyimes, Domokos, Karcfalva, Régen, Gyergyó, Újfalu.

A 22 magyar férj közül 9 esetben vaslábi az illető, a többiek Alfalu, Gyergyó, Kolozsvár, Dánfalva, Domokos, Szárhegyi származásúak. A 28 román férj közül 12 vaslábi, a fennmaradó 16: Marosfő, Borszék, Gyergyó, Suceava, Neamt, Vaslui, Iasi, Galac helységekből származik. A 22 román feleség közül 6 vaslábi, a többi esetében Arges, Neamt, Gyergyó, Régen, Bákó, Békás fordul elő a leggyakrabban.

A felekezeti vegyes házasságok vizsgálatát az ortodox anyakönyvek adatainak feldolgozásával tudjuk elvégezni. A vizsgált periódusban 315 házasságot kötöttek ortodox szertartás szerint, és ebből mindössze 16 vegyes felekezetű, mind a 16 ortodox-római katolikus.

A 16-ból 14 esetben a férj ortodox, a feleség katolikus, 2 esetben római katolikus a férj ortodox feleség. A férjek esetében 13 vaslábi (12 ortodox, 1 római katolikus), 3 máshonnan származik.

Feleségek esetében 6 vaslábi (2 ortodox, 4 katolikus), 10 más helységekből való. A házasságok közül 6 lokálisan endogám, 10 vegyes.

	Házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok
1950–1960	99	
1961–1970	90	6
1971–1980	77	5
1981–1990	49	5

31. táblázat. A vaslábi ortodox anyakönyvekben regisztrált házasságkötések és vegyes rítusú házasságok száma 1950–2005 között

1990-től 2006-ig 23 etnikailag vegyes házasságot regisztráltak. Az eddig vizsgált évtizedek közül, most érik el a legnagyobb százalékot, 15,4%-ot.

	Házasságkötések száma	Etnikai vegyes házasságok
1991–2000	123	19 (15,4%)
2001–2005	32	4 (12,5%)

32. táblázat. A vaslábi polgári anyakönyvekben regisztrált házasságkötések és etnikai vegyes házasságok száma 1991–2005 között

A két típusú házasság a következőképpen oszlik meg:

	Román férj-magyar feleség	Magyar férj-román feleség
1990–2005	15	8

Míg az előző időszakban a kettő elég kiegyensúlyozott arányban fordult elő, most az első típus majdnem kétszerese a másíknak. A nők közül tehát a magyarok választanak gyakrabban más nemzetiségű házastársat, a férfiak közül pedig a románok.

A 23 házasság közül 3 esetben egyik fél sem vaslábi származású.

Román férjek közül 8 esetben nem helybeli a személy, 7 esetben vaslábi.

Magyar férj esetén 5 esetben vaslábi, 3 esetben más. Magyar feleség esetén 11 vaslábi, 4 más. Román feleség esetén pont fordítva, 3 vaslábi, 5 más településről való.

A 23 házasságból 6 lokálisan endogám. Az ortodox anyakönyvek szerint ebben az időszakban 10 vegyes felekezetű házasságot kötöttek, minden esetben római katolikus a másik fél.

	Házasságkötések száma	Vegyes rítusú házasságok
1991–2000	73	7
2001–2005	24	3

33. táblázat. A vaslábi ortodox anyakönyvekben regisztrált házasságkötések és vegyes rítusú házasságok száma 1950–2005 között

	Ortodox férj-róm.kat. feleség	Róm.kat. férj-ortodox feleség
1990–2005	6	4

Ezek a felekezeti vegyes házasságok egyben etnikailag is vegyesnek számítanak. Néhány esetben előfordul, hogy valamelyik fél szintén vegyes családból származik, és ebből kifolyólag kérdéses az etnikai identitása, de ezt csak külön esettanulmányok tárhatják fel.

3.2.3.3. Magyar-román vegyes házasságok a faluban

Vasláb esetében is, a többi falvakhoz hasonlóan, az anyakönyvek mellett a hólabda-módszer segített abban, hogy a magyar-román házasságokat pontosan feltérképezzük a faluban. A kiinduláskor kiválasztott személyek közé tartozott az ortodox pap, a helyi jegyző, valamint egy állami tisztviselő.

Legkészségesebbnek megglepetésemre az ortodox pópa bizonyult, aki az anyakönyvek adatainak feldolgozásánál minden vegyes házasság esetében elmondta röviden a fontosabb tudnivalókat: ott laknak-e még a faluban, együtt vannak-e vagy elváltak, van-e gyermek, hány, vallásosak-e, járnak-e templomba. Abban is segített, hogy elkísért egy vegyes családhoz; jelenléte nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a családtagok bizalmát elnyerjem.

A pópa élettörténete is külön tanulmány tárgya lehetne: Gyergyóalfaluban született, anyanyelvi szinten beszéli a magyar nyelvet. Nagyszülei, szülei görög katolikusok voltak, a család az 1948-as vallásbetiltás után két ágra szakadt. Egyik fele római katolikus és magyar, másik fele ortodox és román lett. Az első hét osztályt ő is magyarul járta. A beszélgetés köztünk minden alkalommal magyar nyelven zajlott, csupán néhány szakkifejezést ha nem tudott, akkor tértünk át a románra. A faluban élő magyarokkal többnyire szintén magyarul beszél. Tanúja lehettem, hogy ha magyar ember hívta telefonon, egyből átváltott ő is a magyarra. Találkozásaink során sajátos szerepkörére is felfigyelhettem, pontosabban arra, hogy más, főleg falusi közösségekben élő román papokhoz hasonlóan, ő is foglalkozik mágikus jellegű tevékenységekkel. Itt nem térünk ki a téma részletes elemzésére, csupán annyit jegyzünk meg meg, hogy a

segítő szerepkört ritkán lépi túl, leggyakrabban betegség, konfliktus, vizsga esetén fordulnak hozzá.

De térjünk vissza a magyar-román vegyes házasságok témakörére. Összesen 14 ilyen típusú házasságot eredményezett a felmérésünk. Ebből 8 esetben a nő, 6 esetben a férfi magyar. Ez az arány összhangban a második világháború utáni időszak vegyes házasságainak arányaival, ahol szintén ez a típusú van túlsúlyban. A 8 magyar feleség közül 4 vaslábi, 4 máshonnan való. A 6 magyar férfi közül 4 vaslábi, 2 más helységről való. Mindkét típusból kettő-kettő lokálisan endogám, mindketten vaslábiak.

A polgári anyakönyvek alapján 1950-től napjainkig 75 etnikailag vegyes házasságot regisztráltak, ebből 72 magyar-román házasság, a maradék három esetében az egyik fél orosz nemzetiségű. Az ortodox anyakönyvek ugyanebben a periódusban 26 vegyes rítusú házasságot jeleznek, egy kivételével (református-ortodox) ortodox és római katolikus között kötöttek.

A statisztikai hivatal által közölt adatok szerint 1992-ben 37, 2002-ben pedig 35 magyar-román házasságot regisztráltak a népszámlálások idejében. Ezek az adatok azonban tartalmazzák a Marosfőn kötött házasságokat, tehát a római katolikus templomban kötötteket is. 2000-től napjainkig 4 vegyes rítusú házasságot kötöttek katolikus szertartás szerint, ebből három esetben vaslábi az egyik házastárs.

3.2.3.4. Esetek az esetben

Első eset

Ch. P. vaslábi születésű, ortodox vallású, román nemzetiségű, felesége B.R. szintén vaslábi születésű, római katolikus vallásúnak keresztelték, magyar nemzetiségű. 1967-ben kötöttek házasságot ortodox szertartás szerint. A házasságból két gyermekük született, egy fiú és egy lány. A fiú Gyergyóban lakik, a lány Vaslábon maradt.

A házasságot a férfi szülei ellenezték, de nemcsak a lány nemzetiségéért, hanem mert sokkal szerényebb körülményű családból származott. Végül beleegyeztek, de azzal a

kikötéssel, hogy a gyermekek nemtől függetlenül ortodoxok lesznek. Megvolt az egyezés.

A családi kommunikációban a román nyelv dominanciájával találkoztunk. A férj ért magyarul, de nem beszél. A múlt század eleji források arra utalnak, hogy Vaslábbon a román nemzetiségűek nagy százaléka tudott magyarul (1900-ban a kétnyelvűség 75%-os volt). Ma ez kevésbé jellemző a románok nyelvtudására. A magyar nyelv ismeretében generációs különbségek figyelhetők meg: a legidősebb korosztály tagjai szinte kivétel nélkül tudnak és beszélnek is magyarul, a középkorúak többnyire mind értenek, bizonyos helyzetekben beszélnek is, a fiatalabbak kevésbé értik a magyar szót, s ha értenek is, de nem beszélnek.

Az anya kezdetben magyarul beszélt gyermekeivel, de miután iskolába kerültek, lassan-lassan elmaradozott a magyar szó. Mindkettőt román tannyelvű iskolába adták, így olvasni-írni sem tanultak magyarul. A házi feladatok készítésekor is többnyire az apa segítségére szorultak, mert az anya nem ismerte sem a matematikai, sem az irodalmi nyelvezetet. Az általános iskola után mindketten Gyergyóban folytatták tanulmányaikat szakiskolában. A fiúnak volt néhányszor alkalmá Magyarországra kirándulni, akkor segített neki az anya feleleveníteni szerény magyar szókincsét, s állítólag elég jól boldogult vele. Utána többször is vállalt munkát a határon túl. Az anyanyelv presztízse ennek következtében a fiú számára megnőtt: „Ott egész más világ van! Rend, tisztaság, jobban lehet élni. Ha dolgozol, ott megfizetik, itthon kilehelheted a lelked, a kétkezi munka nincs megfizetve. Kint nem maradtam, szeretem én itthon, csak lennének jobbak a körülmények itt is már!” A tudatában a magyar nyelv itt egy fejlettebb országgal kapcsolódik össze.

A gyermekek egymás között is románul beszélnek. A lány hiányos magyar nyelvtudása is hozzájárult ahhoz, hogy a román nyelvet választotta. Semmilyen szituációban nem hajlandó magyarul megszólalni. Lehetősége neki is volt Magyarországra menni, de nem ment, arra hivatkozva, hogy nem tudott volna elboldogulni.

A feleség a házasságkötéskor tért át ortodoxnak, ezzel eleget téve férje, de főleg a férj szüleinek a vallási elvárásainak. Az áttéréshez az is hozzájárult bevallása szerint, hogy itt az ortodoxokkal lelkileg jobban foglalkoznak, „nekünk itt papunk sincs, hetente

egyszer miséznek, ha valami baj volt, akkor futni kellett a pap után. Így kényelmesebb. Az elején elég furcsa volt a román mise, túl hosszúnak találtam, nálunk sokkal rövidebbek.”

A gyermekek vallása a nő áttérése után nem volt kérdéses, mindketten ortodoxok lettek. A vallási átörökítésben nagy szerepet játszott a nagyszülők elvárása is.

A lányuk helyben ment férjhez román emberhez, nemrég született gyermeke. Ő az apja nyelvi-etnikai-vallási modelljét vitte tovább. Érdekes viszont a fiú etnikai identitásában bekövetkezett változásra rávilágítani.

A fiatalabb generáció nyelvi magatartását a külső tényezők mellett (román iskola, román barátok) az anyával való kapcsolatuk milyensége, mélysége is befolyásolta. A fiú már gyermekkorában többet igényelte anyjának magyar beszédét, később is több alkalmat kerített, hogy használni tudja. Gyergyóba került iskolába, ahol magyar lánnyal ismerkedett meg, és el is vette feleségül. Legnagyobb ellenkezést az apjából váltott ki e kapcsolat, aki valamennyire még elviselte, hogy felesége magyarul beszélt egy ideig a gyermekeivel, de azt már kevésbé vette jónéven, hogy román nevű, román vallású fiának esetleg magyar gyermekei lesznek. A fiú felesége pedig nem kötött kompromisszumot, nem mondott le vallásáról, sőt nem volt hajlandó ortodox templomban sem megesküdni.

A fiút majdnem kitagadta az apja emiatt, de nem törődtek vele. Katolikus szertartás szerint házasodtak össze Gyergyóban. Gyermeük még nincs, a fiú szeretné, hogy fiú esetén ortodoxnak kereszteljék, de lány hallani sem akar róla. Gyergyóban, magyar környezetben élnek, s a fiú inkább ehhez igazodik mint a szülői, pontosabban az apai elvárásokhoz. Nemzetiségére rákérdezve azt felelte: félig román, félig magyar. Felesége szerint is fele-fele: „tőlem lehetne egészen román is, én magyarnak maradok az biztos, s én sem kényszeríték senkit, engem se kényszerítsen senki se vallásom, sem anyanyelvem elhagyására. Ez így tisztességes. S ha tudjuk egymás nyelvét, ugyanolyan jó házasságban élhetünk, mint a többiek.” A fiú házassága után már előnyként éli meg azt, hogy etnikailag vegyes családból származik: „Azt szokták mondani, hogy ahány nyelven tudsz, annyi ember vagy. Én örülök, hogy most már mindkét nyelvet magaménak érzem, jól ki tudom fejezni magam. Sajnálom, hogy édesanyám nem volt erélyesebb, s nem beszélt többet velünk magyarul. Én tudtam valamennyire ezt pótolni, de húgom nem. Igaz, nem is akarja. Néha itthon anyámmal amikor magyarul beszélünk, ő is

beszélhetne, de nem, ő románul válaszol.” Láthatjuk, hogy a lány akkor is sem használja ki a lehetőséget, hogy magyarul beszéljen, amikor alkalma lenne rá. A fiú nyelvi attitűdjére azonban a kétnyelvűség lesz a jellemző. Az eleinte kétnyelvűből lassan teljesen egynyelvűvé váló család tagjai közül az ő esetében ez a folyamat visszafordult. Az édesanya örül a magyar családtagnak, és nagyon szeretné, hogy az ebből fakadó, apa és fiú közötti konfliktust fel lehetne oldani. Az apa egyelőre ettől elzárkózik, nem is volt hajlandó erről beszélni velem. A többi családtag véleménye tükrében talán, ha gyermekük születik, engedékenyebb lesz.

Második eset

C.M. vaslábi születésű, ortodox vallású, román nemzetiségű.

V. E. Alfalusi születésű, római katolikus vallású, magyar nemzetiségű.

1996-ban kötöttek házasságot, mind a polgári, mint az egyházi esküvőt Vaslábon tartották. A házasságot a lány szülei nagyon ellenezték, az ortodox szertartású esküvőn alig voltak néhányan a családjából. A lány apja nem hajlandó elfogadni a román vejeit, nem szívesen kommunikál vele, ha muszáj, akkor csakis magyarul szólítja meg.

A lány habár az ortodox templomban esküdött, nem mondott le vallásáról, nem tért át, sőt gyermekeit majd katolikusnak akarja nevelni. „Anyám családjában voltak román ősök, Alfaluban elég sokan voltak régebb, de mind elmagyarosodtak már 100 évvel ezelőtt. Apám szerint nem is voltak soha románok. Neki szégyen lenne, ha valaki azt mondaná románt vettél feleségül. De nem mondja senki, mert tényleg már tiszta magyar emberek voltak nagyapámék is.” Kiderül, hogy a vaslábi ortodox pap is az anyja tágabb rokonságába tartozik, így még szívesebben vállalta a román szertartást. „A férjem megesküdött volna velem a katolikusoknál is, de én nem akartam. Abba sem szól bele, hogy milyen vallásúak legyenek a gyermekek, ennek viszont örülök, mert azokat a hosszú szertartásokat nem tudnám soha megszokni.”

Ketten románul beszélnek egymással, szomszédok, a vaslábi rokonság mind románok. „Egy kicsit nehéz volt megszokni, az első hetekben többet beszéltem románul, mint addig egész életemben. Itt nem ismerek magyarokat a faluban, csak, ha hazamegyek akkor hallok magyar szót. Maradnak a könyvek és TV, sokat jelent ez is. Férjem nem tud

magyarul, de igyekeznek már csak szüleim kedvéért is megtanulni. Apám nem hajlandó románul megszólalni, úgyhogy vagy fordítok, vagy hagyom őket így kommunikálni.”

Ünnepekkor mindkettőt megtartjuk, a magyarokra mindig hazamegyünk szüleimhez, a románokat itt Vaslábbon ünnepeljük. Ritkán esnek egybe, úgyhogy ez nálunk bevált.

8 éve vagyunk házasok, de köztünk konfliktus nem volt. Remélem nem is lesz.”

Arra a kérdésre, hogy gyermekei szerinte milyen nemzetiségűek lesznek, azt válaszolta: félig magyar, félig román. „Aztán majd ők eldöntik mik akarnak lenni. Tudjanak mindkét nyelven, az nagyon fontos a mai világban. Kettő után már mást is könnyebben tanulnak.”

A férj ezzel teljes mértékben egyetértett, nem ellenzi, hogy magyarul megtanuljanak, de azt mondja, hogy itt a román iskola erősebb, talán oda kéne adni majd őket. De mindez a jövőre tartozik.

Harmadik eset

V. J. Maroshévízi származású, református, magyar nemzetiségű. Felesége T. M. Vaslábi születésű, ortodox vallású, román nemzetiségű.

1971-ben kötöttek házasságot ortodox szertartás szerint. Két fiúgyermekük született. A férj nem tért át ortodoxnak. Itt telepedtek le Vaslábbon. Az első években a feleség szüleinél laktak, ahol román volt a kommunikációs nyelv. Elköltözésük után ez nem változott meg, ma is ez az uralkodó nyelv. A férj teljesen elfogadta a szituációt azzal, hogy ideköltözött Vaslábba. Abban az esetben, ha ő viszi haza a lányt, mi lett volna, hát azt válaszolja, hogy lehet ott is román, mert azok vannak többen a városban. A nő keveset ért magyarul, de egyáltalán nem beszél.

A gyerekekkel való értekezés is mindkét szülő részéről román nyelven történik.

Az anya egyáltalán nem tartja fontosnak a magyar nyelv ismeretét: „Romániában élünk, románul mindenkinek kell tudni. Hiába magyar mindenki a falu határán kívül, kötelesek románul beszélni velünk! Én is felnőttem, a gyermekek is fognak érvényesülni a magyar nyelv nélkül.” Határozott álláspontja kifejtésekor némi magyarokkal szembeni ellenszenv szűrődött ki a mondataiból. Megjegyeztem, hogy fiainak magyar vezetéknevük van, így kezdetben nem fogják őket románnak nézni. Sőt, ő is felvette férje

magyar nevét. Ez nem zavarja? „Itt a faluban mindenki tudja, hogy román vagyok, s az is maradok. Ritkán kell máshová mennem, úgyhogy nem kell használnom gyakran.”

Az apa nem tanította meg fiait magyarul, amit tudnak, azt a keveset sem tőle tanulták, hanem a szomszéd gyerekektől. A családfő nemzetisége, anyanyelve megmaradt magyarnak, úgy is mondhatnánk, hogy magyar identitástudata nem szűnt meg, de ennek átörökítését már nem tartja fontosnak. Munkahelye, foglalkozása (bányász a román többségű Balánbányán) szintén meghatározó abban, hogy a családi kommunikációban a román nyelv dominál. Ezek közelebb hozták őt az államnyelvhez, s e külső hatások miatt is a családban az egynyelvűség jellemző. A család belső közlésrendszeréből a magyar nyelv teljesen kiszorult.

A férfi a vallásához sem ragaszkodott a házasság után. „Nem tértem át, de néha elmegyek a gyerekekkel az ortodox templomba. Más nincs, úgyhogy nem is mehetnék máshova.” A fiúk egyedül magyar vezetéknevük szerint magyarok, sem anyanyelvükben, sem vallásukban nem viszik tovább az apai örökséget.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a az elemzett vaslábi vegyes nemzetiségű családok esetében a nyelvi attitűdöket a többségben levő románság nyelve határozza meg. Mindhárom esetben egynyelvű családról beszélhetünk, s a magyar nyelv teljesen háttérbe szorululásnak lehetünk tanúi. Ezekben a családokban született gyermekek közül egyetlen egy tekinthető kétnyelvűnek.

A második generáció tagjai mivel egynyelvű és egy vallású családban nőttek fel, nem volt kétséges soha számukra, hogy milyen az etnikai identitásuk. Az első eset példáján azonban bebizonyosodott, hogy a párválasztásnak kiemelt jelentősége van az etnikai identitás befolyásolásában. Az addig egészen románnak valló fiú, magyar felesége mellett már büszkén vallja, hogy félig román és félig magyar.

IV. ÖSSZEGZÉS

Disszertációmban arra voltam kíváncsi, hogy milyen párválasztási stratégiákat alkalmazott az utóbbi 150 év folyamán, illetve alkalmaz napjainkban két egymás mellett élő, de szocio-kulturális adottságaiban különböző etnikum: a magyar és a román; rávilágítsak a felekezeti és etnikai endogámia összefüggéseire, és arra kerestem választ, hogy az etnikai identitás különböző elemei miként strukturálódnak, milyen mechanizmusok alapján öröklődnek az etnikailag (többnyire egyben felekezetiileg is) vegyes családokban született gyermekek esetében.

A három esettanulmányt összegezve megállapítható, hogy a székely többségű falvakba megtelepedő román nemzetiségűek merőben más akkulturációs utat jártak be, mint az egy tömbben, külön településeket létrehozó társaik.

Az előzőek, mivel az együttélés során találkoztak a székely életmódmintákkal, ezeket lassan elfogadják és adoptálják is. Leggyorsabban és legzökkenőmentesebben a nyelvi értelemben vett akkulturáció zajlott le körükben, hiszen magyar környezetbe kerülve el kellett sajátítaniuk a többség kommunikációs eszközét. Ezt bizonyítják a XIX. század végén lezajlott népszámlálások adatai is (1880, 1890, 1900, 1910), amikor alig találunk román anyanyelvűt úgy Csíkszentkirályon, mint Csíkszentdomokoson.

Lassan viseletükben, kultúrájukban is hasonultak a székelyekhez. A beolvadás egyben a társadalmi felemelkedés ígéretét is jelentette számukra: a pásztokodás, állattartás mellett, helyett egyre többen kezdenek földműveléssel foglalkozni. Nyelvüket, etnikai tudatukat tekintve ők maguk székelyeknek tartották magukat. A XIX. század végére már nevüket is magyarosították, csak vallásuk emlékeztetett román eredetükre, ehhez ragaszkodtak leginkább az érintettek. E falvak esete is bizonyítja, hogy a vallás konzervatívbbnak bizonyul, s a nyelvvel szemben ő látja el a legfontosabb etnikai ismérvi funkcióját. A végleges beolvadásuk folyamatát gyorsította az a tény is, hogy a román közösség nem kapott nagyobb mértékű utánpótlást sem a XVIII., sem a XIX. század folyamán.

A felekezeti endogámia ekkor egyben etnikai endogámiát is, ami később megváltozik, csupán az előbbit fogja jelenteni.

Az 1800-as évek végéig rítusváltoztatásról csak szórványosan beszélhetünk. Az erre vonatkozó anyakönyvi bejegyzések azonban rávilágítanak arra, hogy két faluban a felekezet megváltoztatására irányuló törekvés más ütemben jelentkezett.

Csíkszentkirályon, a falu filiális helyzetéből adódóan, már a XIX. század végén nagy számban találunk olyanokat, akik áttérnek a római katolikus vallásra. A rítusváltoztatások 95%-a vegyes házasság révén következik be. A csíkszentgyörgyi görög katolikus egyházközség filiáiban a XIX. század közepén már jelentős volt a vegyes rítusú házasságok aránya (16%). Ez az arány a század végéig tovább nő, elérve a 47%-ot. A felekezeti endogámia oldódása itt egyben más etnikai minta elfogadását is jelenti. A csupán etniai bélyegként megmaradt „román vallásuk” elhagyását a körükben zajló akkulturációs folyamat lezárulásának is tekinthetjük.

Csíkszentdomokoson, egyházközség lévén, helyben lakó pappal, kántorral és templommal rendelkezve, a valláselhagyás folyamata valamivel később indult meg. A felekezeti vegyes házasságok aránya ebben az esetben is a XIX. század második felétől fokozatosan nő, míg az 1850-től kezdődő periódus kezdetén az első tíz évben egyetlen vegyes házasságot sem kötöttek az egyházközségben, addig 1886-ban már a házasságkötések 75%-át teszik ki, ami egyben jelzi azt is, hogy a körükben lazajlott nyelvváltási folyamat végén lazulnak a felekezeti endogámia kötelékei is.

Feltételeztem, hogy azokon a településeken, ahol egykoron a román eredetű görög katolikus lakosságnak saját temploma, egyházi vezetője volt, ott a vegyes házasságok száma és aránya alacsonyabb, mint azokon a településeken, melyek csak filiák voltak. Ez a hipotézis beigazolódott ugyan, de csak a XIX. század első hat évtizedére érvényesen. Az ezt követő periódusban Szentdomokoson is hasonló arányban találunk vegyes házasságokat, mint Csíkszentkirályon.

Azzal a feltételezéssel is éltem, hogy összefüggés van a vegyes házasságok aránya valamint aközött, hogy a román lakosság akkulturációs folyamata lassabban vagy gyorsabban ment végbe. Ezt a hipotézisemet is csak részben tudtam igazolni, kutatásom inkább árnyaltabbá tette a feltételezést. Láthattuk, hogy a nyelvi értelemben vett akkulturációs folyamat nagyjából egyidőben kezdődött és a XX. század elejére már le is zárult. A vallási értelemben vett akkulturáció azonban eltérő ütemben zajlott s két településen. Míg Szentkirályon a vegyes házasságok döntő többségében a házasságkötés

egyben rítusváltatással is járt, addig Szentdomokoson annak ellenére, hogy nő a vegyes házasságok száma és aránya, az anyakönyvi bejegyzések alapján megállapíthatjuk, hogy ez nem járt egyben rítusváltatással. A vegyes házasságot kötő görög katolikusok többnyire megmaradtak hitükben.

Míg Szentkirályon, többségi – rendies gondolkodású – székelység „elvárásai” következtében az egyházi szokások is lassan megváltoztak, s a görög katolikus apa esetében a gyermekeket is többnyire római katolikusnak keresztelték, addig Szentdomokoson szigorúan ragaszkodtak ehhez. Részben ezzel is magyarázható, hogy a görög katolikusok száma egészen a XX. század második évtizedéig növekedik.

Láthatjuk, hogy az egyház intézménye, a vallásgyakorlás lehetősége hozzájárult a rítusváltatási folyamat lassításához. Etnikai szempontból a vallásgyakorlás anyanyelvűségének is jelentős szerepe volt a kezdetekben. Szentdomokoson is azonban, a többi csíki faluhoz hasonlóan, a magyar nyelvűvé vált görög katolikusok a XIX. század végén már nem igénylik a román nyelvű liturgiát. A mise román nyelven folyt, de a püspökség elvárásaival ellentétben, a szentdomokosi lelkész is kezdett magyarul prédikálni és gyóntatni.

Feltételeztem, hogy az utóbbi 150 év folyamán a helyi párválasztási szokások többnyire visszatükrözik a hatalmi viszonyokat. Ez a hipotézis részben beigazolódott, részben differenciáltabb képet kaptunk arról, hogy a hatalmi, ideológiai törekvéseknek milyen helyi lecsapódásai alakultak ki. A magyar többségű falvakba történő betelepítések, kihelyezések növelték a román lakosság létszámát, ami előbb-utóbb, annak ellenére, hogy a közösség elítélte vegyes házasságot kötő tagjait, találkozunk magyar-román vegyes házasságokkal.

A román többségű Vaslábban a XX. század elején még nyitottak voltak a házassági kapcsolatok a környező falvakkal, ahol szép számban találunk görög katolikusokat, de bezárulnak az első világháború után. Ezekben a falvakban a korábbi beolvadási folyamatok befejezést nyertek, magyarokká váltak az unitusok, s a vaslábiak számára a házasságkötésnél az etnikai tényező fontosabbnak bizonyul a vallási tényezőnél. Ehhez nagyban hozzájárultak az erdélyi román nemzetiségi mozgalmak, a román közművelődési egyesület, az Astra tevékenysége is. Az utóbbi keretén belül nyelvtanfolyamokat szerveztek nemcsak a román többségű településeken, hanem Szentdomokoson is,

Szentmihályon, Alfaluban, gazdasági tanfolyamokat szintén Domokoson, Csíkszeredában.

A mindenkori hatalmi és ideológiai törekvések helyi lecsapódásai között is különbségeket tapasztalhatunk. Szentkirályon az Észak-Erdély 1940-es visszacsatolása után a magyar anyanyelvű görög katolikusok egytől-egyig átiratkoztak a római katolikus vallásra. Szentdomokoson a görög katolikus pap 1941-ben bekövetkezett halála után néhányan rítust változtatnak ugyan, de tömeges áttérésükre csak néhány évre rá kerül sor, mielőtt a görög katolikus egyházat beolvasztották volna az ortodoxba.

A magyar többségű térben szigetként elhelyezkedő Vasláb társadalmában a lokális és felekezeti endogámia szigorú szabály volt. A matricula szerint is a XIX. század közepén gyakorlatilag nincs vegyes házasság, a párválasztásban a felekezeti endogámia a meghatározó, egyetlen vegyes házasságot sem regisztráltak az első évtizedben. E kapcsolatok megjelenése a század utolsó évtizedeiben kezdődik el, s a XX. század elején éri el csúcspontját. A XIX. század végén a lokális endogámia is kezd veszteni jelentőségéből. A lokális endogámia lazulása összefügghet azzal is, hogy a falu belső partnertartaléka a század végére elapadt, s szükségszerű volt a párválasztási tér kitágítása. A házasságok egynegyedében egyik fél más településről származik, és majdnem 90%-uk görög katolikus. A vaslábiak kezdetben leginkább a saját egyházközségükből, Újfaluból és Tekerőpatakról házasodtak, de Alfalu, Csomafalva, Killyénfalva szintén a házasodási körzetébe tartozott. A XX. század elején, főleg az első világháború után láthatóan lecsökken az ezekből a falvakból hozott házastársak száma. Feltételezhetjük, hogy ezekből a székely többségű falvakból választott görög katolikus házastársak nagy százaléka vallásán kívül már nem kötődött szorosabban az etnikai és nyelvi identitásához, tehát már „elmagyarosodtak.” A vaslábiak házasodási körzete kitágul, inkább a román többségű Lóvészről, Békásról, Kosteletkről, Bélborról kezdenek házasodni, román anyanyelvű és identitású görög katolikusokkal.

Ezzel beigazolódott az a feltételezésem, hogy a többségben román lakosságú települések lakosai etnikai identitásuk megőrzésében jelentős szerepet játszottak a házassági kapcsolataik.

1948-ban a csíki görög katolikus közösség ortodoxokra és római katolikusokra válik szét, ami nemcsak felekezeti különválást jelent, hanem egyben nemzetiségit is,

hiszen az ortodoxok románokként, a római katolikusok magyarokként szerepelnek a további összeírásokban.

A XX. század második felétől kezdődő periódusban vizsgált magyar-román vegyes házasságok aránya és ennek változásai, a választott települések esetében többnyire tükrözik az állami politika, az ideológiák, a makrotársadalom szintjén történő változásokat is. A két magyar többségű faluban a 70-es években betelepített románok megjelenésével egyidőben növekszik a vegyes házasságok száma is. Ugyanakkor a kollektivizálás következtében teljesen átalakul a falubeliek életmódja. A földjeiktől megfosztott gazdaemberek arra kényszerülnek, hogy állami munkahelyeken dolgozzanak, ami sokszor szülőfalujuk (részleges vagy végleges) elhagyásával is együtt jár. Ezáltal kapcsolathálójuk is kiszélesedik, alkalmuk nyílik más nemzetiségűekkel is érintkezni.

A felsőbb szintű oktatás hiánya (100 km-es körzetben nem volt egyetem, főiskola) hozzájárult ahhoz, hogy a fiatalság nagyobb városokba kerülve közvetlenül érintkezzen a román kulturális mintákkal. Ennek következtében többen választanak más nemzetiségű házastársat is. Az akkor érvényben levő kihelyezési rendszer alapján a magyar nemzetiségűeket az egyetem végeztével a Kárpátokon túlra, a románokat pedig Erdélybe detasálták. Több vegyes házasság kötődött ilyen helyzetben levő fiatalok között. 1990 után eltérően azoktól a román társaiktól, akik elhagyták Székelyföldet, a vegyes házasságban élő románok többnyire itt maradtak.

A nemzetiségileg vegyes családokban élők etnikai és nyelvi identitásának vizsgálatában óvakodtam az általános törvényszerűségek megállapításától, mivel szerintem az egyéni és családi identitásválasztások csak konkrét esetek, lehetőleg azonos szempontok alapján történő, vizsgálatait, ezek egymás mellé állítása, összehasonlítása után körvonalazhatóak a hasonlóságok vagy eltérések.

Kutatásom kezdetén azt feltételeztem, hogy a szűkebb környezet (a település) etnodemográfiai jellemzői alapvetően, és nagyobb mértékben befolyásolja a vegyes családok, ezen belül is főleg a gyermekek etnikai identitásának alakulását, mint a tágabb (ország) környezet. Az esettanulmányok párhuzamba állítása során mindhárom faluban azt tapasztaltam, hogy a többségi etnikai és kulturális minták követése többnyire érvényes a vegyes családokban élő személyek számára.

A nyelvi és etnikai identitás szétválasztása némileg megkönnyítette a további értelmezéseket.

A nyelvi attitűdök családon belüli vizsgálata során képet kaphattam arról, hogy a két nyelv presztízse hogyan befolyásolja a nyelvhasználatot, és hogy miképp hat a gyermekek identitásképletére.

A családokat a nyelvhasználatot illetően két csoportba soroltam: egynyelvű és kétnyelvű családokba. Az egynyelvűek esetében megállapíthattam, hogy a településen többségben levő etnikum nyelvét használják. Az ettől eltérő anyanyelvű szülő nem tanítja meg őket anyanyelvére, ebből kifolyólag a gyermekek esetében nem beszélhetünk korai kétnyelvűségről. Az estek közül egyikben tapasztalhattuk azt, hogy később megtanulja a másik nyelvet is, kései kétnyelvűvé válva.

A kétnyelvű családok esetében, figyelembe véve Jarovinszkij által javasolt osztályozást, amely a kétnyelvű családokat öt típusra bontja, megállapíthatjuk, hogy a vizsgált eseteink kivétel nélkül egy csoportba sorolhatók: a két szülő különböző anyanyelvű, de ismerik (jól vagy rosszul) egymás anyanyelvét; az egyik szülő anyanyelve azonos a környezeti nyelvvel; a szülők saját anyanyelvükön kommunikálnak gyermekeikkel.

A két nyelv presztízisének kérdése igazából csak a kétnyelvű családokban vizsgálható, ott, ahol a vegyes házasságban élők kulturális hovatartozásának kinyilvánításában viszonylagos egyensúlyi helyzet áll fenn. Az egyik nyelv dominanciáját a környezeti domináns nyelv is meghatározza, de emellett azonban fontos kiemelni a családon belüli „hatalmi helyzetet” is, ami szintén döntő lehet a nyelvhasználatban.

Az esettanulmányok arra is rávilágítottak, hogy a két nyelv viszonya, a két nyelv funkciója az évek során változhat, egyik térnyerése felerősödhet, a másiké csökkenhet. Ez a folyamat elsősorban a gyermekek óvodába, iskolába kerülésével egyidőben kezdődik. A két magyar többségű faluban román iskola hiányában a gyermekek az első nyolc osztályt magyar tannyelven végezték. Vaslábban, habár van magyar iskola, de itt szimultán osztályokban, egyetlen tanerővel folyik az oktatás, s a szülők színvonalasabbnak tartják a román tannyelvűt, ezért mind ide iratták be gyermekeiket. Ennek következtében a gyermekek az első két falu esetében magyar, az utóbbi esetében román környezetbe

kerülnek, s baráti körük is meghatározódik. Ez kihat a családi nyelvhasználatra is, a másik nyelv csak a szülővel való kommunikációban jelentkezik, s ez önmagában is leszűkül: a szülő nem igazán tud segíteni az iskolai feladatok elkészítésében, az iskolai élményeket is inkább a másik szülővel osztják meg a gyermekek. Egy vaslábi esetben találkoztam azzal, hogy a magyar nyelv a gyermekek iskolába járásával teljesen kiszorul a családi nyelvhasználatból.

A választott felsőbb iskolák tannyelve révén tovább az esetek többségében folytatódik ez a tendencia, a két kivételt a szentkirályi első esetben bemutatott kisebbik fiú és a vaslábi első esetben bemutatott család fiúgyermeke jelenti. Az előbbi román líceumba iratkozva szívesebben használja otthon is a román nyelvet, az utóbbi magyar környezetbe kerülve igyekszik feleleveníteni korai magyar nyelvtudását. A nyelvi attitűdjét a gazdasági viszonyok is befolyásolták: Magyarországon dolgozva a magyar nyelv presztízse megnőtt a fiú számára. Mindkét esetben azonban felmerül az is, hogy a román, illetve magyar anyanyelvű szülővel való kapcsolatuk mélyebb, viszonyuk bensőségesebb, s főleg ez indíttatta őket erre a választásra, és gátolta őket abban, hogy teljesen egynyelvűvé váljanak.

A vizsgált falvakban élő magyarság, illetve románság etnikai identitását alapvetően meghatározza az a tény, hogy eltérő felekezetekhez, római katolikusokhoz és ortodoxokhoz tartoznak. A vallási és etnikai identitás szinte 100%-os egybeeséséről beszélhetünk. A vegyes házasságokból származó utódok kapcsán viszont ez a megfeleltetés nem minden esetben érvényes: római katolikus román nemzetiségűtől kezdve találunk ortodox magyar nemzetiségűt is.

A 3.1. fejezetben felvázolt jelenben érvényben levő egyházjogi szokások szerint mindkét egyház tiltja tagjainak a vegyes házasságot, de lehetőséget ad arra, hogy megesküdjenek, bizonyos fogadalmak ellenében, anélkül, hogy a másik fél áttérjen. A gyakorlatban azonban másképp történnek a dolgok: az ortodox egyház tagjai közé sorolja automatikusan azokat a más felekezetűeket, akik ortodoxokkal kötnek házasságot. A római katolikus egyház inkább az utódok felekezetének alakulására fekteti a hangsúlyt, arra kötelezve híveit, hogy fogadalommal szentesítsék azt, hogy gyermekeiket római katolikus hitben fogják nevelni.

A vizsgált esetekben a házastársak közül egy ortodox sem tért át a katolikus hitre, a katolikusok közül egy változtatott felekezetet. A vaslábi első esetben a feleség etnikai identitása a kikeresztelkedéssel bevallása szerint nem változott, ő most is magyarnak tartja magát, de ennek megélése már nem nyilvánvaló. Anyanyelvét és vallását feladó asszony számára mindkettő elvesztette egykori etnikai identifikáló funkcióját. Belső énje, származástudata őriz még valamit egykori identitásából. Fiával való kapcsolata, s ennek identitásában bekövetkezett változások azonban etnikai identitásának viszonylagos felerősödését eredményezték.

A vaslábi második esetben bemutatott családban a szomszéd magyar faluból származó római katolikus feleség nem tért át. A két vaslábi házasság két különböző korszakban kötődött, szinte 30 év van a megkötések ideje között. Az első esetében 1967-ben a feleség az államnyelvet, a hatalom nyelvét részesítette előnyben, meggyőződve arról, hogy társadalmi elismertségben is része lesz ezáltal, s hogy a gyermekeinek is könnyebb lesz érvényesülni. Ortodox vallása szintén némi előnyt biztosított számára az állami munkahelyén. A második esetben a házasságot 1996-ban kötötték, habár Vasláb román vezetésű, de a megyei adminisztráció magyar többségű, a munkahelyeken pedig egyáltalán nem mérvadó a személy vallása. Meglátásom a lány esetében a családi elvárások mellett az is döntő volt hite megtartásában, hogy hiába Vasláb ortodox többségű, de a tágabb környezet római katolikus.

A hitükben megmaradt ortodoxok a magyar falvakban habár van templomuk, de papjuk nincs nem gyakorolják vallásukat. Ez főleg a férfiakra vonatkozik, a nők nagyobb ünnepekkor még igénylik a román szertartást.

A valláshoz való tradicionális viszony azonban mindkét etnikum esetében megváltozik. A szekularizáció érezteti hatását a falvakban is, még ha nem is olyan erőteljesen, mint a városokban. A személyek identitásában (nemcsak etnikai) egyre kevésbé meghatározó.

A etnikailag és vallásilag vegyes családok esetében a vallásos átörökítésnél sok esetben a nagyszülők elvárása, döntése volt a meghatározó. A magyar többségű falvakban, függetlenül attól, hogy a feleség vagy a férj ortodox, és attól is, hogy milyen nemű a gyermek, kivétel nélkül római katolikusoknak keresztelték őket. Itt néhány esetben beszélhetünk arról, hogy az ortodox fél már eltávolodott a vallásos

éleltszemlélettől, s nem tartotta fontosnak gyermekei nevelésében sem az átörökítést, sem a vállásos szellemet. A többi esetben pedig nemcsak a másik család elvárásai miatt döntöttek a római katolikus vallás mellett, hanem azért is, mert elszigeteltségük miatt nem lett volna lehetőségük a vallásgyakorlásra. A román többségű faluban a magyarok hasonló okokból kifolyólag keresztelték ortodoxoknak gyermekeiket.

A vallásnak igazából akkor lett volna pozitív szerepe a anyanyelv megtartásában, ha egyrészt vallásos szellem uralkodott volna a családokban, másrészt ha jobban gondoskosott volna mindkét egyház az úgymond szórványban élő híveiről.

A gyermekek közül egy esetben fordult elő, hogy később vallást változtatott: a szentkirályi harmadik esetben bemutatott család lánygyermeke házassága után áttért ortodoxnak.

Következtetésképpen megfogalmazhatjuk, hogy az egy nyelvű családokból származó utódok, egy kivételével, nem küszködtek az identitásválasztás dilemmáival: életük során egy nyelvi, vallási és kulturális mintát követve, nem volt kérdéses számukra, hogy melyik nemzetiséghez tartoznak. A magyar apától származók csupán nevükben viszik tovább apjuk nemzetiségét, de ezen kívül semmi más nem köti őket a magyarsághoz (vaslábi harmadik eset). A magyar anyáktól származókat (vaslábi első eset) még nevük alapján sem tekinthetik magyaroknak.

A két nyelvű családokban felnöve gyermekek etnikai identitásában, amint láttuk, a különböző belső tényezők, mint a családon belüli nyelvhasználat, a szülők „hatalmi” pozíciója, a családot jellemző belső pszichikai kötelék, mellett fontos meghatározók a külső tényezők is, mint például a környezet, a baráti kör, az iskolaválasztás.

Az etnikai identitásukat befolyásoló tényezők közé tartozik a párválasztásuk is. Kutatásom kezdetén feltételeztem, hogy az eddig felsorolt belső és külső tényezők alapvetően befolyásolják az utódok párválasztását. Logikai síkon egyértelmű volt, hogy például magyar környezetben nőve fel, magyar iskolába járva, magyar baráti körrel rendelkezve, magyar nemzetiségű házastársat is választanak. Ugyanez érvényes a román környezetben, román iskolában járó utódokra is. Feltételezésem csak a vizsgálatban szereplő 8 házasságban született gyermek közül 5 esetében igazolódott be. A másik három esetét röviden felelevenítem: 1. Szentkirályi első eset, kisebbik fiú: apja román, magyar általános iskolába jár, utána román líceumba és egyetemre. Román

nemzetiségűnek vallja magát, román a baráti környezete, de magyar lányt vesz feleségül. Új családjában a magyar nyelv dominál. 2. Szentkirályi harmadik eset, lány: anyja román, magyar iskolába jár, római katolikus, románhoz megy férjhez, áttér ortodoxnak, gyermekeivel egyáltalán nem beszél magyarul. 3. Vaslábi első eset: apja román, a családban a román nyelv dominál, ortodox vallású, magyar lányt vesz feleségül, kezd megtanulni magyarul, félig románnak, félig magyarnak vallja magát.

Ennek függvényében láthatjuk, hogy felsorolt identitást befolyásoló tényezők közül egyedül a párválasztás az, amely a feltételezhetően már kialakult nyelvi és etnikai identításban kisebb, vagy nagyobb méretű változást előidézhet.

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az esettanulmányok nem alkalmasak az egész Csík megyei magyar-román vegyes házasságokra érvényes törvényszerűségek megállapítására. Az egyéni és családi identitásválasztások konkrét esetei alkalmasak viszont arra, hogy következtetéseket, tendenciákat fogalmazzunk meg.

IRODALOM

Ács Zoltán

1996 Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest

Babbie, Earl

1999 A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest

Bakó Boglárka (szerk.)

2003 Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest

Bakó Boglárka, Szoták Szilvia (szerk.)

2006 Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében. Budapest, Gondolat Kiadó - MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet

Balázs Lajos

1994 Az én első tisztességes napom. Párvasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1999 Szeretet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda

1999 (szerk.) Csíkszentdomokos monográfia. MÁHECS, Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda

Én. „Száz lejes csángó feleség” Az exogámia különös esete Csíkszentdomokoson. In: Csángósors. Budapest, 159–162.

Bálint Emese

2005 A társadalmi kapcsolatháló és kódválasztás összefüggései: román-magyar kétnyelvű közösségek példája. In: Regio, 16. évf. 2. sz. 131–165.

Barna Gábor

1996 Vallás – identitás – asszimiláció. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 209–217.

Barth, Fredrik

1996 Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. In: Regio, 7. évf. 1. 3–26.

Bartha Csilla

1999 A kétnyelvűség alapkérdései – beszélők és közösségek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Bartha Elek

- 1984 Etnikus különbségek és a vallások integráló ereje. In: Kunt E.-Szabadfalvi J.-Viga Gy. (szerk.) Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc. 97–102.
- 1991 A vallás és a nemzeti kisebbségek néprajzi kutatása. In: Ujváry Z. (szerk.): Nemzetiség – Identitás. Békéscsaba –Debrecen. 47–49.

Batikova, Marta

- 1994 Vegyesházasságok Pozsony környékén. In: Regio. 5. évf. 118–127.

Benedek Gyula

- 2003 Az asszimilációról mint statisztikus. In: Magyar Kisebbség. Új sorozat. VIII. évf. 1. sz.
Forrás: <http://www.hhrf.org/magyarkisebbség/m030124.html>

Benkő Károly

- 1853 Csík, Gyergyó és Kászon. Leírások. Kolozsvár

Biczó Gábor

- 2004 Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 96. Budapest

Bindorffer Györgyi

- 2002 Asszimiláció és túlélés. In: Kovács Nóra-Szarka László (szerk.): Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás témaköréből. Akadémiai Kiadó, Budapest. 11–31.

Biró A. Zoltán- Gagyí József

- 1996 Román-magyar interetnikus kapcsolatok Csíkszeredában: az előzmények és a mai helyzet. In: Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról. KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 45–113.

Boar, Liviu

- 1988 Îndrumător în arhivele statului județul Harghita. București

Bolovan, Ioan- Pădurean, Corneliu (szerk.)

- 2005 Căsătoriile mixte în Transilvania, secolul XIX și începutul secolului XX. Edit. Univ. Aurel Vlaicu, Arad

Bunea, Augustin

- 1902 Statistica românilor din Transilvania în anul 1750. Sibiu

Chindea, Teodor

- 1995 Contribuții la istoria românilor din Giurgeul-Ciucului. Tg. Mureș

Csepeli György-Örkény Antal-Székelyi Mária

- 1999 A nemzeti és etnikai identitás változatlansága és átalakulása. In: Kisebbségkutatás. 4. sz.

Csiszár Rita

- 2004 A kétnyelvűség szociolingvisztikai dimenziói a bajorországi Európai Magyar Gimnáziumban (Kastl). In: Kisebbségkutatás. 1. 51–65.

Egyed Ákos

- 1998 Erdély 1848–49. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda

Endes Miklós

- 1994 Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. Reprint. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest

Erdő Péter

- 1983 (szerk.) Az egyházi törvénykönyv. Codex Juris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal. Szerk., magyarázat, fordítás Erdő Péter. VI. Fejezet.
- 2000 A vegyes házasságok szabályozása a mai latin egyházjogban. In: Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina, XLV. 1. 111–119.

Ferenczes István

- 2002 Székely apokalipszis. Magyar Napló, Budapest.

Floca, Ioan N.

- 1993 Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii. Sibiu

Gyáni Gábor

- 1993 Az asszimiláció fogalma a magyar társadalomtörténetben. In: Valóság. 4. 18–28.
- 1995 Etnicitás és akkulturáció a századfordulós Budapesten. In: Regio 6. évf. 1-2. 101–113.

Győri Nagy Sándor-Kelemen Janka (szerk.)

- 1992 Kétnyelvűség a Kárpát-medencében II. Pszicholingva Nyelviskola-Széchenyi Társaság, Budapest

Gyurgyík László

- 1998 A szlovákiai vegyes házasságok demográfiai vonatkozásai 1949-től napjainkig. In: Regio. 9. évf. 2. 131–151.
- 2002 Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. In: Regio 13. évf. 1. 121–151.

Halus, Radu

- 1996 Caracteristici ale componentei gospodăriilor și familiilor după naționalitate. Revista Română de Statistică. XLV. Nr.10

Hegyeli Attila

- Én. Hat nemzetiség egyetlen faluban? Egy moldvai csángó falu etnikai identitásáról. In: Csángósors. Budapest. 83–96.

Dr. Herger Csabáné

- 2000 A házassági jogalkotási és jogalkalmazási hatáskör helye az állam és az egyház közötti kapcsolatban. In: Jogelméleti Szemle.3. Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/herger3.html>

Hermann Gusztáv Mihály – Kovács Piroska

- 1999 Udvarhelyszéki románok: a betelepedéstől a beolvadásig. In: A többség kisebbsége. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 157–215.

Horváth István

- 2002 A migráció hatása a népesség előszámítására. In: Magyar Kisebbség. 4 sz. 24–35.
- 2004 Az etnikailag vegyes házasságok az erdélyi magyar lakosság körében: 1992-2002. In: Kiss Tamás (szerk.): Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár. 235–256.

Ilyés Sándor

- 2005 Magyar-román házasság Kolozsváron az élettörténet tükrében. In: Korunk, 16. évf. 3. 117–120.

Ilyés Zoltán

- 1998 Az exogámia hatása három román eredetű Csík megyei havasi telep anyanyelvi állapotára és etnikus identitására. In: Demográfia 41. évf. 2–3. 285–299.
- 1999 „Magyarul beszélünk...” Etnikai identitás, akkulturációs stratégiák a csíkszépvízi görög katolikus egyházközösség hívei körében a 19. század közepétől 1948-ig. In: Változó társadalom. KJNT, Kolozsvár.
- 2001 A csík-megyei görög katolikusok identitásváltozásai (1850–1944). In: Székelyföld. V/7. 88–105.

Ilyés Zoltán – Keményfi Róbert

- 1999 Előadások az etnikai statisztika finomítási lehetőségeiről. Magyar Földrajzi Társaság

Imreh István

- 1973 A rendtartó székely falu. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

Imreh István-Pataki József

- 1979 A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején. In: Székely felkelés 1595–1596. Bukarest. 146–190.

Jakab Attila

- 2003 Az erdélyi magyar történelmi egyházak társadalmi szerepe. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. Műhelytanulmány 4. Budapest. 14–16.

Jarovinszkij Alekszandr

- 1994 Gyermekkori kétnyelvűség: hátrány vagy előny? In: Regio. 5 évf./4. 66–76.

Karády Viktor

- 1991 Csoportközi távolság, réteghelyzet, a zsidó-keresztény házasságok dinamikája Erdélyben a világháborúk között. Korunk. 3. f. II, 8. sz.
1993 Rétegmobilitás, státuszmobilitás és felekezeti vegyesházasság Budapesten a két világháború között. In: Szociológiai Szemle. 2. 3–44.

Kállay Ernő

- 1944 Magyar-román vegyesházasságok négy erdélyi községben. In: Hitel. IX. 3. 149–162.

Keményfi Róbert

- 1991 Etnikai besorolás és statisztika. Elvi alapvetés a gömöri cigányok három évszázados jelenlétének vizsgálatához. In: Regio. 1. 136–155
1998 A történelmi Gömör és Kishont vármegye etnikai rajza. A vegyes etnicitás és az etnikai határ kérdése. Gömör Néprajza L. Debrecen

Kiss Tamás

- 2002 A népességfogyás „kontextusa”. In: Magyar Kisebbség. 4. 36–59.
2006 Az interetnikus vegyes házasságok és az asszimiláció a demográfiai modellekben betöltött helye. Kézirat. Elhangzott a *Regionalitás, közösségépítés, szórványgondozás* című konferencián, Zsobokon 2006. június 8–11.

Kontra Miklós (szerk.)

- 1991 Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről. Magyarságkutató Intézet, Budapest

Kovács Nóra, Osvát Anna, Szarka László (szerk.)

- 2005 Etnikai identitás, politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet évkönyve 4. Budapest

Kulcsár Árpád

2001 A polgári házasság. In: Hetek. V. évf. 20. sz. Forrás: epa.oszk.hu/00800/00804/00165/10323.html

Lazăr, Iochim

2001 Dr. Valentin Traian Frențiu, protopop greco-catolic al Orăștiei. In: Simpozionul Tricentenariul unirii Bisericii românești din Transilvania cu Biserica Romei. Ed. Dacia Europa Nouă, Lugoj

Léstyán Ferenc

1991 Az erdélyi római katolikus püspökség a kommunista rendszer első éveiben. In: Regio..3. 118–130.

Mikó Imre

1998 Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

Mirk Szidónia-Kata

1997 Magyar-román vegyes házasságok Zabolán. In: Varia (szerk.) Keményfi Róbert-Szabó László. Debrecen, Ethnica. 264–272.

1999 Căsătoriile mixte româno-maghiare din Zăbala. In: Modele de conviețuire în Ardeal. Asociația Etnografică Kriza János, Cluj. 53–71.

Mirnic Károly:

1994 Kétnyelvűség a vajdasági vegyes házasságokban. In: Regio. 5. évf. 4. 117–127.

1998 Asszimilációs tényezők és asszimilációs politika Jugoszláviában (Vajdaságban). In: Regio. 9. évf. 2. 41–63.

Nagy Janka Teodóra

2001 A nőrablástól a házasságkötésig. In: Lakodalmi szokások (szerk. Györgyi Erzsébet). Planétás Kiadó, Budapest. 49–53.

Negroțioiu Valentina

1973 Forme de conviețuire interetnică în județul Mureș. Viitorul social, Nr. 3. 640–650.

Niessen, James

1991 Vallás és nemzetiség Erdélyben a századfordulón. Adalék Jászi Oszkár asszimiláció-elméletéhez. In: Regio, 1991/3. Forrás: <http://www.regiofolyoirat.hu/newspaper/1991/3>.

Novák Csaba Zoltán

2004 Az RKP történetéből (2). In: A Hét. febr. 19.

Nyárády R. Károly

- 1987 Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig. Részlet a szerző Erdély népesedéstörténete c. kéziratos munkájából. Megjelent: A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének történeti demográfiai füzetei. 3. sz. Budapest, 1987. 7–55. p., Erdélyi Múzeum. LIX, 1997. 1–2. füz. 1–39. p. Forrás: <http://mek.oszk.hu/00900/00983/html/emnyar/htm>

Orbán Balázs

- 1868 A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeii szempontból. Pest, Reprint.

Ortutay Gyula

- 1977-82 Magyar Néprajzi Lexikon. I-V. Budapest

Örsi Julianna

- 1978 Karcag házassági kapcsolatai a 18-19. században. In: Szolnok megyei Múzeumok Évkönyve. Szolnok. 203–213.;
- 1983 Endogámia és exogámia Magyarországon a XVIII-XX. században. In: Novák László-Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom. /Folklór és etnográfia 9./ Debrecen. 31–54.
- 1996 A magyarországi szlovákok családi viszonyai Pilisszentlászló adatai alapján. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 155–173.

Pataki Ferenc

- 1982 Az én és a társadalmi azonosságtudat. Kossuth Kiadó, Budapest

Pál Judit

- 1996 Az örmények a Székelyföld gazdasági életében a 19. század közepéig. In: Lipták Dorottya, Ring Éva (szerk.): Tradíciók és modernitás. Közép- és kelet-európai perspektívák. (Gazdaság és társadalomtörténeti füzetek, IV). Budapest. 35–50.
- 1997 Az erdélyi örmény népesség számának alakulása és szerkezete a 18. században. Erdélyi Múzeum LIX 1-2. sz. 104–120.
- 1999 A románok háromszéki betelepülésének néhány kérdése (1614–1850). In: A többség kisebbsége. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 25–98.

Periférián. Roma szociológiai tanulmányok

- 1997 Ariadne Kulturális Alapítvány, Nyíregyháza

Péntek János

- 2001 A kisebbségi identitás dinamikája – más megközelítésben. In: Kisebbségkutatás. 10 évf. 1. sz. 15–20.

Pirigyi István

1990 A magyarországi görög katolikusok története I-II. Nyíregyháza

Plaianu, Clemente – Prunduș, Pr. Silvestru Augustin

1994 Catholicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite. Viața Creștină, Cluj-Napoca

Râmneanu, P.- David, P.

1935 Cercetări asupra originii etnice a populației din sud-estul Transilvaniei pe baza compoziției serologice a sîngelui. In: Buletin eugenic și biopolitic. VI. 36–66.

Râmneanu, Petru

1937 Problema căsătoriilor mixte în orașele din Transilvania în perioada de la 1920-1937 In: Buletin eugenic și biopolitic. Nr. 8-9. 317–338.

Rencsik István

1998 Az egyház és állam kapcsolata a Román Köztársaságban. In: Keresztény Szó. Katolikus kulturális havilap. 9. évf. 11 szám. november.

Russu, Ion

1990 Români și secuii. Editura Științifică, București

Sárkány Mihály

2000 Kalandozások a XX. századi kulturális antropológiában. Budapest

Sepsiszéki Nagy Balázs

2000 Székelyföld falvai a XX. század végén. II. kötet Csík-, Kászón- és Gyergyószék. Hargita megye. Nap Kiadó, Budapest

A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai.

2001 Hargita Könyvkiadó, Csíkszereda

Szilágyi N. Sándor

2002 Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról, különös tekintettel az asszimilációra. In: Magyar Kisebbség. 4. 64–96.

Szócs János

1999 A románok megtelepedése, román falvak kialakulása Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben (1614–1850). In: A többség kisebbsége. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 98–157.

Szőke János

1990 Márton Áron. GKPH Nyíregyháza

Takács Éva

- 1983 Csík-Gyergyó-Kászonszék személynevei a XVII. század elején. In: Nyelvészeti tanulmányok. Bukarest. 110–177.

Tarisznyás Márton

- 1994 Gyergyó történeti néprajza. Akadémiai Kiadó, Budapest

Tárkány Szücs Ernő

- 1981 Magyar jogi népszokások. Budapest

Tóth Pál Péter

- 1996 A magyar és a vegyes (magyar–román, román–magyar) családok szociológiai-demográfiai helyzete Észak-Erdélyben 1942–1944 között. In: Erdélyi Múzeum 58. kötet. 3-4. 271–314.
- 1999 Szórványban. Püski Kiadó, Budapest

Tóth Zoltán

- 1995 Város és etnicitás. Mit olvaszt az „olvasztótégely”? In: Regio, 6. évf. 78–100.

Ujváry Zoltán

- 1991 Identitás és etnikum. In: Eperjessy Ernő-Krupa András (szerk.): Nemzetiség – Identitás. Békéscsaba-Debrecen. 13–17.
- 1994 Kapcsolatok és párhuzamok. Folklor és etnográfia 78. Debrecen.
- 1996 Az interetnikus kapcsolatok kérdései a Kárpát-medencében. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 25–31.

Varga E. Árpád

- 1991 Városodás, vándorlás, nemzetiség. In: Regio. Különlenyomat. 4. 121–141.
- 1992 Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a csatolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez. Regio Könyvek. Budapest
- 1996 A családok nemzetiségi és felekezeti összetétele Romániában az 1992. évi népszámlálás eredményei alapján. In: Regio 7. évf. 3. 81–138.
- 1998 Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó. Budapest-Csíkszereda
- 2004 A romániai magyar népesség csökkenésének okairól. Néhány demográfiai szempont a 2002. évi népszámlálás előzetes közleményének értékeléséhez. In: Magyar Kisebbség. 4. 3–16.

Vámszer Géza

- 2000 Csík vármegye településtörténete. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda

Venczel József

1980 Az önismeret útján. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. 106–119.

Veres Valér

2002 A romániai magyarok 2002. évi lélekszámáról. In: Magyar Kisebbség. 4. 97–108.

Vetési László

1978 Mobilitás a bürkösiek párválasztásában. Változó valóság. Szociográfiai tanulmányok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. 73–92.

1982 Szász-magyar etnikai folyamatok Bürkösön. Korunk évkönyv 1982. Kolozsvár-Napoca, 64–98.

Vécsey Károly

1995 Cigányok a székelyföldi Parajdon. In: Regio. 1-2. szám. 64–77.

Vincze Gábor (szerk.)

2003 Történeti kényszerpályák. Kisebbségi reálpolitikák. II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944–1989. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

Vitos Mózes

2003 Csikmegyei füzetek. I-II. Adatok Csikmegye leírásához és történetéhez. Hargita Könyvkiadó, Csíkszereda

Zana Ágnes

2000 Vegyes házasságok vizsgálata a kevert etnikumú Tekén. Miskolc – KVAT. Szakdolgozat.

EGYHÁZI ANYAKÖNYVEK

Protololul Botezator, Cununator și Mortilor din Parochia Ciucsângiorgiu 1853–1907. In: Colecția registrelor de stare civilă, parte structurală: registre parohiale, cultul greco-catolic, inventariat sub 110. Arhiva Statului, Județul Harghita.

Protocolulu Cununatorilor Parochiei Gr. Catolic a Ciucu Sdomicului 1786–1870. In: Colecția registrelor de stare civilă, parte structurală: registre parohiale, cultul greco-catolic, inventariat sub 579. Arhiva Statului, Județul Harghita.

Protocolulu Cununatorilor Parochiei Gr. Catolic a Ciucu Sdomicului 1885–1886. In: Colecția registrelor de stare civilă, parte structurală: registre parohiale, cultul greco-catolic, inventariat sub 580. Arhiva Statului, Județul Harghita.

Protocolulu Matriculare alu Cununaților de in Parochia Gr. Catolica Gyergyo-Vaslab a Archi-Diecezei gr. Cat. De A-Julia și Fagarasiu in Transilvania 1837–1883.

In: Colecția registrelor de stare civilă, parte structurală: registre parohiale, cultul greco-catolic, inventariat sub 733. Arhiva Statului, Județul Harghita.

Protocolulu Matriculare alu Cununaților de in Parochia Gr. Catolica Gyergyo-Vaslab a Archi-Diecezei gr. Cat. De A-Julia și Fagarasiu in Transilvania 1884–1904., 1920.

In: Colecția registrelor de stare civilă, parte structurală: registre parohiale, cultul greco-catolic, inventariat sub 735. Arhiva Statului, Județul Harghita.

Csikszentkirály római katolikus egyházközség keresztelési, házassági, halálozási anyakönyve 1857–1924.

In: Colecția registrelor de stare civilă, parte structurală: registre parohiale, cultul romano-catolic, inventariat sub 576. Arhiva Statului, Județul Harghita.

Csikszentkirály római katolikus egyházközség keresztelési, házassági, halálozási anyakönyve 1925–1956, 1956–1984, 1985–2006.

In: A csikszentkirályi római katolikus plébánia levéltára.

Csikszentdomokos római katolikus egyházközség keresztelési, házassági, halálozási anyakönyve 1857–1884 és 1884–1895.

In: Colecția registrelor de stare civilă, parte structurală: registre parohiale, cultul romano-catolic, inventariat sub 586., 590. Arhiva Statului, Județul Harghita.

Csikszentdomokos római katolikus egyházközség keresztelési, házassági, halálozási anyakönyve 1896–1911, 1912–1941, 1942–1971, 1971–1993, 1994–2006.

In: A csikszentdomokosi római katolikus plébánia levéltára.

Protocolul cununaților din parochia ortodoxă Voșlobeni 1950–2006. In: Arhiva parohiei ortodoxe din Voșlobeni.

MELLÉKLETEK

*I. számú melléklet. Csíkszentkirály lakosságának nemzetiségi megoszlása 1850–1992 között.*²⁴³

Év	Össz.	Román	Magyar	Német	Cigány	Egyéb (zsidó ukrán, szerb, szlovák)
1850n	1696	69	1593	–	34	–
1880a	1565	–	1511	–	–	55
1880b	1565	–	1564	–	–	2
1890a	1532	–	1521	2	–	9
1900a	1670	–	1670	–	–	–
1910a	1606	–	1601	–	–	6
1920n	1574	119	1455	–	–	–
1930a	1826	51	1760	12	–	4
1930n	1826	104	1678	4	15	22
1941a	1976	2	1972	1	–	2
1941n	1976	1	1973	1	–	2
1956n	2168	–	–	–	–	–
1966a	2530	60	2469	–	–	1
1966n	2530	64	2465	–	–	1
1977n	2682	46	2599	2	35	–
1992n	2423	33	2372	–	18	–

*II. számú melléklet. Csíkszentkirály lakosságának felekezeti megoszlása 1850–1992 között.*²⁴⁴

Év	Össz.	Ort.	Gör. kat.	Római kat.	Ref.	Evan.	Unit.	Izr.	Egyéb	Bapt.	Pünk.
1850	1696	–	69	1627	–	–	–	–	–	–	–
1857	1514	–	65	1449	–	–	–	–	–	–	–
1869	1516	–	55	1460	–	1	–	–	–	–	–
1880	1565	–	64	1495	–	6	–	–	–	–	–
1890	1532	–	54	1466	8	2	2	–	–	–	–
1900	1670	–	61	1567	34	4	1	3	–	–	–
1910	1606	1	38	1537	21	5	–	4	–	–	–
1930	1826	11	90	1684	19	–	5	17	–	–	–
1941	1976	2	9	1914	40	–	8	3	–	–	–
1992	2423	27	2	2355	28	–	2	–	9	–	2

²⁴³ In: Varga E. Á. 1998. 226.

²⁴⁴ In: Varga E. Á. 1998. 288.

III. számú melléklet. Csíkszentdomokos lakosságának nemzetiségi megoszlása 1850–1992 között.²⁴⁵

Év	Össz.	Román	Magyar	Német	Egyéb össz.	Zsidó	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlov.
1850n	2070	98	1943	3	26	–	20	–	–	–
1880a	3318	2	3167	5	144	–	–	–	–	–
1880b	3318	2	3305	5	6	–	–	–	–	–
1890a	3521	1	3508	4	8	–	104	–	–	–
1900a	4430	2	4402	19	7	–	–	1	–	–
1910a	5391	8	5352	11	20	–	–	–	–	–
1920n	5028	487	4511	6	24	10	–	–	–	–
1930a	5751	114	5606	3	28	21	–	1	1	1
1930n	5751	198	5454	9	90	37	44	1	1	3
1941a	6706	1	6655	7	43	–	37	–	–	5
1941n	6706	–	6618	3	85	–	82	–	–	2
1956n	5593	13	5573	1	6	–	1	1	–	1
1966a	6050	168	5863	–	19	–	–	16	–	–
1966n	6050	174	5845	–	31	–	9	17	–	–
1977n	6662	35	6624	2	1	–	–	–	–	–
1992a	6676	19	6656	1	–	–	–	–	–	–
1992n	6676	19	6598	1	58	–	58	–	–	–

IV. számú melléklet. Csíkszentdomokos lakosságának felekezeti megoszlása 1850–1992 között.²⁴⁶

Év	Össz.	Ort.	Gör. kat.	Római kat.	Ref.	Evang.	Unit.	Izr.	Bapt.	Pünk.	Egyéb össz.
1850	2070	–	98	1969	3	–	–	–	–	–	–
1857	2465	–	74	2391	–	–	–	–	–	–	–
1869	2877	–	209	2655	1	9	3	–	–	–	–
1880	3318	–	223	3082	4	2	–	–	–	–	7
1890	3521	–	242	3270	4	4	1	–	–	–	–
1900	4430	–	222	4188	4	15	1	–	–	–	–
1910	5391	1	317	5032	19	13	–	9	–	–	–
1930	5751	42	286	5328	47	4	–	40	–	–	4
1941	6706	1	117	6388	159	26	6	8	–	–	1
1992	6676	18	–	6597	31	–	19	–	–1	31	11

²⁴⁵ In: Varga E. Á. 1998. 227.

²⁴⁶ In: Varga E. Á. 1998. 289.

V. számú melléklet. Vasláb lakosságának nemzetiségi megoszlása 1850–1992 között²⁴⁷

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen
1850n	756	746	7	1	2
1880a	729	669	23	–	37
1880b	729	706	23	–	–
1890a	752	732	20	–	–
1900a	825	778	38	7	2
1910a	940	803	110	8	19
1920n	849	798	51	–	–
1930a	2017	1445	552	5	15
1930n	2017	1472	467	12	66
1941a	1629	1021	600	2	6
1941n	1629	829	793	3	4
1956n	1416	–	–	–	–
1966a	1283	1068	215	–	–
1966n	1283	1068	214	–	1
1977n	1464	1057	407	–	–
1992n	1253	944	308	1	–

VI. számú melléklet. Vasláb lakosságának felekezeti megoszlása 1850–1992 között²⁴⁸

Év	Össz.	Ort.	Gör. kat.	Róm. kat.	Ref.	Evan.	Unit.	Izr.	Egyéb	Bapt	Pünk.
1850	756	–	746	10	–	–	–	–	–	–	–
1857	752	–	752	–	–	–	–	–	–	–	–
1869	846	–	833	13	–	–	–	–	–	–	–
1880	729	–	706	23	–	–	–	–	–	–	–
1890	752	–	730	18	–	–	–	4	–	–	–
1900	825	1	785	32	–	–	–	7	–	–	–
1910	940	6	821	91	10	1	1	10	–	–	–
1930	2017	33	1431	491	32	–	1	29	–	–	–
1941	1629	9	1134	441	24	1	–	19	1	1	–
1992	1253	874	30	291	6	–	–	–	52	49	–

²⁴⁷ In: Varga E. Á. 1998. 244.

²⁴⁸ In: Varga E. Á. 1998. 299.

ABSTRACT

In the present thesis I aim at examining the strategies of choosing marital partners in the last 150 years, and of those used in the present by two socio-culturally different ethnic groups: the Romanian and Hungarian, as well as at highlighting connections of ethnical and denominational endogamy. I have also focused on influences made on marital preferences by the larger or smaller ethnogeographical surroundings and by the minority or majority life within a certain settlement, as well as on identity of persons living in denominationally or ethnic mixed marriages, on the way how the elements of ethnical identity are structured and on mechanisms they are transmitted to children in mixed families.

I summarize in my thesis the results of a survey made in three settlements in Ciuc region – two of them with a Hungarian majority (Sâncrai-Ciuc and Sândominic) and one with Romanian majority (Voşlobeni). Before the analyses of the studies of case I present the ethnodemographic characteristics of their larger area-Ciuc region, their changes made in the last 150 years, I digress on mixed marriages, on questions of canonical law regarding ritual changes. Within the studies of case I present marital relationship in the last 150 years based on Civil and Canonical Registers, I deal in a separate chapter with the Hungarian–Romanian marriages, and in another chapter with the results of interviews made with people living in mixed marriages.

In this thesis I engage to analyse ethnical and denomination endogamy (made up to this moment only from demographic and ethnographic approach), with the help of quantitative and qualitative methods. I took as a starting point the fact that these marriages are phenomenon defined both structurally and socio-culturally: they are structural as they can be described by means of the statistics and they are socio-cultural as they speak about scale of values, identity, group-cohesion, more precisely about the degree in which it is important confession and nationality in choosing a marital partner.

The quantitative data used as starting point was provided by the results of Census, by Nominal Catalogues regarding nationality, mother tongue and confession. Besides the above mentioned source, another important legal resource consisted of the public, but still not published data of the Romanian Bureau of Statistics, which present

the number of mixed marriages in 1992 and in 2002. The marital data of the Civil Registers were available from 1895. Besides the above mentioned legal resources, the Marital Registers of the Church have supplied important information about mixed marriages. In the last case I tried to study the present and former Registers of each confession.

In the second phase of my research, the qualitative study had a priority. The results can less be analysed in quantitative way, but they present deeper and more nuanced information. The research is mostly based on relationship created with people, which made possible an empiric research from anthropological point of view. From the applied methods the cooperative observation and interviews gained a main role.

From all types of interviews, I gave priority to semistructured or unstructured interviews. My questions were mostly open ones, regarding to three main themes:

1. questions regarding language attitudes and use of language. From those the most important are: use of language in childhood, within the family, in the village, the language used in different situations, in which language were they educated, the extent of using two languages, reading habits.

2. questions regarding ethnical identity: the declared nationality, in case it was two of them I asked to elucidate in what degree is the link with one and the other nationality.

What does it mean to be Romanian or Hungarian, by what is influenced mostly, in their opinion, the question of ethnical identity. I have repeated the same question with controlled answers, giving them the following answering possibilities: mother tongue, family, tradition, culture, school, origin, religion. In case of parents I asked them if they give a great importance to choosing the name for their children, in this regards, I also put the question for children if they agree with the choice their parents had made, (namely Romanian or Hungarian names) and which culture can they identify with.

3. question regarding religion: I asked what confession he/she is, if he is religious (going to church, praying), If religion is important in ethnical identity.

In case of unstructured interview I have spoken freely with my partners. The non-formal Interviews gave me the opportunity to build a deeper relationship with my speaking partner, thus these interviews became real deep ones towards the end of my research.

Depending on the number of persons which took place in the interviews, I made individual and group interviews, as well. I presume, that in individual interviews, the subject's message reflects his own truth. The group interviews, thus, can have a role of control as well as, I had the opportunity to measure the authenticity of individual truths. It also had a controlling role those conversations made with the key-persons of a village: the representants of the church, physicians, teachers.

To the hypothesis of the research we can draw the following conclusions:

I presumed, that in the last 150 years the criterias in the local customs regarding mixed marriages have reflected the conditions of political power. This hypothesis has been partly proved and partly showed a more nuanced picture regarding the reflection of political supremacy in local conditions.

In the Hungarian villages where Romanian people were settled, even if the community has not approved mixed marriages, we can find Romanian and Hungarian mixed marriages.

In Voşlobeni with a Romanian population in majority, marital relations were open with the surrounding Hungarian villages till the end of the 2nd World War, while nowadays with this community it is more important the nationality criteria than the religious one in choosing marital partners, due to the transilvanian nationalist movements, to the activity of Astra etc.

I presumed, that in those settlements, where the Greek Catholics of Romanian origin had their own church and confessional leader, the number of mixed marriages is lower, than in areas lacking it. The hypothesis proved to be true only for the first six decades of the 19th century, while in the following period we can find mixed marriages at the same number in Sândominic and Sâncrai-Ciuc, as well.

I have also worked with the hypothesis, that there is a connection between the rate of mixed marriages and the speed of deculturization of Romanian community.

I can only partially prove my hypothesis. The loss of culture, in terms of native language started in the same time in the two villages, and it was finished to the end of the 20th century. The process of losing religious culture happened in different rhythm in the two settlements.

In Sâncrai-Ciuc, the mixed marriages brought with them ritual changes as well, while in Sândominic, although the number of mixed marriages is increasing, the Greek Catholics keep their rite.

At the beginning of my research I presumed, that the ethnodemographic characteristics of the smaller (local) region influences mixed families and especially the ethnic identity of those children on a higher level, than the larger surrounding (country). By studying collaterally the studies of case in the three villages, I drew the conclusion, that following the cultural models of the local majority community is common with persons living in mixed marriages.

Separating the ethnic identity from that of the native language made further interpretations easier. Analysing language attitudes within families I have got a picture of how the prestige of the two languages determine the use of them, and how they influence the identity of the children. I have divided families in two groups: those using one language, and those speaking two languages. The prestige of the two languages can be tracked upon only in mixed families, where pronouncing affiliation to one or the other culture is in a kind of balance. The dominance of one language is influenced by the dominant local language as well as by „dominancy in the family”.

We can conclude, that descendents from one-languaged families do not strife with identity problems, except for one, they don't question what nationality they belong to. For children growing up in two-languaged families, the problem of identity is influenced by the use of language within the family, by „the parents' dominancy in the family”, by psychological relationship in the family as well as by environment, friendship, school. Among conditions influencing their ethnic identity we have to mention partner-choice as well. It turned out as this factor being the only one which can bring about a greater change in language and ethnic identity.